

כּו צרוּךְ כּל אדם לומר: "כּל העולם לא נברא אלא בשבילי" נמצא כּשהעולם נברא בשבילי,
צרוּךְ אני לראות ולעיון בכל עת בתוקן העולם ולמלא חסרון העולם ולהתפלל בעבורם."
(ליקוטי פּוהר"ן א', תורה ה')

בית כנסת ירוק

אסופת רעיונות וכלים מעשיים
להובלת שינוי סביבתי בבית הכנסת ובקהילה

טבע עברי - אחריות סביבתית יהודית
www.tevavri.org.il

איסוף חומרים: הדס ילינק
עריכה: הדס ילינק, עינט קרמר
עיצוב גרפי: עידית נבו

המשרד להגנת הסביבה
وزارة حماية البيئة
Ministry of Environmental Protection

שילום עם הסביבה
החוברת הופקה בתמיכת
המשרד להגנת הסביבה

החוברת הופקה בשיתוף
עם מרכז יעקב הרצוג

תוכן עניינים

- 3.....דברי השר להגנת הסביבה, ח"כ גלעד ארדן.....
- 4.....דברי הרב מיכאל מלכיאור.....
- 5.....דברי הרב יובל שרלו.....

6

שער שבת

- 16.....**נספח 1 - דרשות סביבתיות לפרשות השבוע**.....
- 16.....**פרשת נח** - להיות בני נח- הרב רונן לוביץ.....
- 19.....**בשלח** - טו בשבט- הו זehירים בנטיעות-מיכל ברגמן.....
- 21.....**פרשת בהר** - שמיטה חברה וסביבה- הדס ילינק.....
- 23.....**פרשת שופטים** - בל תשחית ועולמנו- הרב יונתן גראל.....

- 25.....**נספח 2 - מיחזור נייר בעיניים יהודיות- ישעי צביאל**.....

- 7.....**השבת כיום סביבתי - חברתי**.....
- 7.....מאמר: "עשרתן ערבתי הדליקו את הנר".....
- 8.....דף לימוד: השבת כיום סביבתי.....

- 11.....**רעיונות לעשייה סביבתית קהילתית:**.....

- 11.....1. ערב שבת- קבלת שבת בטבע.....
- 12.....2. באמצע התפילה- דרשות סביבתיות במועדים קבועים בשנה.....
- 13.....3. שבת בבוקר- קידוש ירוק.....
- 14.....4. מוצאי שבת- גינת בשמים להבדלה.....
- 15.....5. מיחזור עלוני שבת.....

27

שער מועדים

- 48.....**טו בשבט**.....
- 48.....מאמר: טו בשבט חג הגעגועים לארץ ישראל.....
- 49.....דף לימוד: שורשים - דורשים קהילה.....
- 52.....פעילות לקהילה: לאמץ עץ.....

- 54.....**פסח**.....
- 54.....מאמר: אחריותנו לכדור הארץ.....
- 55.....דף לימוד: ימי ניסן- ברכת האילנות.....
- 57.....פעילות לקהילה: ביעור חמץ.....

- 58.....**ספירת העומר ושבועות**.....
- 58.....מאמר: מגילת רות - מופת לקיימות חברתית.....
- 60.....דף לימוד: שבועות- ביכורי אדמה.....
- 63.....פעילות לקהילה: ספירת העומר.....

- 28.....**ראש השנה ויום כיפור**.....
- 28.....מאמר: תשרי סביבתי-חברתי.....
- 30.....דף לימוד: ראש השנה - שמים וארץ מעידים עלינו.....
- 32.....פעילות לקהילה: סימן מקומי.....

- 33.....**סוכות**.....
- 33.....מאמר: סוכה לא לנצח.....
- 35.....דף לימוד: ארעיות וביטחון בחג הסוכות.....
- 36.....פעילות לקהילה: תפילת הגשם.....

- 39.....**שבוע נח**.....
- 39.....מאמר: אחרינו המבול - קיימות ישראלית.....
- 42.....דף לימוד: להצדיק את הסביבה - נח ואברהם כדמויות מופת.....
- 45.....פעילות: יריד נח- מה אפשר לעשות בשבת נח בקהילה?.....

64

שער חולין

- 68.....יריד החלפות קהילתי: שוק קח - תן.....
- 69.....מפגשים לקהילה הרחבה.....
- 70.....נספח 1 - קריטריונים לבית כנסת ירוק.....

- 65.....מפגשי לימוד בנושא יהדות וסביבה.....
- 66.....קיימות מקומית - מתפרנסים זה מזה.....
- 67.....הפיכת בית הכנסת למרכז קיימות.....

השר להגנת הסביבה

כ"ח שבט, תשע"ב
21 פברואר, 2012
סימוכין: 333_14541

דברי השר להגנת הסביבה, ח"כ גלעד ארדן:

מסורת ישראל ספוגה בערכים סביבתיים. כבר בסיפור בריאת העולם על ידי הקב"ה, הפותח את התורה, ניתן ללמוד על היחס של הבורא כלפי הטבע והאדם שנבראו במחשבה, בדקדקנות ובאהבה.

השבת, חגי ישראל וחלק ניכר ממצוות התורה קשורים ביסודם להתחדשות הטבע והעולם והשמירה על הסביבה. אורח החיים של אבותינו, שעסקו לפרנסתם בעבודת האדמה וברעיית צאן, היה קשור בטבורו לאמא אדמה. למרבה הצער, עם היציאה לגלות והניתוק מן המולדת, איבדנו בדרך גם חלק מן 'הערכים הירוקים' שהנחילו לנו אבותינו. אך אט אט, עם בניית הארץ עלינו לשוב ולינוק מן המסורת היהודית גם בתחום הקיימות וזהי בעיניי הבשורה הגדולה של החוברת "בית כנסת ירוק: אסופת רעיונות וכלים מעשיים להובלת שינוי סביבתי בבית הכנסת ובקהילה".

חוברת זו - המתמקדת בחיזוק הקשר בין ערכי הסביבה ופעילות בתי הכנסת בימי חול, בשבתות ובמועדי ישראל - בכוחה לפרוץ את הדרך לשילוב המסרים הסביבתיים בעולם הקהילתי הדתי.

החיבור בין עולמו של בית הכנסת - עולם דתי, ערכי ומחויב, הרואה לנגד עיניו הרבה מעבר להגשמה עצמית ומרשה לעצמו לדבר במונחים של תרומה לכלל והבאת גאולה לעולם, לעולם המסרים הסביבתיים הוא טבעי ומתבקש.

אני מאמין כי הטמעת הרעיונות המופיעים בחוברת זו תסייע לבניית תרבות ישראלית בת קיימא - עליה אני שוקד כשר להגנת הסביבה, שתתרום ל"תיקון עולם" סביבתי.

י"ש כוח לעוסקים במלאכה!

בברכה,

ח"כ גלעד ארדן
השר להגנת הסביבה

“אשר יחדיו, נמתיק סוד; בבית אלוקים, נהלך ברגש”
(תהילים, פרק נה, פסוק טו)

בית הכנסת היה ועודנו המרכז לחיים יהודיים קהילתיים.
בית הכנסת, כשמו, אינו רק מקום תפילה, אלא מקום כינוסה של הקהילה היהודית לדורותיה.

בבית הכנסת מתכנסת הקהילה בעתות שמחה ובעתות צרה לא עלינו. בית הכנסת הוא מקום לימוד התורה, הכנסת התינוקות בבריתו של אברהם אבינו, כניסה לעול מצוות וציון מועדים רבים במעגל החיים והחגים. אבן שואבת זו, משפיעה על אורחות חיי הקהילה הסובבת אותה.

יש הפוקדים את בית הכנסת מידי יום ביומו, מדי שבת בשבתו, אך גם מי שכלל אינו פוקד אותו, אינו נותר אדיש למסרים הבוקעים ממנו, שכן לבית הכנסת מקום מרכזי בתודעה היהודית של כלנו.

מתוך כך, אין ספק בדבר חשיבות שמירה על בית הכנסת נקי, ומטופח, ושמירה על התנהלות המקום באופן שמכבד את הקב"ה ואת עולמו.

דורנו נמצא כעת בתקופה הרת גורל. סוגיות סביבתיות וחברתיות מהותיות עומדות על סדר היום, וזאת לצד פירוק הקהילתיות במקומות רבים. בית הכנסת הינו המקום בו נשמרת הקהילה היהודית, המסרים שבית הכנסת מעביר משפיעים יותר מכל על התנהלותנו כחברה וכמדינה. ראוי כי יהיה בית הכנסת גם המקום המעביר מסרים ברורים, בעצם התנהלותו, גם בנושאים של סביבה וחברה. לכן, בתי כנסת שבהם חלון הפונה החוצה, לא רק חלון פיזי, אלא גם חלון סמלי של מחויבות החוצה לחברה ולסביבה – עשויים באמת להוות אבן פינה למחויבות של כלל החברה לסביבה מקיימת ובכך לכבד אלוקים ואדם.

בית הכנסת הינו מרכז חינוכי בעצם מהותו. בית הכנסת מלמד אותנו כיצד להתנהג בכל אורחותינו, כפי שנאמר “על כן, בשעה שבני ישראל נפטרים מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, בת קול יוצאת ואומרת: ‘לך אכל בשמחה לחמך... כי כבר רצה האלוקים את מעשיך’” (קהלת רבה, ט).

חוברת זו נועדה לסייע לפרנסי העדה ולציבור המתפללים לבחון את הדרכים בהן בית הכנסת מקיים בעצמו “זה א-לי ואנוהו”.

בית כנסת נקי ומטופח, חסכוני באנרגיה, בעל חצר נוחה, נגישה ופורחת ועוסק על בסיס קבוע בעשייה קהילתית ובחסד, ראוי כי יועלה על נס, בבחינת “ממני יראו וכן יעשו”.

מתוך כך, אני מברך על יוזמה זו ומזמין את כל בתי הכנסת להצטרף, ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

בברכת עשו והצליחו,
הרב מיכאל מלכיאור
נשיא עמותת טבע עברי

בתי הכנסת והאחריות לעולמו של הקב"ה, שמירתו ופיתוחו הרב יובל שרלו

מבוא:

אחת הסכנות הגדולות שיש בעיסוק בסוגיות העומדות על סדר היום, היא התחושה העמוקה כי אם מדברים על נושא מסוים – יצאנו ידי חובה, שהרי עסקנו בנושא. בשל כך, נושאים רבים עולים על סדר היום הציבורי, ונידונים, אך אין שינוי של ממש, כי לא נטלנו על עצמנו את המשימה המתמדת של חתירה לשינוי. דוגמה מצוינת לדבר היא השיח על שמירת העולם, כל תשחית, ההתחממות הגלובאלית וכדו', העולה מידי פעם לדיון, ונשמעים דברים רבים על כך, אולם מקבלי החלטות מועטים הם, ודומה כי אנו שלא שייכים למעגל מקבלי החלטות פותרים עצמנו בעצם הדיבור על הנושא.

ברם, יחסה החד משמעי של התורה לאחריות שלנו על העולם, למעמדו של האדם בתור המופקד על שלמות הבריאה, מצוות התורה הקשורות בשמירה על הסביבה ובעיקר לאור טעמי המצוות של הראשונים וכדו', מחייבים אותנו להיות קשורים בעבודה מעשית המקדמת את קיומו של העולם, התפתחותו, וקיומו לדורות הבאים. על כן, גם בנושא זה אנחנו צריכים לעשות פעולות מעשיות, ואין מקור אנרגיה ומוקד משמעותי יותר להתחיל בו מאשר בית הכנסת בראש ובראשונה אנו חייבים להטמיע בתוכנו את ההכרה כי אין מדובר בעניין שהוא "חילוני" ומחוץ לתרומה המיוחדת שלנו. מובן הדבר כי הסדר הראוי הוא "קשוט עצמך תחילה", ובדרך זו מסודרים הדברים. מוצעות אפוא פעולות ראשונות לנושאים אלה.

א. סביבת בית הכנסת כמקום המקרין אחריות לעולמו של הקב"ה: הגדרת הבעיה:

סביבת בית הכנסת פוגעת לא אחת בעולם ריבונו של עולם. הדבר בא לידי ביטוי בתחומים רבים: אנרגיה, פסולת רבה בעיקר מ"קידושים" וכן הבעיה שיוצרים דפי פרשת השבוע, רעש וכדו'. על כן הדבר הראשון שיש לעשות הוא להפוך את סביבת בית הכנסת ל"רוקה" יותר. מהם הדברים הראשונים שניתן לעשות?

- חיפוש דרכים למניעת פסולת כה רבה בקידושים: פחות כלים חד פעמיים; קנקנים קבועים במקום קנקלים; מפות במקום מפות חד פעמיות (בדרך מועילה); שימוש בנייר ממוחזר בנושאים השונים של בית הכנסת וכדו'. במסגרת זו – תיאום עם הרשויות למיקום פחי מיחזור ליד בית הכנסת ופינוי פסולת מופרדת אליהם.
- תביעה חד משמעית עם הכרעה פנימית שלא להכניס דפי פרשת שבוע לבית הכנסת שלא ניתנים למיחזור (על העורכים להקפיד על אי ציטוט השמות שאינם נמחקים). זו עמדת ביניים בין שלילת דפי פרשת השבוע בכלל (מסיבות מגוונות, ולא רק ירוקות) ובין המשכת המצב הנתון.
- צמצום מפגעי הרעש בבית הכנסת – כלפי מתפלליו וכלפי שכניו (מסיבות שונות ומגוונות).
- חיסכון באנרגיה: נורות חסכוניות, שעות מזגן, התקנת דוד שמש, וכדו'.

ב. ניצול בתי הכנסת כמקום מחנך לשימוש נכון בדרך: הגדרת הבעיה:

בית הכנסת הוא גם מוסד המעצב את דמות הקהילה. בשעה שבית הכנסת עצמו מקפיד על היותו "ירוק", הוא מסוגל לחולל שינוי בקהילה.

מהם הדברים הראשונים שניתן לעשות?

- אם כבר יש דפי פרשת שבוע – העדפת דפים שנושא זה חשוב להם – בתכנים ובתוכן.
- דרשות הרבנים ושיעורים שונים העוסקים בנושאים אלה; שותפות בשבתות שמוקדשות לעניין, כגון שבת פרשת נח.
- הרצאות של אנשי מקצוע בתחומים השונים הקשורים בכך.
- הימנעות בית הכנסת עצמו מבזבוז ומהריסת העולם.

ג. הרחבת השפעת הקהילות על החברה הישראלית כולה: מה ניתן לעשות?

מאבקים קהילתיים משותפים (בשל העובדה שהקהילה מאורגנת יחסית) עם ציבורים נוספים למניעת מפגעים סביבתיים; השבת הרצון לקדש שם שמיים גם בנושאים "הירוקים", ולגרום לאמירת "אשרי זה שלמד תורה".

שער שבת

שבת הינה היום השביעי בשבוע בו אנו מצווים לשבות ממלאכה - זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים. מהתורה אנו למדים שהשבת היא יום מנוחה לאדם, לאדמה, יום שוויון בין כל המעמדות החברתיים ויום בו אפילו הבהמה שובתת. בכך, מסמלת השבת את ההרמוניה של האדם עם הטבע - ששה ימים בשבוע האדם פועל בעולם ומנצל את משאביו, אך שבת היא קודש לה', האדם נסוג לאחור, שובת ממלאכתו, ונזכר כי אין הוא בעל הבית של העולם. יש כאן הזמנה לאדם לצאת מדי שבוע לחירות מחדש (זכר ליציאת מצרים), להתנתק מכל מה שכובל אותו לחיי המעשה, ולהתחבר מחדש לעצמו, למשפחתו, למקומו ולאלוקיו.

בשער זה:

7. השבת כיום סביבתי - חברתי

7. מאמר: "עשרתן ערבתיך הדליקו את הנר" - הרב מיכאל מליכאור
8. דף לימוד: השבת כיום סביבתי - הדס ילינק

11. רעיונות לעשייה סביבתית קהילתית:

1. ערב שבת - קבלת שבת בטבע
2. באמצע התפילה - דרשות סביבתיות במועדים קבועים בשנה
3. שבת בבוקר - קידוש ירוק
4. מוצאי שבת - גינת בשמים להבדלה
5. מיחזור עלוני שבת

16. נספח 1 - דרשות סביבתיות לפרשות השבוע

16. פרשת נח - להיות בני נח - הרב רונן לוביץ'
19. בשלח - טו בשבט - הוו זהירים בנטיעות - מיכל ברגמן
21. פרשת בהר - שמיטה חברה וסביבה - הדס ילינק
23. פרשת שופטים - בל תשחית ועולמנו - הרב יונתן נראל

25. נספח 2 - מיחזור נייר בעיניים יהודיות - ישעי צביאל

אהוד בנאי | יום כדור הארץ

מדברים עכשיו לא מעט על מצבו העגום של כדור הארץ ואני שומע, כולם אומרים, חייבים בדחיפות לעשות משהו כמו: יום ללא מכונות, יום ללא רכבות, יום ללא מטוסים, יום ללא אוטובוסים ואופנועים, יום ללא עישון, יום ללא עשן, יום ללא מכונות כביסה, יום ללא מייבשי כביסה, יום ללא מדיחי כלים, יום ללא טלפונים, יום חיסכון באנרגיה, יום ללא בישול, יום ירוק, יום כחול, יום סגול, יום ללא תאונות, יום ללא עבודה, יום ללא לחץ, יום עגול. ואני אומר:

יש לנו יום כזה מאז שאנחנו זוכרים את עצמנו כעם.

יש לנו יום כזה מאז ומתמיד. מאז שנברא העולם.

יש לנו את השבת, כן, שבת, רבותי, שבת!

שבת זה הרי היום הטוטאלי למען כדור הארץ.

זה טוב לאוויר, זה טוב לאדמה, זה טוב לכביש, לים, למים, ולרוח לנשימה ולנשמה, זה זמן איכות

לסביבה, זמן איכות למשפחה, זמן איכות למנוחה...

"ויברך אלוקים את היום השביעי ויקדש אותו

כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות"

(מתוך אהוד בנאי, הדף הלבן, יום כדור הארץ 12/07/2007)

השבת כיום סביבתי - חברתי

מאמר: "עשרתן ערבתן הדליקו את הנר" (גמרא, שבת, דף לד, עמוד א')

הרב מיכאל מלכיאור
שכתוב ועריכה: הדס ילינק, עינט קרמר

השבת

מתן תורה הינו ניסיון לכונן ברית הרמונית בין אלוקים, סביבה ואדם. על פי המדרש, בעת מתן תורה, כל העולם כולו התכנס להר סיני - אלוקים, אדם ועולם הטבע. באותו מעמד קיבלנו את לוחות הברית - עליהם חקוקים עשרת הדברות. אך האדם שוב לא עמד בניסיון, עם ישראל חטא בחטא העגל והלוחות נשברו והוחלפו מאוחר יותר בלוחות השניים.

שני האזכורים של השבת בכתובים, מראים לנו פן מעניין של ההבדל בין הלוחות הראשונים לשניים, לפני ואחרי חטא העגל. בלוחות הראשונים - אותם כתב ה' - מופיעה השבת זכר למעשה בראשית: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (שמות כ, פס' ח) - שבת שמימית, של בריאת העולם, זכר להרמוניה שהמין האנושי ידע פעם ושבה הוא חפץ.

בלוחות השניים, אותם עשה האדם, השבת מופיעה זכר ליציאת מצרים: "וַיִּזְכְּרֶנּוּ, כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם." (דברים ה' פס' יד).

מצוות השבת הינה דוגמה להבדל בין הלוחות הראשונים לשניים. בלוחות ראשונים - שנחקקו באצבע אלוקים - מופיעה השבת של בריאת העולם, גן עדן, זכר למעשה בראשית. זיכרון יקר להרמוניה שחסרה בעולם.

בלוחות השניים - אותם עשה האדם - מופיעה השבת זכר ליציאת מצרים. לוחות אלו, שנוצרו על ידי האיש משה, מייצגים כריתת ברית מחודשת של האדם עם האל.

ההבדל בתוכן בין שני הדברות הוא מהותי - בלוחות השניים הדגש הוא על שבת כיום של תיקון חברתי - "לֹא תַעֲשֶׂה כָּל-מְלָאכָה אֲתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל-בְּהֵמְתְּךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עִבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ, כָּמוֹךָ." (שם, פסוק יג). יום של שלום בין אדם לטבע. יום בו האדם זוכר את מצרים, זוכר כיצד זה לחיות כעבד בחברה מעמדית וחי מציאות אחרת.

הגמרא בשבת דף לד ע"א אומרת: "שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתן ערבתן הדליקו את הנר."

שלושה דברים אלו מבטאים את שלושת המעגלים של חברה מתוקנת -

- **עשרתן** - מעשר עני - אחריות של האדם כלפי כל החברה, הבאה לידי ביטוי דרך מתן מעשר שהוא נותן לעניים מתבואתו, פרות ארץ ישראל.
- **ערבתן** - עירוב חצרות - הרמוניה תוך קהילתית, המתבטאת בדרך ההלכתית לאפשר לשכנים להעביר חפצים מבית לבית.
- **הדליקו את הנר** - המעגל הפנימי והאחרון המשלים את התמונה - שלום בית.

בערב שבת חייבים להתקיים כל שלושת המעגלים. לא ניתן להיכנס ליום השבת בלעדיהם והודות להם השבת מהווה תיקון חברתי, מתוך חיבור לטבע ולאלוים.

דף לימוד: השבת כיום סביבתי

הדס ילינק

רציונל:

השבת הוא יום המאפשר לנו מדי שבוע לנוח, לעצור, להרפות את האחיזה ולהתבונן פנימה. ליצור מציאות שבה הטבע והבריאה מתקיימים ללא מגע ידינו.

פתיחה במליאה - אווירת שבת

ביום חול ניתן להשמיע את המזמור "לכו נרננה לה" הפותח את תפילת קבלת שבת וביום השבת ניתן לשיר אותו יחד.

- מהי השבת עבורכם?
- איזו פעולה או הימנעות מפעולה מבטאת את השבת עבורכם?

לימוד במליאה

קראו את הפסוקים הבאים המתארים את יום השבת:

א. שמות, פרק כ, פסוק ח:

זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ.
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתֶּךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ.
לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וּבַהֲמֹתֶךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ.
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם
וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ.

ב. דברים, פרק ה, פסוקים יא - יז:

שָׁמַר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, לְקַדְּשׁוֹ, כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתֶּךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ - וְאִמְתֶּךָ וְשׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וְכָל-בְּהֵמָתֶךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ - לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ
וְאִמְתֶּךָ, כָּמוֹךָ.
וְזָכַרְתָּ, כִּי עַבְדְּךָ הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיִּצְאָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה;
עַל-כֵּן, צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ, לַעֲשׂוֹת, אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת.

- מהם שני נימוקים לשמור שבת?
- מי מחויב לשבות?
- מה מזכירה לנו השבת בכל אחד מהמקורות?
- איזה נרטיב מייצרת השבת לפי מקורות אלו? איזה סיפור מספר לעצמו שומר השבת?

לימוד בחברותא

לפניכם מספר קטעי הגות. למדו בצוותא 2-3 מהמקורות:

מ. גליקסמן: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, על כן ציווה ה' אלקיך לעשות את יום השבת". כאן נעשתה השבת מקור וערובה לשוויון בני האדם: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך" (מעין מה שנאמר בחובת אהבת הבריות: "ואהבת לרעך כמוך") עדות חיה ונצחית לתורתה המוסרית היסודית של היהדות. השבת היא סמל הטוב המוסרי, המשפט והצדקה.

אברהם יהושע השל: " כל הרוצה ליכנס לקדושת היום חייב להניח תחילה את המולת החולין של מיקח וממכר סואן, לפרוק מעליו עול עמל שהוא רתום בו, להתרחק מן השאון הצורם של ששת ימי המעשה, מן העצבנות והכעס של הרדיפה אחר נכסים, ולחדול מן המעל שהוא מועל בכך שהוא מבזבז לריק את החיים, חייו שלו.

הוא חייב להפרד מכל מלאכת ידיים וללמוד להבין ולדעת, שהעולם כבר נברא ויתקיים אף בלא עזרתו של האדם. ששת הימים בשבוע אנו נאבקים עם העולם, מפיקים רווח מן האדמה. ביום השבת אנו מייחדים את דעתנו על זרע הנצח השתול בתוך נשמתנו. ידינו נתונות לעולם, ואילו נשמתנו שייכת לאדון העולם. ששת ימים בשבוע אנו מתבקשים למשול בעולם – וביום השביעי אנו משתדלים למשול בעצמנו. "

הרב דוד הרטמן: "שקיעת השמש ביום ו' פותחת פרק זמן שבו פרחי השדה עומדים מול האדם כחברים שווים ביקום. אסור לי לקטוף פרח או לנהוג בו כאוות נפשי. בכניסת השבת הפרח נהיה עצמיות בפני עצמה, שיש לה זכות קיום ללא כל קשר לערך שלו עבורי, האדם. אני עומד בדממה בפני הטבע כלפני חבר לבריאת האל, ולא כלפני חפץ שאוכל לשלוט בו, ואני חייב להתמודד עם העובדה שאני אדם ולא אל. השבת מנסה לרפא את היהירות האנושית של התרבות הטכנולוגית. "

לשם מה נבראה השבת?/ א"ד גורדון

לשם ההבדלה.
שכל הברואים – תנועתם מושלת בהם:
שמש קובע בוקר ולילה ואינו עוצר,
אדמה אינה נחה,
צומח אינו פוסק גידולו וחי אינו שובת.
עולם בתנועה ואין עצירה
אלא לצורכי מיתה וחידולון.
וכבר ראינו כי מים, שאין בהם תנועה,
אינם מים חיים עוד.
רק אדם מושל בתנועה,
ובהתקדש שבת הוא בורא לו הבדלה.
המאבק אינו קל; לתנועה כוחות הרבה,
אולם בגופו וברוחו האדם עוצר, אוצר
ויוצר לו שליטה בעולמו.
אותו אדם סופו שהוא בן-חורין,
נבדל מהבריאה, ועודנו חי

שאלות לדין

- איזה מצב תודעה יוצרת השבת על פי כל אחד מהטקסטים?
- איך השבת משתלבת בכינון תרבות מקיימת? מה צריך לעשות כדי למשוך מהשבת אל שאר ימות השבוע?

סיכום במליאה

אהוד בנאי מציג בהומור את חשיבות השבת והקשר בינה לבין 'טרנד' שמירת הסביבה.

אהוד בנאי I יום כדור הארץ

מדברים עכשיו לא מעט על מצבו העגום של כדור הארץ ואני שומע, כולם אומרים, חייבים בדחיפות לעשות משהו כמו: יום ללא מכוניות, יום ללא רכבות, יום ללא מטוסים, יום ללא אוטובוסים ואופנועים, יום ללא עישון, יום ללא עשן, יום ללא מכוונת כביסה, יום ללא מיבשי כביסה, יום ללא מדיחי כלים, יום ללא טלפונים, יום חיסכון באנרגיה, יום ללא בישול, יום ירוק, יום כחול, יום סגול, יום ללא תאונות, יום ללא עבודה, יום ללא לחץ, יום עגול.
ואני אומר:

יש לנו יום כזה מאז שאנחנו זוכרים את עצמנו כעם.

יש לנו יום כזה מאז ומתמיד. מאז שנברא העולם.

יש לנו את השבת, כן, שבת, רבותי, שבת!

שבת זה הרי היום הטוטאלי למען כדור הארץ.

זה טוב לאויר, זה טוב לאדמה, זה טוב לכביש, לים, למים, ולרוח לנשימה ולנשמה, זה זמן איכות לסביבה, זמן איכות למשפחה, זמן איכות למנוחה...

"ויברך אלוקים את היום השביעי ויקדש אותו

כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות"

(מתוך אהוד בנאי, הדף הלבן, יום כדור הארץ 12/07/2007)

בכל יום בסוף תפילת שחרית אומרים אנו "שיר של יום- " היום יום ראשון בשבת קודש"... כלומר בכל יום מימות השבוע אנו מתכוננים לשבת.

יש כאן הזדמנות עבורנו לחשוב כיצד אנו בכל יום בשבוע מנחילים משהו מן המשמעות של השבת.

שבת שלום!

רעיונות לעשייה סביבתית קהילתית:

- 1 ערב שבת - קבלת שבת בטבע
- 2 באמצע התפילה - דרשות סביבתיות במועדים קבועים בשנה
- 3 שבת בבוקר - קידוש ירוק
- 4 מוצאי שבת - גינת בשמים להבדלה
- 5 מיחזור עלוני שבת

1 קבלת שבת בטבע

מנהג קבלת שבת מופיע עוד בימי התלמוד - "רבי חנינא היה מתעטף ועומד בערב שבת והיה אומר "בואו ונצא לקראת שבת המלכה", ור' ינאי היה לובש בגדי השבת ואומר "בואי כלה, בואי כלה" (גמרא, שבת, דף קי"ט, עמוד א).
קבלת השבת כפי שנהוגה כיום מקורה בצפת, במאה ה-16. האר"י ותלמידיו נהגו להתעטף בגדי לבן ולצאת ולקבל את השבת בשדה, בשירה ותפילה.
היציאה אל הטבע מעוררת את האדם ומחברת אותו אל התוכן הפנימי העולה מתוך הפיוטים וזמירות השבת.

איך עושים את זה?

מתי? בשבתות הקיץ. נפגשים כשעה לפני כניסת השבת בתדירות הנוחה לכם (פעם בשבועיים/חודש).

איפה? באתר טבע עירוני / פארק הסמוך לבית הכנסת.

מי? כל חברי הקהילה ואורחים מזדמנים.

מה צריך להביא? כלי נגינה, מחצלות, זמירונים/סידורים.
(את הזמירון "אהבת עולם", הבנוי לצורך זה, ניתן להוריד מאתר טבע עברי: www.tevayvri.org.il).

ניתן לשלב הכנה לתפילה, דרשה על פרשת השבוע, תפילת ילדים וכמובן תפילת קבלת שבת בנוסח קרליבך.

② דרשות סביבתיות

הדרשה בבית הכנסת היא הבמה המקובלת והנפוצה להעלות נושאים לדיון. בין אם הדרשן הוא קבוע ובין אם כל חברי הקהילה מתחלקים בתפקיד – אין כמו דרשה טובה כדי להעיר ולעורר בכל ענין שעומד על הפרק. ניתן להחליט על מספר שבתות בשנה, בהן הדרשה תישא אופי סביבתי-חברתי, בהתאם לתוכן הפרשה. כך נוכל לעורר את הציבור לנושאים העומדים על סדר היום ולהניע את הקהילה לעשייה וללקיחת אחריות יהודית סביבתית.

איך עושים את זה?

מתי? מתכננים מראש מספר מועדים בשנה בהן דרשות פרשת השבוע יישאו אופי סביבתי-חברתי. טבע עברי מציעה לקיים דרשות אלו בפרשות נח (מגוון מינים), בשלח (טו בשבט), בהר (שמיטה) ושופטים (בל תשחית).

מי? כל קהילה והאופי שלה. יש קהילות בהם נהוג שרב הקהילה דורש. יש קהילות בהם מתקיימת תורנות בין חברי הקהילה. דאגו לבקש מספיק זמן מראש מרב הקהילה או החבר התון לדבר על הנושא שבחרתם.

איפה? בחלק מן הקהילות הדרשות מתקיימות במהלך התפילה בבית הכנסת. יש קהילות בהם מתכנסים לאחר הקידוש לשיעור של הקהילה. אנו ממליצים לציין את השבת הסביבתית באופנים נוספים כמו – קידוש ירוק, פעילות לילדים ולנוער ועוד.

מה אומרים? בסוף חלק זה, ריכזנו בעבורכם דרשות לדוגמא (נספח 1). כמו כן, אתם מוזמנים להכנס למאגר המידע באתר טבע עברי: www.tevaivri.org.il שם מחכים לכם מאמרים, דפי לימוד ומקורות בנושאים שונים.

③ קידוש ירוק - בר קיימא :

"הקידוש" בבית הכנסת הוא הדרך שלנו לשתף את הקהילה בשמחות ובמשברים שלנו ושל משפחתנו. מתוך כך מתבקש כי הוא ייערך מתוך דאגה לדורות הבאים. בניית תשתית לקידוש "ירוק" יכולה לסייע לחברי הקהילה לקיים את הקידושים עם פגיעה מינימאלית בסביבה.

איך עושים את זה?

- **הצנע לכת** – מבקשים מרב הקהילה וועד בית הכנסת לקבוע לקידושים סטנדרט צנוע ושווה לכל נפש.
- **גמ"ח כלים רב פעמיים** – רוכשים כלים רב פעמיים לשימוש בקידושים בבית הכנסת. כצעד ראשון ניתן לקנות קנקלי שתייה מזכוכית שיחליפו את בקבוקי השתייה המוגזת. בהמשך ניתן "להתרחב" לכלל כלי ההגשה והאוכל.
- **עניי עירך** - דואגים לתאם מראש את איסוף שאריות האוכל על ידי עמותות העוסקות בגמ"ח. את השאריות שאי אפשר למסור לחלשי החברה ניתן להעביר לפינת חי או לטמון בקומפוסטר.
- **כחול ולבן** – ניתן לקבל החלטה כי את צורכי הקידוש הקהילתי רוכשים מעסקים מקומיים ומתוצרת הארץ. זה סביבתי, זה ציוני וזה תומך בקהילה הרחבה של בית הכנסת.

4 גינת בשמים להבדלה

גינה במרחב בית הכנסת יכולה להביא לתועלת רבה.

בהיבט הסביבתי - שתילת צמחים באיזורים עירוניים מוסיפה צל וחמצן.

בהיבט החברתי - גינה הכוללת פינות ישיבה מוצלות משמשת מקום מנוחה ללומדים ולמתפללים.

בהיבט היהודי - ניתן לטעת בגינה צמחים אשר ישמשו את הקהילה:

- שיחי בשמים להבדלה - רוזמרין, הדס וכדו'
- ערבות לארבעת המינים.
- עצי פרי לברכת האילנות.
- צמחי תה - לואיזה, נענע וכו'

איך עושים את זה?

הקמת גינה דורשת משאבים רבים, בעיקר לצורך ההקמה. לאחר מכן יש למצוא אנשים שיקבלו אחריות על הגינה וטיפוחה לאורך זמן.

• איתור שטח

אם במתחם בית הכנסת יש שטח מתאים שאיננו מנוצל - הדרך כבר קלה יותר. בדרך כלל לא נצרך אישור מיוחד מעבר להסכמת חברי הקהילה. אם אין שטח מתאים במתחם בית הכנסת, אך יש שטח ציבורי פנוי בקרבת מקום - יש ליצור קשר עם אגף שפ"ע בעירייה/מועצה מקומית- ולבקש אישור ארוך טווח לשימוש בקרקע כגינה קהילתית.

• מציאת תקציב

להפעלת גינה דרוש כסף לקניית כלי עבודה, צמחים, ציוד, דשנים, תשלום מסים והיטלים שונים (מים) ולהוצאות נוספות. הקבוצה צריכה לבדוק מהו התקציב הנדרש וכיצד לגייס סכום זה. קיימים מקורות מימון שונים כגון קרנות, תקציבים מהרשות המקומית, מענקים מארגונים שונים, תרומות מעסקים מקומיים או מאנשים פרטיים ואף מימון עצמי של חברי הקהילה.

• ליווי של איש מקצוע

חשוב מאוד להיעזר באיש מקצוע בשלב הראשון של תכנון הגינה והקמתה. מיקום נכון של השתילים השונים, בניית מערכת השקיה טובה וניצול מרבי של השטח הם רק חלק מהדברים שעליהם כדאי להתייעץ. תכנון נכון יחסוך עוגמת נפש בהמשך.

• קדימה לעבודה

קובעים יום עבודה קבוע בגינה ומזמינים את הציבור להירתם למשימה. כדאי מאוד להשקיע בגיוס הנוער לצורך הקמת הגינה ובניית פינות ישיבה. חשוב למנות רכז מטעם הקהילה שיהיה אחראי על ניהול העבודה, ארגון הציוד והתחזוקה השוטפת.

5 מיחזור עלוני שבת

עם התרבות מספר עלוני השבת, גבר הצורך למציאת פתרון הלכתי וסביבתי המעדיף מיחזור עלוני השבת מאשר הפתרון המקובל – גניזה. 'תו ירוק' הוא פתרון אותו מקדמת עמותת ירוק עכשיו, הנותן מענה הלכתי וסביבתי לסוגיה זו. קראו עוד את נספח 2 על מיחזור נייר מאת ישעי צביאל.

איך עושים את זה?

כקהילה- יש לכם את הכוח להחליט אלו עלונים נכנסים אליכם לבית הכנסת. בחירה בעלונים הנושאים את התו הירוק תצמצם באופן ניכר את כמות העלונים ההולכת לגניזה.

רשימת עלונים בעלי תו ירוק:

מקורי (מקור ראשון), עולם קטן, השבת (צוהר), כותל המזרח, באהבה ובאמונה (מכון מאיר), עת לדרוש (נאמני תורה ועבודה), ישע שלנו (מועצת יש"ע), עוז ושלוש (נתיבות שלום), גילוי דעת, ראש יהודי, זרעים, משהב, עלוני תנועת בראשית. את רשימת העלונים המעודכנת ניתן למצוא באתר של 'ירוק עכשיו'.

מה עם עלונים ללא תו ירוק?

חלק גדול מן המאמרים אינם טוענים גניזה. על פי פסיקת הרב יעקב אריאל ורבנים נוספים, ישנם שני קריטריונים אותם יש לבדוק על מנת למחזר את העלון:
1. שלא מופיע פסוק שלם
2. שלא מופיע אחד משמות ה' האסורים במחיקה.

איפה שמים את העלונים למיחזור?

הציבו פח מכובד, עם שלט 'מיחזור עלוני שבת' במקום בולט בבית הכנסת. מנו אחראי מטעם הקהילה על ריקון הפח למיכלי המיחזור שבקרבת בית הכנסת.

נספח 1 – דרשות סביבתיות לפרשות השבוע

פרשת נח

החל משנת תשס"ט, טבע עברי מקדמת את קיום שבוע נח כשבוע של קיימות יהודית בקהילה ובמוסדות חינוך.

ההקשר ברור – בשבת נח אנו קוראים בתורה על המבול, "קץ כל בשר", שהציף את העולם כתוצאה מהתנהגות אנושית – "ותמלא הארץ חמס". בשבת זו אנו קוראים על מפעלו של איש אחד, נח, שבציווי אלוקי הציל את מגוון המינים והשיט אותם בתיבה אל חוף מבטחים. הסיפור המקראי מסתיים ב"ברית עולם" בין האל לבני האדם, בה הובטח לנו כי הארץ לא תישחת שנית על ידי האל. אך מחויבותנו לשמירה על העולם לא מסתיימת בלימוד מדמותו של נח. נח אמנם הציל את העולם מכלייה, אך לא פעל בתחום תיקון המידות ולמעשה לא מנע את האסון האקולוגי בעשייה חינוכית או בקריאה כלפי מעלה. מתוך כך "שבוע נח" נמשך לו עד לפרשת "לך לך" – בה אברהם, המאמין הגדול, נבחר להיות אבי אומתנו, מתוך היותו מחויב לפעול ולהנחיל לדורות הבאים את דבר ה' "לעשות צדקה ומשפט".

חומרים נוספים על שבת נח תוכלו למצוא בשער מועדים, עמוד 39 בחוברת זו, ובאתר טבע עברי www.tevavri.org.il

להיות בני נוח – יהדות אל מול משבר האקלים הרב רונן לוביץ

שלוש תפיסות אקולוגיות

בחשיבה האקולוגית בת זמננו מקובל להבחין בין שתי תפיסות: תפיסה אנתרופוצנטרית ותפיסה ביוצנטרית. הראשונה מעמידה במרכז את האדם. היא רואה את היקום כולו כעומד לרשותו של המין האנושי, אשר רשאי לעשות בו שימוש לצרכיו, אך יחד עם זאת נדרש לנהל את העולם בזהירות וברגישות, ולהשתמש בתבונה וביכולת שלו כדי לכלכל את העולם באופן נכון ומרוסן. האדם בתפיסה זו הוא בבחינת מנכ"ל של חברה, כאשר הצלחת החברה אותה הוא מנהל, היא גם הצלחתו, ושלומה היא שלומו. התפיסה הביוצנטרית, לעומת זאת שוללת את הצבתו של האדם במרכז הבריאה. היא רואה בו יצור בעל מעמד שווה למעמד שאר היצורים. תפיסה זו, שהיא מרחיקת לכת מבחינה החשיבה האקולוגית, אינה מקנה לאדם זכויות יתר, ואינה רואה את מגוון החי והצומח שבעולם כמועדים לשימוש.

על אף שבמחשבה ראשונה נדמה שהשקפת עולם יהודית בנושאי אקולוגיה אינה יכולה לעלות בקנה אחד עם התפיסה הביוצנטרית, בדיקה מעמיקה יותר מגלה שניתן למצוא ביהדות מקורות השראה לשתי התפיסות. לדעתי, ניתן להצביע על גרסה מסוימת של שתי גישות מובחנות בדומה לשתיים שהוזכרו, במקורות היהדות למן המקרא, דרך ספרות חז"ל ועד להגות היהודית בת-זמננו. כבר עם פתיחת התורה מוצגים בפנינו שני תיאורים של מעמד האדם בעולם. בפרק א' נאמר לאדם ולחוה: "פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשֶׁהָ וּרְדוּ בָדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׁת עַל הָאָרֶץ" (בראשית א, כח). בתיאור זה מקבל האדם מנדט לשלוט בכל היקום ולעשות בו ככל אשר יחפץ בלי כל סייג. בפסוקים הסמוכים מציב פרק א' בפנינו תפיסה היררכית, לפיה האדם רשאי לנצל לצרכיו את בעלי החיים, ואילו הם רשאים לאכול את כל הצומח. בפרק ב', לעומת זאת, לא מקבל האדם סמכויות דומות. תפקידו מוגדר באופן קצר וקולע: "לְעִבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ" (שם, ב, טו). קולה של התפיסה הביוצנטרית מהדהד גם בדברי ה' לאיוב, בהם ממוזער מעמדו, ומודגש שהיקום מלא יצורים ושטחים שאין לאדם בהם כל נגיעה (איוב לח).

שתי התפיסות חוזרות ומופיעות במדרש חז"ל העוסק בשאלה: מדוע נברא המין האנושי אחרי כל שאר המינים. חכמים נתנו לכך שתי תשובות בגמרא (סנהדרין לח, א): האחת אומרת, "כדי שיכנס לסעודה מיד. משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן, והתקין סעודה, ואחר כך הכניס אורחין". תשובה זו רואה באדם את גולת הכותרת של הבריאה שהכל נברא והוכן עבורו. לעומת זאת, תשובתם השניה של חז"ל מסבירה שמטרת הבורא היתה "שאם תזווח דעתו עליו אומר לו: יתוש קדמך במעשה בראשית". תשובה זו מצביעה על כך שהיתה זכות קיום לשאר היצורים בלי כל תלות בקיום האדם, שהרי הם היו קיימים עוד לפניו. הסבר זה מחייב את האדם לגלות ענוה כלפי היקום ולהרחיק מעליו כל תחושה של התנשאות.

בהגות היהודית הקלאסית מתחדדות שתי הגישות ובאות לכלל מחלוקת מפורשת. רב סעדיה גאון קובע שמטרת היקום וכל יצוריו היא האדם, והוא מדגיש שהתבוננות בבריאה אינה מותרת כל מקום לספק בעניין זה. (הנבחר באמונות ובדעות, מאמר ד', בתרגום הרב קאפח עמ' קנ-קנא). אותה התבוננות הביאה את הרמב"ם דווקא למסקנה הפוכה, לפיה: "אין לסבור בכל הנמצאים שהם בגלל מציאות האדם, אלא יהיו גם שאר כל הנמצאים מטרה לעצמם, לא בגלל דבר אחר" (מורה הנבוכים, ג, יג).

בהמשך לשתי תפיסות אלו, אנו מוצאים פרשנויות מנוגדות בהבנת מהות הסמכות שניתנה לאדם בפרק א' של בראשית לכבוש את הארץ ולרדות ביצורה. הרמב"ן סבור שניתן לבני האדם מנדט "בארץ לעשות כרצונם, בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר, ולבנות ולעקור נטוע... וטעם "וירדו" – שימשו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש... ואמר "בכל הארץ" – שימשו בארץ עצמה, לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחושת ברזל. ולשון רדייה – ממשלת האדון בעבדו" מאות שנים מאוחר יותר כותב הראי"ה קוק, בחזון הצמחונות והשלום שלו את היפוכם של הדברים. לדבריו, "אין ספק לכל איש משכיל והוגה דעות ש"הרדייה בתורה... איננה מכוונת לרדייה של מושל עריץ המתעמר בעמו ובעבדיו, רק להפיק חפצו הפרטי ושרירות ליבו. חלילה לחוק עבדות מכוער כזה, שיהיה חתום בחותם נצחי בעולמו של ה', הטוב לכל, "ורחמיו על כל מעשיו" שאמר "עולם חסד ייבנה". דומה שהרב קוק יכול היה לראות בחזונו את הסכנות הטמונות ביכולת העצומה של המין האנושי, ואת ההכרח לדעת לרסן את יכולותיו ולהשתמש בהן באופן מושכל ומוגבל.

אחרי שראינו שישנן גרסאות מסוימות של שתי התפיסות, האנתרופוצנטרית והביוצנטרית במקורות היהדות, ברצוני להציע גישה שלישית שתכריע ביניהן, היא התפיסה התיאוצנטרית. תפיסה זו אכן מקנה מעמד מיוחד לאדם, אולם זאת רק מכוח היותו שליח הבורא וכפוף להוראותיו. לא הטבע עומד במרכזה, גם לא האדם, כי אם בורא עולם. על האדם לראות את עצמו בבחינת אפוטרופוס שמונה לתפקיד השמירה על היקום.

על תפקיד בני האדם כשומרי הבריאה מעמידה אותנו הגמרא (עבודה זרה מ, ב) המספרת כיצד רבי יהודה הנשיא חש במעיו... "בדקו ומצאו עובד כוכבים אחד שהיה לו שלש מאות גרבי יין של תפוחים של ע' שנה, ושתה ונתרפא, אמר: ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים". המהרש"א בפירושו מסביר את ברכת רבי בכך שהאדם היה בבחינת שומר בהיותו בגן עדן, כמו שכתוב: "ויניחיהו בגן עדם לעבדה ולשמרה", וכאשר סולק משם השליט הבורא אותו ואת צאצאיו על כל העולם בתפקיד של שומרי העולם. על כך בירך רבי ששמירת בני אדם על הצומח היא שאפשרה את הקיום והשימוש של אותם תפוחים, מהם שתה והתרפא.

נוח, צדיק עולמי, מי שראוי לשמש כדגם האידיאלי של שומר הבריאה הוא הצדיק הראשון, נח. מפעל חייו של נח היה למעשה שימור הסביבה, והבטחת הקיום לדורות הבאים. בפועל מתגלמת האחריות הרובצת על כתפי האדם לנצל את יכולותיו וכישוריו למען הבריאה כולה. מדרשי חז"ל מתארים כיצד היה מתאמץ ומסתכן בהאכלת בע"ח בתיבה, כיצד נח לא טעם טעם שינה במשך כל השנה בה שהו בתיבה שכן "היה עסוק לזון את הנפשות שהיו עמו" (תנחומא). מדרש זה ממחיש את המאמץ ואת הוויתורים להם נדרש המין האנושי על מנת לשמור על הבריאה.

פרשת בראשית הציגה את האדם כנזר הבריאה, כאשר לפי פרק א' הוא נהנה ממעמד-על רודני-ריבוני, ולפי פרק ב' הוא משתלב כשומר בגן עדן. פרשת נח מציבה בפנינו דמות שונה של אדם, השרוי בעולם של סכנה קיומית, שנקרא למלא תפקיד של משרת העולם הכאוטי, תפקיד אחראי בעולם משברי. פרשת המבול ממחישה כיצד בעולם של אחרי הגירוש מגן העדן, האחריות לקיום האנושי והכלל-עולמי מועברת מהבורא אל האדם. הבורא כביכול מנוע מלהתערב בנעשה. כאשר מעשי בני האדם מסכנים את גורל העולם, לא נותר לו אלא להיות עצוב ולהתאבל על כך: "ויתעצב אל ליבר" (בראשית ו, ו), "ואין עציבה אלא אבלות" (בראשית רבה כז, ד). הוא לא הפקיר את העולם, הוא הפקיד אותו, "מסר עולמו לשומרים". את הטיפול במשבר הקוסמי הממשמש ובא, הוא הטיל על האדם, על נוח. גם מניעת משברים עתידיים תלויה באדם. הבורא מתחייב שלא להשחית עוד את העולם בעתיד (בראשית ח, כא), אולם הוא יודע מה גדול הוא כוח ההשחחה שטמון בידי האדם, ולכן הוא ממשיך ומצווה את האדם ללמוד לרסן את עצמו. אפשר שאות הברית, הקשת, שמקים הבורא בינו ובין האדם, איננו רק אות המציין את הבטחת הבורא, אלא גם תזכורת לבני האדם שייזוהרו מלגרום השחחה לעולם בו הם חיים.

אולם העולם בו אנו חיים נשחת והולך. פעיל סביבה אמריקאי הגדיר זאת בשניות: "מלחמת העולם השלישית היא הקרב בין האדם לבין הטבע. הבשורה הרעה היא: אנחנו מנצחים." אנו יודעים כיום שהחברה המודרנית המתועשת לא רק פוגעת בטבע (דומם, צומח וחי) במאמציה לדאוג לצרכי האנושות, אלא גם פוגעת בה עצמה. המושג קיימות (sustainability) בו משתמשים כיום, מתבסס על ההבנה שתופעות הנזק הסביבתי ודלדול המשאבים הנחוצים להמשך קיומנו, פוגעים בראש ובראשונה בבני אדם. תופעות גלובליות דוגמת החור באוזון, התחממות כדור הארץ והטיפול בכמויות האדירות של הפסולת בכלל והפסולת הרעילה בפרט, אלה ועוד מרעין בישין נגרמים בעיקר על-ידי הרגלי צריכה של בני האדם, והם פוגעים לא רק בעולם כולו כי אם גם בנו, בני האדם. גם מי שיכלו להישאר אדישים לנוכח גורלם של מאות מינים של בעלי חיים שהולכים ונכחדים, באזורים שונים של כדור הארץ, רובם רחוקים מהעין ורחוקים מהלב, אינם יכולים להישאר שווי נפש לנוכח בעיות של בריאות הציבור שנגרמות מזיהומים באוויר, במים ובקרקע.

מחקר הערכה רחב היקף של האו"ם על מצב המערכות האקולוגיות של כדור הארץ מצא כי שני שלישים מהשירותים שהטבע מעניק לאנושות נמצאים במצב של התדרדרות. די אם נזכיר את משבר המים שמטריד אותנו בימים אלה

בארצנו. לפני עשר שנים אמר קופי ענאן, מזכ"ל האו"ם לשעבר: "צריכת המים המתוקים גדלה פי שישה בין השנים 1900 ל-1995 - יותר מפי שניים מקצב הגידול של האוכלוסייה האנושית. כבר היום כשליש מאוכלוסיית העולם חיה במדינות שבהן יש עקת מים, כלומר מדינות שבהן הצריכה עולה ב-10% על יכולת ההספקה. אם ימשכו המגמות הנוכחיות, עד לשנת 2025, שניים מכל שלושה אנשים על פני כדור הארץ יחיו בעקת מים". אכן הבעיה הולכת ומחריפה. בממוצע עולמי, החברה האנושית צורכת מדי שנה קצת יותר מ-10% מכמות המים המתוקים המתחדשים ממשקעים. באזורים צחיחים, כמו אגן הים התיכון וצפון אפריקה, האוכלוסייה האנושית משתמשת מדי שנה ב-120% ממשאבי המים המתחדשים. באזורים האלה ההפרש בין משאבי המים המתחדשים לבין כמות המים הנצרכת מתקבל משאיבה של מי תהום בקצב העולה על קצב התחדשותם. אי לכך, צפוי בעתיד מחסור במים באזורים רבים בעולם, דבר שיגביל את הפיתוח הכלכלי ויעיק על רווחת האדם. אי אפשר לשבת עוד בחיבוק ידיים. המשבר איננו עוד תיאוריה, הוא מציאות.

אולי לא נוח לנו לחשוב על כך, אבל נוח הוא צדיק מאוד רלבנטי עבורנו כיום. האיש שעבד במרץ במרוץ נגד הזמן כדי לבנות את התיבה להצלת עולם החי, משמש סמל ומופת לצדיק האוניברסאלי. גדולי האומה עודם משמשים לנו כדמויות-על להשראה ולחיקוי במישור האישי והלאומי, אולם כיום זקוקים אנו גם לדמותו של הצדיק הגלובאלי הכלל-אנושי נוח, שנענה לקריאה לדאוג לקיום היקום. אמנם הנתונים התהפכו: נח נדרש להציל את העולם מפני עודף מים, ואילו אנו חרדים מפני מחסור במים, נוח היה צריך לחטוב עצים רבים לשם בניית התיבה, ואילו אנו נדרשים לצמצם את השימוש בנייר, למחזר ולחסוך בחומרים.

אמנם אנו מזרעו של אברהם אבינו, אך יחד עם זאת, אנו גם בני נוח. לעם ישראל ניתנו מצוות רבות אשר חובת השמירה על היקום מהווה בהן מרכיב חשוב, כגון שבת, שמיטה, בל תשחית, צער בעלי חיים, מצוות שילוח הקן, איסור שחיטת בהמה ובנה ביום אחד ועוד. בעידן בו אנו מצויים עלינו להוביל גם את המהפך התודעתי שכרוך במהלך הסביבתי. עלינו להיות ירוקים לדבר ה'.

פרשת בשלח - טו בשבט

שבת פרשת בשלח באופן קבוע סמוכה לטו בשבט. מקובל לציין את טו בשבט - כיום סביבתי, בו הדגש הוא שמירה על העצים. אך מה התוכן הפנימי של היום הזה? מה משמעות הנטיעות? כיצד ניתן ליצור טו בשבט משמעותי בקהילה?

טבע עברי בשיתוף משרד החקלאות הוציאה חוברת לטו בשבט המכילה אסופת חומרים ללימוד ועשייה. אתם מוזמנים לעיין בחוברת ובחומרים נוספים באתר האינטרנט של טבע עברי www.tevavri.org.il עוד על טו בשבט בשער מועדים, עמוד 48 בחוברת זו.

"הו זהירים בנטיעות" - בעקבות מדרש תנחומא

מיכל ברגמן

כולנו מכירים את המדרש היפה על חשיבות הנטיעות:

וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל; אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב, לא תאמרו: נשב ולא נטע, אלא הו זהירים בנטיעות... כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם, שלא יאמר אדם: אני זקן, כמה שנים אני חי, מה אני עומד ומתיגע לאחרים? למחר אני מת!... לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא - עוד יוסיף ויטע, אפילו יהיה זקן. (מדרש תנחומא, פרשת קדושים)

המדרש שלנו לכאורה מזרז אותנו לקחת את חפירה וללכת כך עם השותלים - את ביד ורון בלב, לכיוון גבעת הנטיעות. אך כיום ישנן פחות ופחות נטיעות, ואם חפצי סביבה אנחנו - ייתכן כי נשב עוד רגע קט בבית המדרש ונשאל את עצמנו, מה המדרש מבקש מאתנו, כאן ועכשיו?

ובכן, המדרש מכוון אותנו לקבל אחריות מתמשכת לקיומו של עולמנו - להתייגע כדי שיהיה זה עולם מתוקן ופורח גם בעתיד לבוא, גם בעולמם של צאצאינו שיבואו אחרינו. הקדוש ברוך הוא מבקש מאתנו להיות זהירים בנטיעות שבעולמו - ונטיעות אלו הם, כמוכן, העצים המייפיים את עולמנו, מעשירים את האוויר, נותנים צל, נלחמים במידבור ותורמים לקיימות.

על סכנת התפיסה כי הכול מתרחש כאן ועכשיו, כותב פרופ' שלום רוזנברג: תרבות ימינו שכחה את סוד "היום לעשותם ומחר לקבל שכר", היא מבוססת על משולש מסוכן: אני, כאן ועכשיו. טו בשבט מציין את המאבק כנגד משולש זה. הוא יום האחריות האקולוגית, המוציאה אותנו מהמגל של האני והכאן. הוא גם יום האחריות לדורות העתידיים, המנוגד לעכשיו. במסורת היהודית מייצג העץ היבט נוסף. בגן העדן נטע הקב"ה "כָּל עֵץ נְחֻמָּד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמַאֲכָל". האילן הוא שריד גן העדן המצוי איתנו עד היום. דבר זה מתקשר אל פירושו המופלא של הראי"ה קוק (עולת ראייה עמו' רי) על הפסוק "אֲזוּ יִרְנְנוּ עֵצֵי הַיַּעַר מִלִּפְנֵי ה' כִּי בָא לְשִׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ" (דברי הימים א פרק טז, לג). לפי הראי"ה קוק, ביער "בעת אשר העולם מלא תוהו", מתגלה "אי הצדק שבעולם החי". היער "מלא טורפים, אשר החזק רומס את החלש ממנו". העצים הם עדים לחוקי הג'ונגל, לעוול ולאכזריות הקיימים בטבע, ולפיכך העצים "הרי הם כמתאבלים על גורל הוויתם", הוויתם היער. הם מרגישים שהם שותפים לפשעים אלה, כאילו הם "מוכנים לסוכך על עולם מלא רשע ושוד". זאת הסיבה שהם מצפים לגאולה, אָז יִרְנְנוּ - כִּי בָא לְשִׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ. טו בשבט מסמל את העובדה שהעולם חייב להשתנות, והמוסר חייב לשלוט בו. והמוסר כולל את חובותינו לאילנות, שהוא חוב לדורות העתידיים. אם בארזים תיפול שלהבת, אנו ניהפך לאזובי קיר מסכנים. טו בשבט מצווה עלינו לשמוע את זעקת האילנות ולהצילם. האדם מבין את איומי האש הזדונית של מציתי היערות. אולם הוא אינו מבין את הסכנות הנובעות מה"קידמה", מהאש הנשלחת ביערות הטרופיים הרחוקים, על ידי יזמים חקלאיים ותעשייתיים. עלינו לעזור ולהציל את היערות הטרופיים, אך "אילנות עירך קודמים". עלינו להציל את הריאות הירוקות של הערים, פן יעלה עליהם הכורת של גרזני הנדל"ן. ויער ירושלים היא דוגמה בולטת לכך. אָז, לעתיד לבוא, העצים יִרְנְנוּ. היום הם בוכים, מפחד להבות האש, ומפחד הגרזן העלול לשבור את הארזים, וזועקים: הצילו! (שלום רוזנברג, 'זעקת האילנות', טו בשבט תשס"ט, אתר כיפה)

מבט נוסף במשאבים המתכלים של עולמנו ילמד אותנו, כי עלינו להיות זהירים לא רק בנטיעות: עלינו להיות זהירים

בכריתת עצים ועלינו להיות זהירים בשימוש בנייר – שחומר הגלם שלו הוא עץ. עלינו להיות זהירים לא פחות במיחזור נייר, כדי למנוע כריתה מוגברת של עצים. עלינו להיות זהירים ביחסינו אל העולם – כדי שיישאר משהו מעולמנו המופלא גם לדורות הבאים: הוו זהירים במשחק באש. הוו זהירים בצריכה מוגברת של מים. הוו זהירים בצריכה מוגברת בכלל. הוו זהירים ביחס שלכם לזיהום האוויר באמצעות כלי הרכב שלכם. הוו זהירים בהגברת הקרינה הסולארית בעולם.

זכרו – בכל גיל, מבקש מאתנו הקדוש ברוך הוא לזכור ולטעת לבנינו אחרינו – לטעת בלבנו אחריות למען עצמנו, למען ילדינו, למען הדורות הבאים.

עוד רגע אולי יבוא המשיח – ואנחנו נהיה עסוקים מלקבל את פניו
ארץ ישראל היא ארץ חקלאית וחכמינו היו נטועים בעולמה החקלאי של הארץ. הם ראו חשיבות כה גדולה להמשך קיומו של עולם, עד שהם קבעו קביעה ערכית מדהימה:

רבן יוחנן בן זכאי היה אומר: אם הייתה נטיעה בתוך ירך ויאמרו לך: הרי לך משיח - בא ונטע את הנטיעה ואחר-כך צא והקבילו. (אבות דרבי נתן, נוסח ב', לא)

במה עלינו להיות כה עסוקים כיום, עד שנדחה את קבלת פני המשיח?

ובכן גם כאן נציע שלא להיצמד לנטיעות דווקא אלא לערך החשוב שמעלה בפנינו רבן יוחנן בן זכאי: המשיח עוד רגע כאן, אבל אתה – יש לך אחריות בידיים. יש לך שתיל שיקיים את העולם לעתיד לבוא. המשיח מגיע אבל עולם ימשיך לנהוג כמנהגו רק אם כל אחד מאתנו לא ישמוט את השתילים שהוא נוטע. אלו יכולים להיות שתילים של שמירה על הסביבה הקרובה – כמו דאגה לניקיון הרחוב בו אנו מתגוררים, טיפוח עץ שכונתי מזדקן, גידול צמחים חסכוניים במים, ארגון גינה קהילתית בה נפגשים זקן וטף, דאגה לשיתוף משפחות חד-הוריות באירועי בית הכנסת והקהילה או ביקור קבוע אצל זקן ערירי שגר ממש כאן ליד.

הנטיעות הללו שלנו מקיימות את העולם – אם עוד רגע יבוא המשיח, אנחנו נהיה עסוקים בקיימות, בקיומו של עולם.

פרשת בהר

וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה, בְּהַר סִינַי לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, כִּי תָבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָכֶם--וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ, שְׁבֹת לָהּ (פרשת בהר, ויקרא פרק כה).
מצוות השמיטה היא אחת המצוות המקיפות ביותר בתורה. לא רק משום שהקיום שלה הוא במשך שנה שלמה, אלא משום שהיא נוגעת בכל שכבות האוכלוסייה, החי והצומח, ובמיוחד משום שהיא עוסקת בקשר שבין אדם לעצמו, אדם לאלוקיו, אדם לחברה, אדם ועמו, אדם וסביבתו.
שבת פרשת בהר, מהווה הזדמנות לבחון את הדברים במישור האישי, המשפחתי והקהילתי.

חומרים נוספים בנושא תוכלו למצוא באתר טבע עברי www.tevavri.org.il.

שמיטה חברה וסביבה

הדס ילינק

מתוך עיון בפרטי מצוות השמיטה, כפי שהם מופיעים בפרשת השבוע, (ויקרא כה, א-יג) נשים לב לנקודות הבאות:

- מצוות השמיטה ניתנה לנו בסמוך למעמד הר סיני, ולא בכדי. דומה שהדבר נועד להדגיש כי אין היא עניין של מה בכך. עיתוי נתינתה מעיד על ראשוניותה של המצווה ועל מעמדה.
- המצווה מתקיימת אחת לשש שנים. התורה מונעת מהאדם להשתעבד לאדמה ומציבה לו גבולות. יש זמנים שבהם העבודה אסורה. עניין זה מוכר לנו במצוות יום השבת, אך כאן מתווספת השנה השביעית - שנת השמיטה - שנה שלמה שבה מצווה אדם לשבות ממלאכתו ולהתעסק בדברים החשובים באמת: חיזוק הפן האישי בעבודת ה', חיזוק הקשר המשפחתי, חיזוק הקשר בין השכבות החברתיות בעם.
- באופן מוזר הציוויו לשבות הוא על האדמה ולא האדם. לאדמה יש זכויות משלה. אך כמובן שזה תלוי באדם.
- מצוות השמיטה מסירה מעמדות, ומחוללת שוויון בין העבד והאדון, הגר והתושב. עד כדי כך, שבשלב מסוים יש לאדם ולבהמה זכות שווה באכילת הפירות. שוויון אקולוגי.
- הרב יצחק ניסנבוים טובע מונח נוסף, שוויון פסיכולוגי, וזה לשונו: "כדי לשמור על השוויון הפסיכולוגי של העם העברי באה השמיטה. בשנת השמיטה, פעם לשבע שנים, אין בעלות על האדמה. האדמה שבה אל יוצרה ומחלקה. בכל השנה הזאת - הפקר היא האדמה לכולם, וירגיש העשיר כי עשירותו אינה בת-קיימא, וירגיש העני כי עניותו אינה מתמדת". רעיון זה מתעצם כמובן בשנת היובל. הקרקע, משאב כל כך קיומי, אינו נמכר לצמיתות. יש חלוקה מחודשת של הקרקע לפי הנחלות. יש הזדמנות שווה לכל בני האדם להשתתף, לפתוח דף חדש. העני לא יהיה עוד עני, ואילו העשיר יסתפק בחלק שה' נתן לו מתחילה.

היום כבר ברור שקיימות השפעות הדדיות במשולש של חברה-כלכלה-סביבה, אותו משולש שנהוג לכנותו בימינו: "קיימות".

במקומות שבהם ישנן בעיות סביבתיות יש גם בעיות חברתיות. המאבק הסביבתי הוא מאבק חברתי והמאבק החברתי הוא מאבק סביבתי. מצוות השמיטה משלבת שני מרכיבים אלה, הפן החברתי והפן הסביבתי, ומבקשת למצוא להם פתרון.

באמצעות שנת השמיטה, מקבל האדם פרופורציה מחודשת על מקומו בעולם. האדם מודע לציוויו הא-לוהי שלפיו התבואה שייכת באופן שווה לכל שכבות האוכלוסייה, כמו גם לבהמה. האדם אינו עליון, ואין הוא ריבון על החברה והטבע.

בספר "ספר הקניין", כותב דניאל שליט את הדברים הבאים: "האדם אמנם נברא בצלם האלוקים, אבל אינו היוצר אלא היצור, וגם צלם האלוקים שלו עדיין עומד לפני התפתחות ארוכה, ולשם כך הוא זקוק להנחיות, להדרכות. מסתבר שכל שלטונו על הנמוך ממנו אינו אלא בתנאי של קבלת עול הגבוה ממנו, יוצר-הכל. לפיכך מה שניתן לו אינו שלטון, אלא אחריות במובן של responsibility - להיות מוכן לענות To respond, לתת דין וחשבון, להשיב על קריאת "איכה"..."

את הקשר שבין שמיטה וחברה ניתן לראות גם בצד הצרכני. ידוע שבשנת שמיטה הסחר מצטמצם משום שאסור לסחור בפירות שביעית, ועל אדם ליטול מן הפירות והירקות רק כפי צרכו. אסור לו לאגור מזון, לצבור הון. ההנחיה היא: "כלה מן השדה - כלה מן הבית". מצווה זו מביאה את האדם לברר מהם צרכיו האמתיים ולא ללכת שולל אחר פיתויי החברה הצרכנית ואחר פרסומות שמצויות תחת כל עץ רענן. ההשפעה החברתית של מהלך מעין זה ברורה.

כמוה גם ההשפעה הסביבתית: ככל שנסגל לעצמו אורח חיים שבו אנו קונים רק מה שאנו צריכים – כמות הפסולת תקטן. כיום, לעומת זאת, אנו חיים במציאות שבה 20% מאוכלוסיית העולם צורכת 80% מכלל המשאבים. טביעת הרגל האקולוגית שלנו הולכת וגדלה, ואנו צורכים הרבה יותר ממה שיש לעולם להציע לנו.

הנקודה האחרונה שראוי ליתן אליה תשומת לב בשנת השמיטה היא ממד הזמן. בשנת השמיטה נוצר הרבה זמן פנוי. בימינו המצב שונה משום שרק אחוז קטן מכלל האוכלוסייה עוסק בחקלאות, אך מצד העיקרון, עלינו לשאול: מה עושה אדם עם כל שעות הפנאי שניתנו בידו במשך שנה תמימה עקב השתנות סדר יומו הצפוף? סביר להניח שבתקופות קדומות ניצל אבי המשפחה, החקלאי, את החודש הראשון, תקופת החגים, כדי לבלות יותר זמן איכות עם משפחתו, ואף הקדיש את זמנו ללימוד תורה. לאחר זמן, השקיע את זמנו גם בתרומה ליישוב שבו הוא מתגורר. גם בזמן הזה, ניתן לחשוב על תרומה מיוחדת לקהילה בשנת השמיטה. ניתן לארגן ערבים משותפים, להזמין מרצים אורחים, לשפר את פני העיר. בהמשך ננצל את שעות הפנאי גם לטייל בטבע, והרשימה עוד ארוכה.

כל אחד מאתנו יכול לנצל את שנת השמיטה ליציאה משגרת החיים היומיומית ולהחליט על חצי שעה או שעה בשבוע שתוקדש לתוספת זמן איכות משפחתי, ללימוד תורה, להתערות בקהילה שבתוכה הוא מצוי, או לשמירה על הסביבה, דבר שאינו מובן מאליו ולהפוך את שנת השמיטה באמת ל"אוצר".

פרשת שופטים

האדם בישראל מייצר כמות פסולת ממוצעת של כ-1.58 ק"ג ליום, המצטברת ל-7 מיליון טון פסולת בשנה. משבר הפסולת הוא תוצאה ישירה של תרבות הצריכה המעודדת "להשתמש ולזרוק", יוצרת הררי פסולת במקום שטחים פתוחים, גורמת בזבז משאבים עצום ומביאה לזיהום הקרקע, האוויר והמים כתוצאה מהתפרקות הפסולת.

ביהדות נושא זה בא לידי ביטוי במיוחד באיסור "בל תשחית" המחנך את האדם לרגישות לסביבתו, ממהלך הרכישה ועד האחריות לפסולת הנוצרת.

שבת פרשת שופטים, מהווה הזדמנות לבחון את הדברים במישור האישי, המשפחתי והקהילתי וללקיחת אחריות יהודית סביבתית.

בל תשחית ועולמו

הרב יהונתן נראל

תרגום: שמאי פישמן

בפרשת השבוע, פרשת שופטים, מופיעים הפסוקים הבאים:

כִּי תִצּוֹר אֶל עֵיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיךָ לְתַפְשָׁהּ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָה לְנֹדֶחַ עָלֶיךָ גֵּרְזֵן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבָא מִפְּנֵיךָ בְּמִצּוֹר. רַק עֵץ אֲשֶׁר תִּדְעַ כִּי לֹא עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֹתוֹ תִשְׁחִית וְכָרְתָּ וְכָרְתָּ מִצּוֹר עַל הָעֵיר אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ (דברים, פרק כ', פסוקים יט-כ).

בפסוקים אלה אוסרת התורה על כריתה של עצי-פרי בעת מלחמה. אולם, חכמי התלמוד מבינים את פסוק יט כמבטא עיקרון כללי העומד מעבר לדיון בכריתת עצי-פרי בעת מלחמה: אם קיים איסור לגדוע עצי-פרי אפילו בתקופת מלחמה - כך הם מסיקים - על אחת כמה וכמה שאיסור זה תקף בימי שגרה.

רבי ישמעאל, אחד מחכמי התלמוד, מסיק מפסוקים אלו דבר נוסף: אם התורה אוסרת עלינו להרוס עצי-פרי, עלינו להיזהר פי-כמה שלא להרוס את הפרות עצמם. בן-דורנו, רבי משה יצחק פורהנד (מחבר הספר 'ברכת ה' העוסק בסוגיית 'בל תשחית'), מצוין כי מקורות רבניים בני-זמננו מסכימים, בהתבסס על הדיון התלמודי, כי קיים איסור מן התורה להשמיד פרות ראויים למאכל. יתרה מכך, זהו איסור הנוגע לכל מזון הראוי לאכילה ולא רק לפרות-העץ.

האיסור הכללי על הרס בלתי נצרך - הנלמד מהאיסור על כריתת עצי-פרי בעת מלחמה - כולל את האיסור להרוס, אם ישירות ואם בעקיפין, דבר כלשהו היכול לשמש את בני-האדם. כך בנוגע לבזבז אנרגיה, ביגוד, מים, כסף ועוד ועוד. מדברי התלמוד במסכת שבת עולה כי איסור זה כולל גם הבערה של נפט או דלק באופן בזבזני (תלמוד בבלי, שבת סז, ע"ב). מקורות רבניים מאוחרים יותר מסכימים כי התורה אוסרת על בזבז של משאב כלשהו היכול להביא תועלת לבני-האדם.

הרש"ר הירש (ר' שמשון רפאל הירש, חי בגרמניה בשנים 1808-1888) מסביר בפירושו לפסוקים הללו את האיסור:

אולם האיסור להשחית אילנות שלא לצורך בעת מצור נאמר רק דרך דוגמה, ו"בל תשחית" אוסר להרוס שום חפץ שלא לצורך. נמצא ש"לא תשחית" האמור כאן הוא אזהרה מקיפה לאדם: אל ינצל לרעה את מעמדו בעולם כדי להשחית דברים מתוך מצב רוח, תאוה או אפילו רק מתוך חוסר מחשבה. ה' שת את עולמו לרגלי האדם כדי שישתמש בו בחכמה, ורק לצורך זה נתן לו רשות "לכבוש" את הארץ ו"לרדות" בה.

כיום אנו משתמשים ומבזבזים כמויות רבות של משאבים. דפוסי התנהגות מסוימים, הרווחים בחברה המערבית, מתנגשים ישירות עם העיקרון של "בל תשחית".

הבה נבחן דוגמה אחת מהתקופה המודרנית להתנהגות המנוגדת על איסור "בל תשחית": השלכת מזון ראוי למאכל. לפי מחקר שפרסם ארגון המזון והחקלאות של האו"ם בשנת 2011, בערך שליש מהמזון המיוצר מדי שנה בעולם

ומיועד לצריכה אנושית, דהיינו 1.3 מיליארד טון בקירוב, אובד או מתבזבז. בארצות-הברית מושבים או ממוחזרים פחות משלושה אחוזים מפסולת זו. בעוד חלק מפסולת מזון זו הינו בלתי אכיל, חלק ממנו הוא מזון שהשליכו סועדים מפוטמים או שאריות שנזרקו מן המקרר. השלכת המזון עולה גם כסף: בארצות-הברית לבדה, מתבזבים בדרך זו בערך כמיליארד דולר מדי שנה. השלכות הצטברות פסולת המזון מרחיקות לכת עוד מעבר לכך: במזבלות, שאליהן מגיעה לבסוף פסולת המזון, נוצר בתהליך ההתפרקות של הפסולת גז מתאן – גז רב עצמה התורם למשבר האקלים העולמי.

ההשלכות הסביבתיות של בזבז זה אינן מסתיימות במזבלות, אלא משפיעות גם על הנפט, המים והקרקע המשמשים לייצור המזון. במחקר נוסף נבדקה כמות האנרגיה המושקעת בחקלאות, בהובלה, בייצור, במכירות, באחסנה ובהכנה של מזון מבזבז. מסקנת המחקר הייתה כי כמות האנרגיה הזו שקולה לשני אחוזים מכלל צריכת האנרגיה השנתית בארצות-הברית.

תמונת המצב העולה מכלל הנתונים הללו היא כי כאשר אנו מבזבים מזון, אנו מבזבים, למעשה, כמות רבה ביותר של משאבים, מפחיתים את כמות המזון הזמינה לעניי העולם ומוציאים כסף שיכול היה לשמש מטרות חשובות. אם נקשיב לקריאת התורה "בל תשחית", נוכל להשיג יתרונות אקולוגיים, כלכליים וחברתיים. ומהי בעצם הדרך להקשיב לקריאת התורה באיסור "בל תשחית"? הפסוקים המציגים את האיסור מתארים מלחמה נגד אויב חיצוני, אולם הפרשנים מתייחסים בדבריהם למלחמה פנימית נגד הנטייה לבזבזנות. הרב הירש מזהה בדבריו את תכונות המפתח המולידות התנהגות בזבזנית: כעס, גאווה, ומעל הכל, אנוכיות. כדי להצניע לכת, עלינו לטפח את התכונות ההפוכות: שלווה פנימית, צניעות וחוסר אנוכיות.

באמצעות צריכה מחושבת ולא בזבזנית, אנו הופכים להיות בני-אדם בריאים ומאוזנים יותר ותורמים לעולם בריא ומאוזן יותר. יהי רצון שהשינויים שאנו עורכים בחיינו יקרינו על משפחותינו, על קהילתנו ועל כדור-הארץ כולו.

נספח 2

מיחזור נייר בעיניים יהודיות ישעי צביאל

מיחזור נייר הפך בשנים האחרונות לאחד הדגלים של המשרד להגנת הסביבה ובכלל של התנועות הירוקות. לנושא של מיחזור הנייר בציבור הדתי יש כמה היבטים ייחודיים, חלקם לשבחו של ציבור זה וחלקם דווקא מערימים קשיים בנושא. ברשימה קצרה זו ננסה לתמצת את הנקודות המרכזיות.

ההיבט הסביבתי

צריכת נייר גורמת לנזקים סביבתיים גדולים כגון: כריתת יערות לצורך הפקת התאית לנייר, זיהום אוויר בייצור ושינוע וכמובן יצירת פסולת בסופו של התהליך הבנוי בצורה קווית.

אך העצים או היערות הם הרבה מעבר למשאב טבעי, העצים הם מחוללי החיים על פני כוכב הלכת 'ארץ'. התרומה או יותר נכון התפקיד של עצים במערכת האקולוגית בה אנו חיים, קרי כדור הארץ, היא אדירה ואפילו מכרעת – ללא עצים אין חיים הם מהווים את הבסיס למערכת האקולוגית בה אנו חיים.

העצים עושים שתי פעולות חשובות שאין להן תחליף עבור כל בעלי החיים והאדם – תהליך הפוטוסינתזה, או בעברית הטמעה בתהליך זה מתחוללים שני דברים חשובים:

א. העצים 'מתרגמים' את אנרגיית השמש והופכים אותה לאנרגיה זמינה עבור בעלי החיים ובני האדם ז"א סוכרים.

ב. הם סופחים פחמן דו-חמצני שאנו מייצרים בכמויות הולכות וגדלות, ופולטים חמצן אותו אנו נושמים.

בחלקים גדולים של העולם מוצאו של הגשם הוא ביער ולמעשה יערות הגשם משמשים כמפעלי גשם, כשהמים מתאדים בתהליך הפוטוסינתזה.

מלבד זאת העצים: קושרים חנקן, מתחחים את הקרקע, מיצבים ושומרים עליה מסחיפה, מווסתי אקלים, שומרים על מגוון המינים, משמשים לחומרי בנייה, לנייר המופק מתאית, לייצור אנרגיה, ליצירת תרופות, שוברי רוח, נותני צל ויצירת מיקרו אקלים, כשהעלים נושרים הם יוצרים מחדש את האדמה, מחפים על הקרקע וקולטים מזהמים.

לדוגמא, יערות עץ המונגרובה מייצבים את משטר המים והאקלים ברמה המקומית, תורמים לדגה במובן האזורי, ולהתחממות כדה"א במובן הגלובלי.

היער ואפילו העץ הבודד בחצר ביתכם הוא מפעל אקולוגי מדהים בעל פונקציות רבות מאוד (בד"כ אנו מודעים רק לצד המלכלך שלהם וממהרים לכרות אותו).

ההיבט היהודי

העם היהודי מכונה 'עם הספר', יאמר לשבחו של הציבור הדתי שלמרות המהפכה הממוחשבת הוא עדיין דבק בספריו. הציבור הדתי ככלל הוא צרכן גדול מאוד של נייר, הן להדפסת ספרים והן ללימוד כידוע שכל שיעור טוב צריך דפי מקורות והרבה. מהפכת הדפוס שבהחלט הביאה ברכה רבה בהפצה ונגישות של התורה לכולם הפכה כמו רוב ההמצאות האנושיות לגולם שקם על יוצרו וכיום ספרים, עיתונים וכדו' יוצאים בקצב הולך וגובר וברמה הולכת ופוחתת. ככל שהוזל הדפוס כך ירד ערכה של 'המילה הכתובה'. הדבר נכון בכל הספרות והמדעים מספיק לציין שספרים היום נמכרים בסגנון של ארבע במאה וכדו'. אך כאשר מדובר בתורת ה' וממילא ספרים גם חייבים גניזה, הגניזה באופן פשוט היא נתינת כבוד ל'מילה הכתובה' ובאופן עמוק יותר כבוד זה נובע מהאמונה בנצחיות התורה.

ז"א הרלוונטיות של הדברים גם בחלוף העיתים מכאן נובעת גם הקדושה שלהם ולכן אסור לאבדם או לבזותם. הגמרא לומדת מהפס' "ואבדתם את שמם... לא תעשון כן לה' א-לוקיכם וכן נפסק להלכה ברמב"ם הל' יסודי התורה ו': "כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקב"ה לוקה מן התורה" וכן בשו"ע או"ח קנ"ד, ה'.

כפי שאמרנו ההמצאות האנושיות של העידן המודרני הן נפלאות אך בעשורים האחרונים התמכרנו אליהם ובמקום שהם ישפרו את חיינו הם השתלטו עליהם. זו תופעה חמורה בכל שטחי החיים אך הדבר חמור שבעתיים כאשר מדובר בתורה! ראוי לכל אחד לפני שהוא מוציא את תורתו לדפוס לחשוב היטב האם הוא קונה לו חיי עולם או חיי

שעה? שלא לומר חיי מדף...

עלינו כאנשים דתיים מוטל לשמור על קדושתם של דברי תורה ולכן לא תמיד ניתן למחזר את הנייר, מיותר לציין שנייר שנגנז אינו מגיע למיחזור והרי מיחזור הוא בגדר מצוות 'בל תשחית' (עיין רמב"ם הל' מלכים ו, ח-י והל' אבל י"ד, כד) כיוון שעדיין ניתן להפיק ממנו תועלת.

וכן השלכת דפים שאינם חייבים בגניזה גורמת לביזוי של מה שבאמת מצריך גניזה על פי ההלכה, כיוון שהמערכת קורסת בשל העומס הרב המוטל על מערכת איסוף וקבורת הגניזה ברשויות והתופעה מחמירה בזמן האחרון. נסיים בדברי הרב קוק "הספרות הנפרזה מצמצמת היא את המחשבה. חושב הסופר ... וחושב הקורא שחוג רעיונותיו צריכים להיות מוגבל עם מה שיש בספר. ולא ידעו שניהם, שהטוב והמעולה שבמחשבות, האורה המחיה אותן הוא

אותו התוכן האצילי הטס באויר הרעיון, שאינו נתפס ולא יוכל להכתב מעולם... טעות יסודי זה קשה יהיה לעקרו מלב האדם... מתוך נקודת החיים העליונה מצויה מחאה גדולה על הספרות, וכימי קדם יבין האדם לשיחו המקורי "ונתתי תורת בלבם ועל לוח לבם אכתבנה" וישאר רק הספר האחד (חמשה חומשי תורה) שהוא אור החיים בעצמו - אנא נפשי כתבית יהבית. כי באור פניך נתת לנו ד' אלהינו תורת חיים" (קובץ ד', קט"ו)

תכל'ס!

קודם כל יש להבין מה מצריך גניזה ומה לא? לאחר דין ודברים ארוכים עם מספר גדול של רבנים ובראשם הרב יעקב אריאל התגבשה פסיקה שיש שני קריטריונים מרכזיים לחייב גניזה.
א. כל אחד משמותיו של הקב"ה שאסור למחוק [ע"פ רמב"ם הל' יסודי התורה פ"ו ה"ב].
ב. פסוק שלם מהתורה.

כל נייר אחר יכול להגיע למיחזור נייר! חשוב לציין שאין בזה היתר לזרוק דפים עם דברי תורה לזבל, כי מיחזור עדיף על פני אשפה 'רגילה' כיוון שאין זה מכובד שדברי תורה יתגלגלו בתוך פחי הזבל הרגילים, לעומת זאת פח המיחזור נקי ומכיל נייר בלבד. כמו-כן תהליך המיחזור של הנייר כיום הוא מספיק טוב כך שכל הכתב נימחק לגמרי מהנייר. ועל-כן ניתן להשתמש בנייר הממוחזר אף לדברי חולין.

עלוני פרשת השבוע, משתמשים בכמויות גדולות מאוד של נייר מדי שבוע ומהווים כ 80% מהגניזה בבתי הכנסת.

ב'ירוק עכשיו' פועלים למען הסביבה במספר מישורים: במישור המעשי אנו דואגים לאיתור וטיפול במפגעים סביבתיים (ניתן לדווח לנו דרך אתר האינטרנט) ובמישור החינוכי-תרבותי מובילים פרויקטים של מודעות ושינוי הרגלים בציבור הרחב. לאור זאת פנינו לעורכי העלונים בבקשה להכניס שינויים אלו בעלונים, ועל-כן כל עלון בעל 'תו ירוק' הוא עלון שניתן למיחזור כיוון שמערכת העלון מתחייבת לדאוג לכך שלא יהיו בו פסוקים שלמים ושמות ה'.

מה כל אחד/ת יכול/ה לעשות?

הדבר הראשון שניתן לעשות הוא פשוט למחזר את העלונים בעלי ה'תו הירוק', זוהי פעולה פשוטה שכל אזרח יכול לעשות אין צורך בידע או מאמץ מיוחד, אם כל אחד מאיתנו ידאג למס' עלונים הרי שבכל שבוע נכניס למעגל המיחזור מאות אלפי דפים, בכל שבת יוצאים למעלה ממיליון גליונות של עלונים!
העלונים בעלי תו ירוק : עולם קטן, מקורי, שביעי, מוסף 'שבת' מקור-אשון, משהב, גילוי דעת, בראש יהודי, חג-לי, עת לדרוש, מעייני הישועה, ועלוני תנועת 'מבראשית'.

הדבר השני שניתן לעשות הוא לפנות לעורכי העלונים בסופו של דבר כמו כל עיתון גם העלונים תלויים בציבור הקוראים (ובפרסומות, כמובן) ככול שהעורך יקבל יותר פניות מכם הקוראים כך 'שווה' לו יותר להשקיע את המאמץ הקטן על מנת לערוך את העלון באופן שניתן למיחזור.

הדבר השלישי שניתן לעשות הוא לפנות אלינו כדי להצטרף לפרויקט משותף עם המשרד להגנת הסביבה. אנו שמחים לבשר כי הוקמה ועדה משותפת של 'ירוק עכשיו' עם המשרד כדי לגבש פתרון כולל לבעיה ברמה הארצית בהתייעצות עם הרבנים, כמובן. בימים אלו אנו עורכים הרשמה לקהילות/בתי כנסת/רבנים/גבאים המעוניינים להצטרף ולהוביל מהלך זה בקהילה.

שער מועדים

לכל תרבות ישנה תפיסה של מהות הזמן, המשפיעה על התנהלותה ועל ערכיה. תפיסת-הזמן המערבית, לדוגמה, היא זאת של השעון: שניה מצטרפת לשניה, רגע עוקב אחרי רגע וכל השניות, הרגעים והימים מצטרפים לקו ארוך אחד מראשית היקום ועד סופו. תפיסת זמן קווית זו מעבירה מסר של התחדשות מתמדת, בה פנינו מופנים באופן מתמיד אל העתיד, משאירים את העבר מאחורינו. תפיסת הזמן העתיקה, לעומת זאת, סבבה במעגלים חוזרים: מעגלי היום והלילה, מעגלי עונות השנה, מעגל חיי אדם. תפיסת זמן מעגלית מחוברת בכל הווייתו לעולם הטבע והעונות החקלאיות, אך אינה מכילה אופציה של התחדשות והתקדמות - "מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין חדש תחת השמש..." (קהלת, פרק א' פסוק ט').

תפיסת הזמן היהודית, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחגי ישראל ומועדיו, מחברת בין "זמן קווי" ו"זמן מעגלי" ומאפשרת לנו לנוע מגלות לגאולה, תוך חיבור לטבע של ארצנו ושל נשמתנו. חגי ישראל מושרשים בטבע ובחקלאות של ארץ ישראל, אך מציינים אירוע נקודתי על ציר ההיסטוריה של עם ישראל. הריטואלים של החגים חוזרים על עצמם מדי שנה ומאפשרים לנו לבחון את התפתחותנו וגדילתנו בחיק המשפחה והקהילה. שלושת אלו מייצרים חיבור עמוק לעם, לקהילה ולארץ כאחד.

בשער זה ליקטנו למענכם רעיונות לדרשה לבית הכנסת, דפי לימוד ופעילויות למשפחות הקהילה, המדגישים בעיקר את הפן הסביבתי של כל חג.

כמו כן, הנכם מוזמנים לרכוש או להוריד מאתר טבע עברי www.tevayivri.org.il חוברות העוסקות במועדים השונים בהקשר סביבתי:

- סוכות, שבת נח, טו בשבט, ספירת העומר ושבועות: חגים וזמנים לסביבה
- שבת נח - ברית עולם
- טו בשבט: עושים טו בשבט - אסופת חומרים ללימוד ועשייה

בשער זה

טו בשבט.....48
מאמר: טו בשבט חג הגעגועים
 49.....לארץ ישראל
פעילות לקהילה: לאמץ עץ.....51

פסח.....53
מאמר: אחריותנו לכדור הארץ.....53
דף לימוד: ימי ניסן - ברכת האילנות.....55
פעילות לקהילה: ביעור חמץ.....57

ספירת העומר ושבועות.....58
מאמר: מגילת רות - מופת לקיימות
 58.....חברתית
דף לימוד: שבועות - ביכורי אדמה.....61
פעילות לקהילה: ספירת העומר.....64

ראש השנה ויום כיפור.....28
מאמר: תשרי סביבתי-חברתי.....28
דף לימוד: ראש השנה - שמים וארץ
 מעידים עלינו.....30
פעילות לקהילה: סימן מקומי.....32

סוכות.....33
מאמר: סוכה לא לנצח.....33
דף לימוד: ארעיות וביטחון בחג הסוכות.....35
פעילות לקהילה: תפילת הגשם.....36

שבוע נח.....39
מאמר: אחרינו המבול - קיימות ישראלית.....39
דף לימוד: להצדיק את הסביבה -
 נח ואברהם כדמויות מופת.....42
פעילות: יריד נח- מה אפשר לעשות
 בשבת נח בקהילה?.....45

ראש השנה ויום כיפור

מאמר: תשרי סביבתי-חברתי

עינט קרמר

אחרי החגים יתחדש הכל.
יתחדשו וישובו ימי החול
האוויר, העפר, המטר והאש
גם אתה, גם אתה,
תתחדש
(נעמי שמר)

"אחרי החגים יתחדש הכל" – אומר השיר, ואכן תקופת חגי תשרי יוצרת תחושה ממשית של "זמן מעבר" המוביל לשינוי ולהתחדשות. אם נתבונן לעומק ברצף חגי תשרי נבחין בתהליכים שונים שאנו עוברים במהלכם ובאמצעותם המובילים אותנו לאותה תחושה מבורכת. מאמר זה יציע לבחון תהליך תיקון סביבתי- חברתי הנלמד ונובע מחגי תשרי החל מראש השנה, דרך יום הכיפורים ועד סוכות.

א. ראש השנה – תיקון סביבתי

ראש השנה, החג הפותח את חגי תשרי, הינו על פי המסורת יום סיום בריאת העולם ובריאת האדם. תפיסת העולם לפיה האדם נברא מתוך רצון אלוקי, מובילה בהכרח לשאלה "לשם מה", או מדוע נברא יצור בעל כח כה רב בעולם שבלעדיו היה מאוזן להפליא?

בתיאור האדם בספר בראשית, עונה לנו הכתוב על תפקיד האדם בבריאה בשני פסוקים:
הראשון – ברכת ה' לאדם: "וַיְבָרֶךְ אֹתָם, אֱלֹקִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ, וּכְבָשׁוּהָ; וּרְדוּ בְּדִגַּת הַיָּם, וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל-חַיָּה, הָרֹמֶשֶׁת עַל-הָאָרֶץ.." (בראשית, פרק א, פסוק כח)

השני – תיאור תפקיד האדם "וַיִּקַּח ה' אֱלֹקִים, אֶת-הָאָדָם; וַיִּנְחֵהוּ בְּגֶן-עֵדֶן, לְעִבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ." (בראשית, פרק ב, פסוק טו)

ייעודו של האדם גלום במתח בין שני הפסוקים – בין רדייה לעבודה, בין כיבוש ושמירה. האיזון הנכון בין פיתוח העולם והעלאתו למדרגה גבוהה יותר ובין שמירתו ושימורו. רק מתוך הכרת נבראתו מסוגל האדם לגבור על שרירות לב עצמו, לשמור על חוקי הבריאה, להכיר תודה לכל הברואים, להודות בקיום ייעוד ותכלית ולהגיע לאיזון אקולוגי מלא.

ראש השנה, יום בריאת העולם, מזכיר לנו שלעולם הזה יש מלך – אנו איננו אדוני היקום. אנו זוכרים גם כי המלך הזה בחר לברוא אותנו כי הוא מאמין בנו – מאמין ביכולתנו לתקן ולא להרוס, לשמור על הרמוניה בעולם ולא להחריבו. **בראש השנה אנחנו נזכרים בבריאת העולם, במלכות ה', ומקבלים עלינו מחדש את התפקיד של "לעבדה ולשמרה" – שימוש בכוחנו כבני אדם לשמירה על איזון בין כל חלקי הטבע ובינינו ובין עצמנו.**

ב. יום כיפור – תיקון אישי וחברתי

בראש השנה הזכרנו לעצמנו את אחריותנו על העולם. על מנת שנעמוד באחריות זו עלינו לפתוח בתיקון אישי – על כל אחד מאיתנו לבדוק עצמו, היכן התרחק מן הציווי האלוקי, מה עליו לתקן על מנת שיוכל לעסוק באמת בתיקון העולם ובשמירת הרמוניה בו.

להפתעתנו, דווקא ביום זה של תיקון אישי, אנו מקדישים חלק גדול מהתפילה לוידוי על רשימת חטאים קבועה מראש – בלי להתחשב אם ביצענו אותם או לא, וכל זאת בלשון רבים – "אשמנו, בגדנו, גזלנו, דיברנו דופי ... " (מתוך תפילת יום הכיפורים). הסיבה לכך ברורה אם ניזכר בדרך שעשינו עד כאן – מראש השנה.

בראש השנה נבראנו אנו, בני האדם, וקיבלנו תפקיד בעולם. את התפקיד הזה אי אפשר לקיים לבד !

רק אם נהייה אנשים טובים ומתוקנים, בתוך קהילה טובה ומתוקנת, רק אז נוכל לממש את ייעודנו בתוך הבריאה!

הווידיאו הינו קבוצתי-קהילתי, על מנת שלא נראה את עצמנו כ"נפרדים" מהכלל אלא חלק ממנו- גם עבירות שלא אנחנו עברנו, מעצם היותנו חלק מחברה בה עבירות אלו נעשות הרי שהן "קשורות אלינו" ואנחנו מתוודים עליהם **תיקון העולם עובר דרך תיקון חברתי-קהילתי.**

תובנה זו מסבירה גם את ההלכה "עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר; שבינו לבין חברו - אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו" (מסכת יומא פרק ח, משנה ז), על מנת לתקן את העולם עלינו להיות חלק מחברה מתוקנת, חברה שהשלום שוכן בה.

יום הכיפורים מזמין אותנו לתקן את עצמנו, להשכין שלום סביבנו ולקחת אחריות על הקהילה בה אנו חיים- על מנת שיחד נוכל למלא את ייעודנו בבריאה.

ג. סוכות - חיים בעולם מתוקן

חג הסוכות הינו שיאו של התהליך שהתחלנו בראש השנה: לאחר שהמלכנו על עצמנו את ה' והכרנו בהיות העולם כולו נברא על ידיו. לאחר שהבנו את תפקידנו המיוחד בעולם הנפלא הזה. לאחר שקיבלנו על עצמנו לשמור על הסביבה ועל האיזון בעולם בין הדומם החי. לאחר שניקינו כפינו מחטאים כגון גבהות לב ושנאת חינם. לאחר שלקחנו אחריות על היותנו חלק מקהילה - בית כנסת, ציבור, עם, ומין האדם. לאחר שבחרנו להשכין שלום בינינו ובין עצמנו, בינינו ובין חברינו, בינינו ובין עולמנו. אחרי כל זאת אנחנו מוכנים לחג הסוכות.

בחג הסוכות אנו שמחים - שמחה אמיתית, מן המקום הפנימי ביותר, שמחה שהיא מצווה "ושמחת בחגך... והיית אך שמח" (דברים, פרק טז, פסוק יד-טו).

בחג הסוכות אנו חוזרים לטבע ממקום של ענווה - מצוות החג שולחים אותנו לשוטט בין שבילי ארצנו ולאסוף ארבע מינים שצומחים בה פרא, בארבע סביבות גידול שונות. את המינים אנו מביאים לסוכה- בית ארעי, הבנוי מחומרים טבעיים וגגו (הסכך) מחורר - שנוכל להשתאות ממראה הכוכבים ולזכור מי ברא כל אלה.

בחג הסוכות אנו "מפילים את המחיצות" בינינו ובין החברה - כולנו יושבים בבתי ארעי, בלי חומות, בלא הבדלי עושר ומעמד וחוגגים יחד. כולנו התפייסנו איש עם רעהו, כולנו טוהרנו ביום הכיפורים. כולנו שמחים. אין פלא אם כך שעם סיום חג הסוכות אנו בשלים להתחיל מחדש את התורה...

מי ייתן ונשמור על מצב נפשי זה של חג הסוכות לאורך כל השנה, ונתחזק בעשייה חיובית ובתיקון עולם.

שנה טובה!

דף לימוד: ראש השנה – שמים וארץ מעידים עלינו

ראש השנה נחשב במסורת כיום בריאת האדם וכיום שבו נידון העולם כולו, כפי שאנו אומרים בתפילה – "היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם...".

הימים שבין ראש חודש אלול ועד יום הכיפורים הם ימים של חשבון נפש, של התבוננות של האדם פנימה למערכת היחסים שלו עם עצמו, עם משפחתו, עם חבריו, עם המקום הרוחני (אלוקים) ועם המקום הארצי (הסביבה וכדור הארץ). בימים אלה המכונים 'ימים נוראים', חשבון הנפש נעשה לא רק ביחס שבין האדם לקב"ה, אלא גם ביחס לסביבה. בדף לימוד זה נעסוק ביחס שבין האדם לטבע ובתשובה הטבעית.

פתיחה במליאה

נפתח בקריאת שירה של רבקה מרים "מתוך לימוד פני הקרקע למדנו לדעת את גופנו שלנו":

מתוך לימוד פני הקרקע למדנו לדעת את גופנו שלנו
רבקה מרים

מתוך לימוד פני הקרקע למדנו לדעת את גופנו שלנו.
בְּטֶן נֶשְׁל פְּרִי.
הַנּוֹף, כְּמוֹ גּוֹפְנוֹ, חוֹלָה וּבָרִיא.
הַנּוֹף, כְּמוֹ גּוֹפְנוֹ, נִזְקֵק לְשָׂאֵר, לְעוֹנָה.
גּוֹפְנוֹ שֶׁעַל הַקְּרָקַע שָׁכּוּב, שְׂאֵלָה שׁוֹאֵל
וּמִיֵּד הָאָרֶץ עוֹנָה.
עוֹד בְּטֶרֶם פִּינּוּ נִסְפִיק בְּשֵׂאֵלָה לְפִתּוֹן
מִתּוֹךְ טְבוּרְנוֹ כְּכָר עוֹלָה תְּאֵנָה.
מתוך: אבי ציווני לא למות, עמוד 76

- הציעו כותרת חלופית לשיר.
- בחרו משפט אחד בשיר שעמו הזדהיתם ביותר.
- אילו קשרים בין אדם ואדמה מתוארים בשיר?

לימוד בחברותא

לימדו בקבוצות קטנות את המקורות בעמוד הבא.

סיכום במליאה

בלימוד זה עמדנו על הקשרים שבין פעילות האדם לבין איכות הסביבה. למדנו שהתשובה הטבעית קודמת לתשובה הדתית ומהווה את הבסיס לה. המציאות הטבעית 'מדברת' אלינו; היא משקפת לנו את עצמנו – את העוולות שבהן אנו חיים ולחלופין, את התנהגותנו המוסרית.

בימים אלו של תשובה וחשבון נפש, נתבונן על עצמנו כיחידים, כמשפחה, כקהילה, ונשאל: כיצד ניתן לתקן עולם?

חלק א - התשובה הטבעית

א. הרב קוק אורות התשובה, פרק א:

את התשובה אנו מוצאים בשלוש מערכות: א) תשובה טבעית ב) תשובה אמונית ג) תשובה שכלית. בתשובה הטבעית יש שני חלקים: תשובה טבעית גופנית ותשובה טבעית נפשית. הגופנית סובבת את כל העבירות נגד חוקי הטבע, המוסר והתורה, המקושרים עם חוקי הטבע, שסוף כל הנהגה רעה הוא להביא מחלות ומכאובים, והרבה סובל מזה האדם הפרטי והכללי (הכלל). ואחרי הברור שמתברר אצלו הדבר, שהוא עצמו בהנהגתו הרעה אשם הוא בכל אותו דלדול החיים שבא לו, הרי הוא שם לב לתקן המצב, לשוב לחוקי החיים, לשמור את חוקי הטבע, המוסר והתורה, למען ישוב ויחיה וישובו אליו החיים בכל רענותם. ...אחרי התשובה הטבעית באה האמונית... התשובה השכלית היא אותה שכבר רכשה לה את הטבעית והאמונית...

- מה סדר התשובה שמציע הרב קוק? מה משמעותו בעיניכם?
- הרב קוק מציין כי העברות נגד חוקי הטבע- הן הגורמות לדלדול החיים. הציעו דוגמה לכך במישור הפרט ובמישור הכללי?
- מה כוונת המילים 'לשוב אל חוקי חיים'? לשמור את 'חוקי הטבע'?

חלק ב- האזינו! השמים והארץ מעידים עלינו!

א. דברים לב: א האַזִּינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְיִי פִּי. ב יַעֲרֶף כַּמָּטֵר לִקְחֵי, תִּזְלַכְטָל אֲמַרְתִּי, כְּשֶׁעִירָם עַל־יַדְשָׁא וְכִרְבִּיבִים עַל־יַעֲשֵׁב.

ב. רש"י על הפסוק: "...ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם: הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם, ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים: תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי העובדי כוכבים".

ג. הרב יובל שרלו: ייתכן אפוא כי השמיים והארץ שבפרשת השבוע מעידים מעצם מהותם על כך. הם הסופגים את העיוותים שבדרך חיינו, וללא התערבות מיסטית הם משדרים לנו את המציאות המוסרית שאנו חיים בתוכה. שמירת הסביבה אינה קשורה אפוא רק לתחומי איכות החיים והרצון לצעוד במסע החיים בעולם הזה בצורה בריאה וראויה. שמירת הסביבה היא עניין מוסרי מאין כמותו: היא מעדנת את תאוות האדם ואומרת לו לחדול מזלילת משאבי העולם, היא מחייבת אותו להתייחס לזיהום שהוא יוצר, ואדם שמתרגל לכך מושפע גם במישור המוסרי, היא מעצבת אותו כמי שאינו מתבונן רק על עצמו אלא יוצא ממסגרותיו הפרטיות ונוטל אחריות על העולם המוסרי שסביבו ואף על הדורות הבאים, היא בכלל מרגילה את האדם לפעול כמי שיש בו צלם א-לוהים והוא מופקד על העולם מכוח המנדט שריבונו של עולם העניק לו בבריאת העולם. השיבה אל עצמו כוללת בתוכה את השיבה לראייה המיוחדת בה אנו צריכים לראות את עצמו בעולמו של הקב"ה. לתת את דעתנו שלא לקלקל. להיזהר אמנם ש"איכות הסביבה" לא תהפוך לעבודה הזרה החדשה, של התמכרות לערכים הממירים את החיים הקדושים והטהורים באידיאלים שכל כולם חומריים, ואת זה ניתן לעשות בשינוי ההתייחסות לשאלות אלו. התשובה העמוקה היא תשובה לדמות האדם, למעמדו מול ד', לקבלת האחריות, לתיקון המידות ולעידון התאוות. שמיים וארץ מעידים עלינו שאנו עוד רחוקים משם. (פורסם בעלון שבתון).

- כיצד רש"י מפרש את עדות השמים והארץ?
- מה מוסיף לדיון הרב יובל שרלו? כיצד תורמת השמירה על איכות הסביבה להתפתחות המוסרית?

פעילות לקהילה: סימן מקומי

אחד ממנהגי ראש השנה, הוא אכילת הסימנים וברכות לשנה החדשה. כחלק מהשאיפות שלנו לשנה החדשה, יש משמעות להשתדלויות שאנו עושים בראש השנה – שימשיכו לשנה כולה.

אם אנו מאחלים לעצמנו שנה של סביבה בריאה, קיימות מקומיות, כלכלה מקומית – אנו רוצים להזמין אתכם לרכוש את 'הסימנים' ממשק חקלאי אורגני בקרבת מקום מגורכם.

לקראת ראש השנה ניתן לעשות ערב הכנה לראש השנה המתאים לכל הקהילה. בו ניתן ללמוד יחד על משמעות הסימנים והברכות. ניתן אף לתאם ביקור בגינה קהילתית/משק חקלאי אורגני הקרוב למקום מגורכם, ללמוד על תהליך הגידול של הירקות השונים, להכיר את המגדלים המקומיים ולעודד קיימות מקומית.

לתיאום סיורים בנושא חקלאות אורגנית ומקומית, ולהזמנת תוצרת חקלאית מקומית – פנו אלינו ל info@tevaivri.org.il ונשמח לעשות את החיבורים.

הסימנים והברכות לערב ראש השנה

תפוח בדבש

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה כדבש מראשית השנה ועד אחרית שנה:

תמר

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו:

קרע - דלעת

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שתקרע רע גזר-דיננו, ויקראו לפניך זכותינו: סילקא - עלי סלק או תרד
יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שישתלקו אויבנו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו:

כרתי - כרישה

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שיקרתו אויבנו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו:

רוביה / לוביה (שעועית ירוקה)

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שירבו זכותינו ותלבבנו:

רימון

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שנהיה מלאים מצות כרמון:

דגים

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שירבו זכותינו, ונרבה ונפכה כדגים:

ראש דג או כבש

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שנהיה לראש ולא לזנב:

סוכות

מאמר: סוכה לא לנצח

ד"ר אביעד הכהן

חג הסוכות הוא ריצה למרחקים קצרים. בניגוד לריצת המרתון, המאפיינת את ההיסטוריה היהודית, מתפרשת על פני ארצות וימים, ומתמשכת אלפי שנים, חג הסוכות הוא ריצת מאה מטר. האימון וההכנה אורכים זמן רב. במשך ימים אנו עמלים על בניית הסוכה, קישוטה והידורה. כמה שעות – והמהדרין מן המהדרין, שבועות – טורחים ומשקיעים אנו בבחירת המובחר שבארבעת המינים. שיהיו ההדסים משולשים כהלכה. שיהא הלולב ישר כסרגל. והאתרוג, אותו "יהלום שבכתר", שיהא נקי ומהודר, עם "חגורה-גארטל" ועם פיטם, בלתי מורכב, בלי פגימה ובלי סדק, בלי נקודות שחורות ובלי "בלעטלאך"-עלים. והכל לטווח קצר. שבעה ימים – הא ותו לא.

"דירת הארעי", כמו גם עליה של הערבה, ההולכים וקמלים במהירות שיא, וחוד הלולב הממהר להתייבש ולהיפתח בכל רגע, נועדו להזכיר לנו כי אותה תעשייה משגשגת של "סוכה לנצח", שמוכרים ממולחים וסוחרים זריזים מבקשים למכור לנו, אינה אלא בדיה, מקסם שווא, ונוגדת בעליל את עולמה של מורשת ישראל.

אדם מישראל לעולם אינו חותם קבע. החיים בעולם הזה אינם נצח, אלא טרקלין לעולם הבא, המתנה קצרה בפרוזדור לפני ישיבת הקבע בטרקלין. גם הרכוש המצטבר, נערם והולך בבתונו ובמחסנינו, בעליית הגג ובחשבונות הבנק, במניות ובאגרות החוב, אינו אלא ענן חולף, והיה כאבק פורח, כרוח נושבת וכחלום יעוף.

בעקבות חכמים הראשונים, מדגיש גם בעל ה"כלי יקר", ר' אפרים איש לונטשיץ, את יסוד הארעיות כאחד ממסריו העיקריים והחשובים של החג. אותה אמירה של "כל האזרח בישראל ישבו בסוכות", נועדה להזכיר לכל מי שחושב שהוא "אזרח" בעולם הזה, בעל רישיון לשיבת קבע, שאינו אלא גר לשעה. אולי אין הוא שב"ח-שוהה בלתי חוקי, אבל בהחלט תושב ארעי, שתוקף הדרכון שלו עומד לפוג בכל רגע, וצריך חידוש מתמיד. ביקורת הגבולות ניצבת הכן, והעומד על המשמר פוקד על האדם "עצור!". צא משגרת יומך, עצור את מרוץ החיים המטורף, והסתכל מסביבך. לכן מצווה תורה על כל אדם מישראל שינדוד מביתו לדירת עראי. שלא יגבה לבו ולא ירום לבבו. ולא ילך בגדולות ובנפלאות ממנו.

בעל ה"שפת אמת" חידד מסר זה. למרבה האבסורד, היציאה מחיקו החמים של הבית אל הרוחות הנושבות בדפנות הסוכה והישיבה תחת הסכך שבין ענפיו נגלים כוכבי השמים, נועדה לחזק את מידת הביטחון, לא להחלישה. אותה תוכנית גירוש, של "צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי" – נועדה להרגיל את האדם שלא ישים מבטחו בנכסים חומריים.

תוכנית התנתקות גדולה זו מן ה"בית" והחומר, אינה רק פרי מהלך יחצ"ני, שנהגה במוחם של יועצי תקשורת. אין זו גם עצה פרגמטית, של כוננות לשעת חירום, כורח השעה. ביציאה זו מן הבית לחוץ, גלום מסר ערכי ומוסרי. אין זו רק בעיטה במטריאליזם, בחינת "סור מרע", אלא גם, ובעיקר, "עשה טוב". יציאה אל הטבע, התמקדות בחיי הרוח, וחובת התבוננות בעולם שבחוץ.

בחג הסוכות אין אדם מישראל נוהג מנהג אנשי ציבור בימינו, אלא מתרחק הימנו. אין הוא "עושה לביתו", תוך השלת כל אחריות מעל כתפיו, אלא עושה למען החברה שבה הוא חי, למען העולם שמטובו הוא ניזון וכלפיו הוא חב חובת זהירות, אחריות ושמירה.

גם העיתוי אינו מקרי: חג האסיף. דווקא בשעה שפירותיך אסופים, שערמות הפרי מזהירות ונוצצות בשדותיך, ולבך נמלא תחושת גאווה ושובע, דווקא אז עליך לצאת מביתך-מבצרך ולהיכנס לדירת ארעי שדפנותיה מתנפנפות ברוח וסככה מחשב לעוף ולחלוף עם הרוח. רק אם יפנים אדם כי עושרו ורווחתו הם זמניים, יוכל להיות נדיב כלפי ה"אחר", ובמיוחד כלפי העני והגר, היתום והאלמנה.

בשנת השמיטה יש לחג הסוכות משמעות מיוחדת. זכייה ב"דאבל". ניתוק כפול. לצד ההתנתקות מדירת הקבע, מתרחשת בו זמנית תוכנית ההתנתקות הגדולה של האדם מאדמתו. הוא מפנה לבו מעבודת האדמה לעבודת האדם. אדם מישראל מתנתק בשנת השמיטה מן האדמה, שממנה לוקח ואליה ישוב. בעולם העתיק, שימשה "עבודת האדמה" מודל, אב טיפוס, למרכז חייו הכלכלי של האדם. בתרגום ללשון מודרנית, ניתן לומר כי בשנת השמיטה חייב אדם להתנתק משגרת יומו, מעמלו, ממסך המחשב שאליו הוא מרותק, ממפעלו ובית עסקו, ולהקדיש את השנה לעבודת האדם. להגשים את אחריותו החברתית.

כמו בשמיטה, גם בחג הסוכות ההתנתקות מדירת הקבע, או מן האדמה, אינה התנתקות לשמה, בריחה מ... אלא בריחה אל...

אדם מישראל, יוצא מבית הקבע שלו, שבו הוא ספון בכל ימות השנה, כדי שיוכל לפגוש גם את האנשים שחיים מסביב. מגוריו בדירת הארעי נועדו להזכיר לו שיש אנשים שחיים כל השנה בדירות ארעי טחובות, דחוקות, שלעתים אינן ראויות למגורי אדם.

ה"יציאה אל הטבע" אינה נעשית לשם הנאה, אלא לשם נטילת אחריות. עליו להזמין לסוכתו את ה"אושפיזין", להכניס לביתו-סוכתו אורחים, לשתף בשמחתו עניים ונכי רוח.

על הפסוק "כל האזרח בישראל ישבו בסוכות", אמרו חכמים ש"כל ישראל ראויים לישיב בסוכה אחת". בסוכתו של הקב"ה, לא ניכר שוע בפני דל. הכל שווים בה. זוהי תורת השוויון והסולידאריות הגדולה של חג הסוכות, וזהו המסר הגדול שכל אחד מאתנו חייב לקחת עמו גם בהיכנסו חזרה מדירת הארעי לדירה של קבע.

דף לימוד: ארעיות וביטחון בחג הסוכות

סוכות, חג האסיף, מציין בין השאר את סיום מעגל השנה החקלאי ואיסוף החיטה היבשה מן השדה אל המגורות. דווקא בעת איסוף התבואה החקלאית לתוך הבית, מצווה היהודי לצאת החוצה אל הסוכה, אל הארעיות. בדף זה נעסוק בארעיות, בצורך שלנו לשלוט וביכולת להרפות ולשמוח.

פתיחה במליאה

המילה 'ארעיות' יוצרת תחושה לא נעימה... ערעור של מקומנו הבטוח. האדם המודרני מחפש נקודות שליטה וביטחון - בית, משכורת טובה קבועה, זוגיות יציבה ושליטה במשאבי הטבע לצורכי ייצור ופיתוח.

- שוחחו ביניכם: מהן נקודות הביטחון שיש לכם בחיים? על מה לא הייתם מוכנים לוותר? מה מעניק לכם שלווה? שמחה?
- היציאה אל הסוכה למשך שבוע שלם, דומה במקצת לטיול קמפינג באוהלים (ובמעין משחק מילים - בסוכה קמפינג עם א-לוהים...). זה אינו דבר שבשגרה. מתי לאחרונה שהיתם בקמפינג? אילו תחושות התלוו לכך? מה תורם שבוע אחד של ארעיות לשאר ימות השנה?
- התוצרת החקלאית נאספת לתוך הבית והאדם יוצא ממנו החוצה - מה זה בא ללמד?

לימוד בחברותא

עינו בפסוקים מספר ויקרא - המקור הראשון בתורה לחג הסוכות:

אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי - באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' שבעת ימים: ביום הראשון שבתון, וביום השמיני שבתון. ולקחתם לכם ביום הראשון: פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל, ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. וחגתם אתו חג לה' שבעת ימים בשנה, חקת עולם לדורותיכם - בחדש השביעי תחגו אתו. בסכת תשבו שבעת ימים: כל האזרח בישראל ישבו בסכת למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאני אותם מארץ מצרים. אני ה' אלהיכם. (ויקרא, פרק כג, פסוקים מ-מג)

- מהו לדעתכם מקור השמחה בחג הסוכות? (השפע הכלכלי? החיבור אל הטבע? שניהם?)
- באילו דרכים מתחבר האדם לטבע בחג הסוכות?
- חיי הנדודים במשך 40 שנה במדבר הפוכים בתכלית לחיים מיושבים בארץ ישראל. ממצב שבו האדם לא צריך לעמול על מנת לקבל את מזונו אל 'בזעת אפך תאכל לחם' - עבודת כפיים וחקלאות. באיזו תקופה הייתם מעדיפים לחיות?

סיכום במליאה

הקטע הבא מדמה את חג הסוכות לחג קבלת המשכורת. חישובו על דרך להמשיך את רוח החג - בכל הראשון לחודש, עת קבלת המשכורת.

אחת המשמעויות העיקריות של חג הסוכות היא היותו 'חג האסיף' בו אנו שמחים על סיום העונה החקלאית ואגירת התוצרת לפני בוא הגשם. נראה, כי המקבילה בת ימינו לשמחה זו הוא מועד קבלת משכורת.

אין פלא אם כך שמצוות השמחה בסוכות כל כך דומיננטית ומי לא ישמח כשפרי עמלו מונח לפניו, כמאמר הכתוב: 'שמחת בחגך... כי יברכך ה' בכל תבואתך ובכל מעשה ידך והיית אך שמח' (דברים, פרק טז, פסוקים יד-טו). לו היינו אנחנו מבקשים לחגוג את 'חג קבלת המשכורת', היה זה מן הסתם חג של בילוי בקניון ובזבז הכסף שקיבלנו. אך עם ישראל החוגג את חג האסיף לא עושה כך; דווקא בחג האסיף, חג השפע, יוצאים הכול מביתם המרווח ועוברים לגור בסוכה, בדירת ארעי פתוחה לרוח ומברכים על ארבעה מיני פרא הצומחים בארץ ישראל.

המעבר לסוכה, העשויה מחומרים טבעיים, בא ללמדנו מסר חשוב: דווקא בשעה שהאדם מישראל רואה תחת ידיו את רוב יבוליו ושמח שמחה חומרית, דווקא אז הוא מצווה לחזור למצב 'בראשית' רחני - לשבת באוויר הצח, ליהנות מריח ההדסים והלולבים, להביט בכוכבים המציצים אליו מן הסכך ולפתח את מידת הענווה מול נפלאות הבריאה. (עינט קרמר, חג סוכות - חג המשכורת, טבע עברי)

פעילות לקהילה: תפילת הגשם

חג הסוכות ושמיני עצרת כוללים טקסים רבים המקושרים למים ולבקשה כי השנה תהייה גשומה. נושא הגשם והמים הינו נושא שרבים מהקהילה המורחבת של בית הכנסת מתחברים אליו. ניתן להזמין את הקהילה הרחבה של בית הכנסת לטקס בקשת גשמים ופעילות בנושא חסכון במים.

איך עושים את זה?

ככל שתשתפו יותר אנשים בחשיבה, בארגון ובביצוע של התפילה, כך תהפכו אותה למשמעותית יותר.

המלצות לעיצוב הטקס:

- מקום:** הקדישו מחשבה לבחירת המקום: פנים? חוץ? בית כנסת? גינה קהילתית?
- תוכן:** בחרו את קטעי הטקס, השירה והפיוט המתאימים למשפחה ולקהילה שלכם.
- קהל היעד:** האם הקהל מורכב מילדים? בני נוער? מבוגרים? משפחות? קהל מסורתי? ותיק בארץ או חדש? נסו להתייחס לכל אלה בבחירת תכני הטקס והשותפים הפעילים בו.
- שיתוף:** חישבו כיצד לשתף את בני הקהילה בטקס. גדולים כקטנים יכולים לקחת חלק פעיל בטקס כקריינים, מקהלה, זמרי סולו, רקדנים, שחקנים או מכיני מצגת קצרה של מילות הטקס בשילוב תמונות וסרטון קצר.
- מטקס למעשה:** מומלץ לשלב בטקס התחייבות למעשים שימנעו את בזבוז המים והמשאבים בעולם. מומלץ להתחיל במעשה משותף בתום הטקס, למשל בניסוח של אמנה לחיסכון במים.

פתיחה

בְּגִשְׁמֵי אֹרְזָה תִּאִיר אֲדָמָה,
בְּגִשְׁמֵי בְּרָכָה תִּבְרַךְ אֲדָמָה,
בְּגִשְׁמֵי גִילָה תִּגִּיל אֲדָמָה.
(מתוך תפילת מוסף לשמיני עצרת, נוסח ספרד)

תפילות ופיוטים

ברכת השנים

תפילת שמונה-עשרה, נוסח ספרד

בָּרַךְ עֲלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מֵינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה וְתֵן טַל וּמָטָר לְבְרָכָה עַל פְּנֵי הָאָדָמָה וְשִׁבְעֵנוּ מִטוֹבָהּ וּבָרַךְ שְׁנַתְנוּ בְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת לְבְרָכָה, כִּי אֵל טוֹב וּמְטִיב אֶתְהָ וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים. בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

תפילת שמונה-עשרה, נוסח אשכנז

בָּרַךְ עֲלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת, וְאֶת כָּל מֵינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה. וְתֵן טַל וּמָטָר לְבְרָכָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָדָמָה. וְרוּחַ פְּנֵי תַבַּל וְשִׁבַע אֶת הָעוֹלָם כְּלוּ מִטוֹבָהּ. וּמֵלֵא יְדִינוּ מִבְּרִכּוֹתֶיהָ וּמֵעֶשֶׂר מִתְּנוּת יְדִיהָ. שְׁמֵרָה וְהַצִּילָה שָׁנָה זוֹ מִכָּל דְּבַר רָע. וּמִכָּל מֵינֵי מִשְׁחִית וּמִכָּל מֵינֵי פּוֹרְעָנוּת. וַעֲשֵׂה לָהּ תַקְנָה טוֹבָה וְאַחֲרִית שְׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֶיהָ וְעַל כָּל תְּבוּאָתָהּ וּפְרִירוֹתֶיהָ. וּבְרָכָה בְּגִשְׁמֵי רְצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה. וְתֵהִי אַחֲרִיתָהּ חַיִּים וְשִׁבַע וְשְׁלוֹם. בְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת לְבְרָכָה. כִּי אֵל טוֹב וּמְטִיב אֶתְהָ וּמְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

שפעת רביבים

רבי שלמה אבן גבירול

שִׁפְעַת רְבִיבִים יוֹרִיד מִזְבוּלָיו
לְחַיּוֹת זָרַע וְלַתַּת פְּרֵי יְבוּלָיו
מִטֵּר יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ יוֹרִיד עִם אֲגָלָיו
הַיּוֹת דָּשֵׁן וְשִׁמֵן כָּל פְּרֵי עֵץ וְעָלָיו
חַיִּשׁ וְשִׁלַּח עֹפֶר טָרֵם יְנוֹסוֹן צִלְלָיו

אל יפתח
מחבר לא ידוע

<p>הָאֵר פָּנִים עַל עַם דָּל בְּשׁוּעוֹ וְתִזֵּל מְטָרוֹת עִז מִמְעוֹנִים וּפְרוֹת שָׁנָה יִהְיוּ דְשָׁנִים בְּצַדְקַת נִכְנָס לִפְנֵי וּלְפָנִים אֲשֶׁר צָנָה עַל נְסוּף הַמַּיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p> <p>זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יוֹצֵר מְאוֹרוֹת וְצוּהָ עֲבִיבָה רִיקוֹן אֲוֵרוֹת בְּצַדְקַת מֶלֶךְ נְעִים זְמִירוֹת אֲשֶׁר אָמַר מִי יִשְׁקֵנִי מַיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p> <p>חֲשַׁרְתָּ מַיִם עַל יַבְשָׁה תִּזְיֵל וְתוֹצִיא אֶבֶן הָרְאֵשָׁה בְּצַדְקַת לֶקַח צְלוּחִית חֲדָשָׁה וְעַל יָדוֹ נִרְפְּאוּ הַמַּיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p> <p>טֶרְפֵי צֶמַח אֲדָמָה הַמְצִיא הַפֶּק רְצוֹנֵי חֲזָקִי וְאֲמָצִי בְּגִשְׁמֵי נְדָבוֹת לְמַעַן מוֹצִיא מִחֲלָמִישׁ לְמַעַיְנֹו מַיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p>	<p>אֵל חֵי יִפְתַּח אוֹצְרוֹת שָׁמַיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p> <p>בְּגִשְׁמֵי רְצוֹן תִּבְרַךְ עֲדָה בְּפִחֵי יְגוֹן כְּצַפּוֹר לְכוּדָה בְּצַדְקַת אֵב הַמּוֹן הַכִּין סְעוּדָה וְאָמַר יִקַּח נָא מְעַט מַיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p> <p>גִּשְׁם נְדָבוֹת מִשְׁמֵי עֲלִיָּה תּוֹרִיד בְּצִיָּה רַב עֲלִילָיָה בְּצַדְקַת נַעֲקָד בְּהַר הַמְרִיָּה וְשָׁב וְחָפַר בְּאֵרוֹת הַמַּיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p> <p>דָּלָה עֲמָה מִמְהוּמָה וְהִצֵּל וְרוּחַ קִדְשֶׁךָ עָלָיו הִאֲצֵל בְּצַדְקַת אִישׁ תָּם מִקְלוֹת פִּצֵּל בְּרִהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם יֵשֵׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם.</p>
---	--

בצורת
יעקב מעוז

שְׁחָקִים לֹא נִתְעַבּוּ וְעֵבִים לֹא הִגְשִׁימוּ
הָאֲדָמָה נִתְיַיְבָּשָׁה וַיִּבְשָׁה הַיּוֹחֲרָה
צְמָחִים לֹא נִתְרַבּוּ וּרְבִיבִים לֹא הִחְלִימוּ
נֶפֶשׁ חַיָּה פֶּסֶה וּכְאֶפֶס נִחְשָׁבָה.

זַעֲקוּ בְּנֵי אֶרֶץ שׁוּמְמָה וְשִׁמוּ שָׁמַיִם
עֲשֵׂה לְמַעַן תִּשְׁבֶּר וְשִׁבּוֹר שְׁבַרְנוּ
הַיּוֹצֵרָה לְשִׁבְתָּ וַיֵּשֶׁב רוּחוֹ יִזְלוּ מַיִם
תֵּן מְטָר לְבִרְכָּה וּבִרְךָ הַשָּׁנָה עֲלֵינוּ.

לשירים ופיוטים נוספים מוזמנים להוריד או לרכוש את חוברת 'חגים וזמנים לסביבה'
מאתר האינטרנט של טבע עברי www.tevaivri.org.il

אנחני קהילת _____, מתחזים להצריך ולשמוח בזכות הקשקש
שירד עלינו לטובה.

אני מתחזים להוקיר כל טיפת מים ולראות בה ברכה יקרה, שיש לשמור
ולשמר.

אני מתפארים ומייחלים לאשמי ברכה שירדו עלינו -

לברכה ולא לקללה;

לשמירה ולא לבזיון;

לשזע ולא למחסור;

לשפע ולא לצמצוק.

אני מתחזים לשמור על העולם שלנו - למצנני ולמצן הדורות שיזואו אחרינו.

לדאוג לצמצוק את צריכת המים שלנו ככל יכולתנו, לעשות שימוש חוזר במים
הפורמים ולצזור אותם - לראות בכל טפה חלק מאשמי הברכה ולהוקיר אותם
מכל.

יהי רצון שנככה לשאוב מים בקשון ממציני הישיעה (ישעיהו, י"ב, ז').

יהי רצון שנככה להמשיך ולקיים את הברית שלאחר המזול:

והיתה הקשת בצען וראיתיה לכבוד ברית עולם בין אלהים וזין כל וקש חיה בכל -
בשר אשר על הארץ (בראשית, ט', ט"ז).

יהי רצון שיתקיימו בני הברכות:

כי- נבקעי במדבר מים, ונתחיים בצרבה.

והיה השרב לאטס, וצמאון למזוץ מים (ישעיהו, ל"ה, ו'-ז')

והיינו כען רוקה, וכמוצא מים, אשר לא יכזבו מימיו (ישעיהו, נ"ח, י"א).

שבוע נח

פרשת נח

פרשת נח חושפת בפנינו אסון אקולוגי נוראי – המבול – שהציף את העולם והביא ל"קץ כל בשר", וזאת בשל התנהגותם הקלוקלת של בני האדם. פרשת השבוע חושפת אותנו גם למפעלו של נח, "פעיל הסביבה הראשון", שבציווי אלוקי הציל את מגוון המינים והשיט אותם בתיבה אל חוף מבטחים. הסיפור המקראי מסתיים ב"ברית עולם" בין האל ובני האדם בה הובטח לנו כי הארץ לא תישחת שנית על ידי הבורא.

בימים אלו אנו חווים את "השחתת הארץ", לא כעונש אלוקי, אלא כתוצאה ישירה ממעשי האדם. אז מה בינינו ובין דור הפלגה ומה אנחנו יכולים ללמוד מסיפורו של נח ואיך, בכוחות משותפים, נמנע את המבול הבא?

מאמר: אחרינו המבול – קיימות ישראלית עינט קרמר

שולטים בעולם, או נתונים לחסדי האל?

סיפור המבול מתחיל בתיאור רשעתה של הארץ –
”נתשחת הארץ, לפני האלקים; ותמלא הארץ חמס” (בראשית, פרק ו, פסוק יא).

רש"י, גדול פרשני המקרא, מסביר בפירושו כי חמס הינו גזל. אך מה גזלו בני האדם, שהוביל לכך שהם גזרו על עצמם כליה?

רעיון מעניין מציג לפנינו הילקוט שמעוני :

אמרו: כלום אנו צריכין אלא לטיפה של גשמים? יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין מהן. אמר הקב"ה: בטובה שהשפעתני להם מכעיסין אותי, בה אני דן אותן שנאמר "ואני הנני מביא את המבול מים". (ילקוט שמעוני, בראשית ח, רמז נח).
על פי ילקוט שמעוני בני דור המבול חטאו בראש ובראשונה בחטא ההיבריס – גאווה מופרזת אל מול הטבע וסדרי עולם. דור המבול מתואר כאן כדור שגילה כיצד לשלוט בטבע לתועלתו. בעזרת פיתוחים טכנולוגיים ובאמצעים נוספים, הגיעו אנשי דור הפלגה למצב שהם מרגישים כי הם נטולי פחד אל מול איתני הטבע ולא זקוקים יותר לחסדי שמים.

מדרש המדגיש תפיסה זו מתאר את תגובתם של בני דור הפלגה לבניית התיבה על ידי נח:

... אמרו לו: זקן תיבה זו למה?
אמר להם: הקב"ה מביא עליכם את המבול
אמרו: מבול של מה? אם מבול של אש, יש לנו דבר אחר ועליתה שמה
ואם של מים הוא מביא –
אם מן הארץ הוא מביא, יש לנו עששיות של ברזל שאנו מחפין בהם את הארץ,
ואם מן השמים הוא מביא, יש לנו דבר ועקב שמו....” (גמרא, סנהדרין, דף קח, עמוד ב).

אם יבוא מבול של מים מהארץ, אומרים בני דורו של נח, הם יחפו את הארץ בעששיות ברזל. גם מבול של אש לא מפחיד אותם, ולמעשה הם כל כך משוכללים שאין להם סיבה לפחד מכלום – הם ערוכים לכל אסון טבע שהוא.

היכולת לפעול בתוך הטבע הובילה את דור המבול לגאווה אל מול העולם ואל מול האל. גאווה זו הובילה לחמס – אולי לחמס של משאבי עולם. כל אלו יחד, הובילו אל סופם הבלתי נמנע – מבול המשחית את הארץ.

נח עושה מעשה

בעולם השחצני והחמסני של דור המבול נבחר נח להינצל ולהמשיך את קיום החיים. מדוע דווקא נח נבחר לשרוד, בעוד האנושות כולה נכחדה, והעולם איתה?

הפסוקים מעידים על נח כי הוא "מצא חן" בעיני ה' - חן, מלשון "חינם" - אף פעם לא ברור לנו למה אדם זה ניצל מאסון והאחר לא. אבל נח לא ניצל לבד - במצוות ה' הוא מכניס אל התיבה את מגוון המינים ומטפל בהם במשך שנה שלמה.

חז"ל לא חוסכים בתיאור עבודתו הקשה של נח בתיבה - עבודה שהיא עבודת קודש של ממש וכל כולה עשיית חסד: "ומה היה מאכילן?"

א"ר עקיבא: דבילה היו כולן אוכלין כמו שנאמר "והיה לך ולהם לאכלה" ורבותינו אמרו: לא, אלא כל אחד ואחד מכל מין ומין האכילם מה שלמד - הגמל תבן, והחמור שעורים, וכן כולם מה שלמד היה אוכל.....
[ומתי האכילן?] יש בהמה שהיא אוכלת בשעה אחד ביום ויש בשתיים ויש בשלש ויש בשליש הלילה ויש באמצעו ויש בקרות הגבר.
אמרו רבותינו: י"ב חדש בתבה לא אה שינה לא ביום ולא בלילה שהיה עוסק וזן הבריות שעמו. (מדרש תנחומא, פרשת נח, סימן ב).

על פי האגדה נח ובניו לא ישנו במהלך השנה כולה היות והיה עליהם להאכיל כל בעל חיים בנפרד, בשעה בה הוא רגיל לאכול. אגדה אחרת מספרת כי נח סיכן את חייו, ואף נפצע כאשר האכיל את האריה (שם, סימן ט). חז"ל הקפידו להביא גם את עדותו של נח על עצמו בדבר הצער הגדול של חייו הקשים בתיבה, העבודה הקשה ומניעת המנוחה (ילקוט שמעוני, בראשית ח, רמז נט). נח עבד כה קשה עד שהיה "גונח וכוהה דם מטורח הבהמות" (פירוש רש"י לבראשית פרק ז, פסוק כ"ג). ולא רק את בעלי החיים הציל נח. הוא דאג גם להמשכיותו של הצומח בעולם בכך שהביא עמו לתיבה "זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופית לזיתים" (בראשית רבה, פרשה נח, א, יד).

ובכל זאת דעתם של חז"ל אינה נוחה מנח.

נח, (ויש אומרים כאיש סביבה קלאסי) יצא מגדרו להצלת בעלי החיים והצומח. ישנו רק מין אחד שנח לא התאמץ להצלתו - בני האדם. הזהר על נח מיטיב לבטא זאת בסיפור הבא:

מה השיב הקדוש ברוך הוא לנח, כשיצא מהתיבה, וראה כל העולם חרב, והתחיל לבכות עליו, ואמר - "ריבוננו של עולם, נקראת רחום, היה עליך לרחם על בריותיך".
השיבו הקדוש ברוך הוא: רועה שוטה, אתה אומר כך?
ולא בזמן שאמרתי לך בלשון רכה, 'עשה לך תיבת עצי גופר' וכו', ..
כל כך נתעכבתי עמך, ואמרתי לך, כדי שתבקש רחמים על העולם.
ומאז ששמעת שאתה תינצל בתיבה, לא נכנס בליבך צער העולם, ועשית תיבה וניצלת.
ועתה שנאבד העולם, פתחת פיך לבקש לפני בקשות ותחנונים?... " (הזהר על נח קיג קיט).
לעולם לא נדע למה לא נלחם נח להסיר את רע הגזרה ולבטל את השמדת העולם.
אולי, בסתר ליבו, האמין נח כי העולם, מושחת ואכזר כפי שהכיר אותו, לא ראוי להינצל ורק בעלי החיים "התמימים" הם אלו שצריכים לשרוד.
אולי נח חשש שעצם האמפטיה לאנשי דורו הופכת אותו לאחד מהם - ותגזור גם עליו כליה. אולי, נח חי ב"תיבה" משלו עוד לפני המבול ולא הרגיש חיבור או מחויבות כלפי העולם המושמד.

אין לדעת מה עצר את נח מלבקש רחמים. אפשר רק לדעת שיהיה הדבר אשר יהיה, הוא לא עצר את צאצאו העשירי - אברהם אבינו - מלבקש רחמים על אנשי סדום ולנסות להצילם עשרה דורות אחר כך, תוך התרסה כלפי שמים "חללה לך...השפט כל-הארץ, לא יעשה משפט?" (בראשית, פרק יח, פסוק כה).

אחרינו המבול - כולנו בניו של נח, וגם בני אברהם

לאחר שוך המים מעל פני האדמה מקריב נח קרבן לה'. האל, מריח את ריח הניחוח ומחליט בינו ובין עצמו החלטה עקרונית:

וַיֹּאמֶר ה' אֵל-לִבּוֹ לֹא-אֶסְפָּךְ לְקַלְל עוֹד אֶת-הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם, כִּי יִצֵּר לִבְ הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו; וְלֹא-אֶסְפָּךְ עוֹד לְהַכּוֹת אֶת-כָּל-חַי, בְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִד, כָּל-יְמֵי הָאָרֶץ: זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְחֹרֶף, וַיּוֹם וַלְיָלָה--לֹא יִשָּׁבְתוּ. (בראשית, פרק ח, פסוקים כא-כב).

עם נח ויוצאי התיבה - אדם, חיה ועוף כורת ה' ברית נצחית :

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים אֶל-נֹחַ, וְאֶל-בְּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר: וְאֲנִי, הִנְנִי מְקִים אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְאֶת-זֶרְעְכֶם, אֲחֲרֵיכֶם, וְאֶת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם, בְּעוֹף בְּהֵמָה וּבְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם; מִכָּל יֹצְאֵי הַתְּבֹה, לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. וַהֲקַמְתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְלֹא-יִפְרֹת כָּל-בֶּשֶׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל; וְלֹא-יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל, לְשַׁחַת הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים, זֹאת אֹת-הַבְּרִית אֲשֶׁר-אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין כָּל-נֶפֶשׁ חַיָּה, אֲשֶׁר אִתְּכֶם-לְדֹרֹת, עוֹלָם. אֶת-קִשְׁתִּי, נֹתַתִּי בְּעָנָן; וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית, בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ. (בראשית, פרק ט, פסוקים ח-טז).

הקב"ה החליט, אולי מתוך ייאוש, לא לשבש עוד את התנהלות עולם הטבע בשל התנהגותו מין האדם" זרע וקציר וקור וחם וקיץ וחורף, ויום ולילה--לא ישבתו" (בראשית, פרק ח, פסוק כב) ולמעשה לנתק את הקשר הרוחני בין התנהגות אנושית ותופעות הטבע. אך, בימים אלו, נראה כי קשר זה חוזר ומתקיים, והפעם ישירות על ידינו. בימים אלו אנו חווים את "משבר האקלים" - המאופיין בין השאר בתופעות כגון מדבור, המסת קרחונים, בצורות חוזרות ונשנות (כפי שאנו חווים בישראל), נדידת מינים מואצת, מחלות המגיעות לטריטוריות חדשות ושאר מרעין בישין. משבר זה, לצד בעיות סביבתיות רבות נוספות, נובע ככל הנראה, משימוש בלתי מושכל במשאבי הטבע על ידי האדם ויצירת עודפים של פסולת וזיהום. אך הזיהום לא עוצר רק בענייני הסביבה- פעמים רבות הרס הסביבה נוצר כתוצאה לוואי או כגורם ישיר של "ותמלא הארץ חמס"- מבחינה חברתית וכלכלית.

נשמע מוכר? אולי, אבל הסיפור לא חייב לחזור על עצמו שכן - אמנם כולנו בני נח, אבל אנו גם בניו של אברהם.

כולנו בניו של נח - ממנו ביכולתנו ללמוד מחויבות לעולם הטבע ולמגוון המינים ונכונות לעמול לשם שימור ושיקום עולמנו. לצערנו, אנו במקצת בניו של נח גם בבחינת היותו מפריד עצמו מהכלל על מנת שלא "לפגום" בצדיקותו. קל להסתגר בתיבה ולעתים לפתוח את הצוהר. קשה יותר להביט אל העולם ולהתערב בו. מתוך כך כולנו גם בניו של אברהם, הקורא לנו להיות חלק מהעולם- לשבת בפתח האוהל ולהזמין אלינו את הציבור לחיים של אמונה בטוב, אהבת אדם ונכונות להלחם למען כל אלו.

הבה נהיה בניו של נח המסור ובניו של המאמין הגדול אברהם; הבה נקיים את ברית קיומו של עולם ונעשה למעננו ולמען העולם שסביבנו. ובל נשכח - במציאות של היום - כולנו באותה התיבה

דף לימוד: להצדיק את הסביבה - נח ואברהם כדמויות מופת

המקורות בדף זה מציגים מודלים שונים של דמות הצדיק - נח ולמולו אברהם. נח הצייתן והעמל, דואג להמשך קיומה של הבריאה ועוסק לילות כימים בדאגה ובטיפול בבעלי החיים שעליהם הופקד. לעומתו, אברהם, הצדיק האקטיבי, נלחם למען הצלת האנושות ומתעמת עם אלוקים למען חייהם של בני האדם ולמען עולם של צדק ומשפט.

שני המודלים יכולים לשמש לנו כהשראה ביחסינו לסביבתנו האנושית והפיסית ומודל לחיקוי בהתמודדותנו עם המשבר הסביבתי, עם תרבות היפר צרכנית הפוגעת בסביבה ובמרקם החברתי ועם עצמנו, בדרך בה אנו בוחרים להתנהל במציאות מורכבת זו.

פתיחה במליאה

ננסה להיזכר יחד בדמות מופת שהשפיעה על כל אחד מהלומדים בהתנהגותה ובמעשיה. זו יכולה להיות דמות שמכירים באופן אישי, דמות ידועה, דמות מיתולוגית וכד'. בשלב הבא יערוך המנחה סבב ובו המשתתפים (שרוצים בכך) ישתפו את הקבוצה בדמות המופת שלהם, תוך התייחסות לנקודות הבאות:

- האם תוכלו לתאר את הגיבור שלכם?
- מאיזה גיל הוא מלווה אתכם?
- אלו תכונות או מעשים שלו חשובים בעיניכם במיוחד?
- האם הוא השפיע על חייכם באופן מעשי? כיצד?

כשאנו מנסים להבין מה מניע אותנו לפעולה, קשה לעתים לאפיין נקודה מרכזית שהביאה אותנו לכך. עם זאת, כולנו מושפעים מאנשים שסביבתנו או מכאלה שאנו בוחרים בהם כדמויות המופת שלנו. בספר משלי נאמר: פְּרִי-צְדִיק עֵץ חַיִּים וְלֶקַח נְפֹשׁוֹת חָכָם (משלי, יא, ל) פירוש "מצודת דוד" מסביר: מעשה הצדיק היא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים. כלומר - מעשי הצדיק הם עץ חיים משום שמעשיו מביאים להמשך קיומם של החיים. כשאנו מחפשים השראה לשמירת הסביבה ולהמשך קיומם של החיים (חיי בעלי חיים וחיי בני אדם כאחד) בעולמנו, נוכל לפנות לדמויות מופת - נח ואברהם - שסייעו לנו לשנס מותניים ולפנות לפעולה של ממש למעננו ולמען הדורות שיבואו אחרינו.

לימוד בחברותא

יש להתחלק למספר קבוצות (3-4 לומדים בקבוצה) כאשר חלק מהקבוצות יעסקו בנח וחלק באברהם.

נח הצדיק? - על יחסו של נח לבני אדם, להמשך קיומו של עולם ולבעלי החיים

- א. בראשית, פרק ו פסוק ט: אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ־בָּם.
- ב. מדרש בראשית רבה, ל, ט: "בדורותיו" - רבי יהודה אמר: בדורותיו היה צדיק, הא אילו היה בדורו של משה, או בדורו של שמואל, לא היה צדיק.
- ג. פירוש רש"י, לבראשית ו, פסוק ט: אלה תולדות נח נח איש צדיק - (...) למדך (ללמד) שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים.

אברהם - על הנכונות להציל כל אדם

א. בראשית כד פסוק מ: וַיֹּאמֶר אֱלִי [אל אברהם] ה' אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו.

ב. פירוש רש"י לבראשית ו פסוק ט: "את האלוקים היתהלך נח" - ובאברהם הוא אומר (בראשית כד) - "אשר היתהלכתי לפניו". נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו.

ג. בראשית, פרק יח, פסוקים יט-כה: כה: יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את־בְּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אֲחֵרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיא ה' עַל־אֲבֹרְהָם אֶת־אֲשֶׁר־דִּבֶּר עֲלָיו. כ וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקַת סָדָם וְעַמָּהּ כִּי־רָבָה וְחַטָּאתָם כִּי כְבֹדָה מְאֹד. כא אֲרִדְהָ־נָא וְאֶרְאֶה הַבְּצַעֲקָתָה הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָלָה וְאִם־לֹא אֲדַעָה. כב וַיִּפְּנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיִּלְכּוּ סְדֵמָה וְאֲבֹרְהָם עֹדְנָיו עִמָּד לְפָנָיו ה'. כג וַיִּגַּשׁ אֲבֹרְהָם וַיֹּאמֶר הָאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם־רָשָׁע. כד אֲוִלִי יֵשׁ חַמְשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָאֵף תִּסְפָּה וְלֹא־תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חַמְשִׁים הַצְדִּיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּה. כה חָלְלָה לָךְ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כְּצְדִיק כְּרָשָׁע חָלְלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט.

ד. בראשית רבה, מט, ט: אמר ר' אדא: נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה את מערים על השבועה, מבול של מים אין אתה מביא, מבול של אש את מביא? אם כן לא יצאת ידי שבועה! [...] אמר רבי לוי: השופט כל הארץ לא יעשה משפט? אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש לית עולם.

שאלות לדין:

- אלו כוחות מיוחדים נמצאו באברהם, על-פי המקורות?
- מדוע, לדעתכם, משווים בין נח לבין אברהם?
- מה, לדעתכם, הניע את אברהם לניסיון להציל את סדום?
- מהם הקשיים בהם נתקל האדם המנסה ללכת בדרכו של אברהם?
- אלו מבין תכונותיו של אברהם עשויות לסייע לנו בדרכנו לשמור על הבריאה?

נח - מעשים והימנעות ממעשים

א. בראשית רבה, לג ג: ויזכור אלוקים את נח (ח,א) "מה זכירה זכר לו [מה זכר אלוקים במעשיו של נח]? שזן ופרנס אותן [את בעלי החיים] כל שנים עשר חודש בתיבה וכו'", חסד שגמל נח עם בעלי החיים בתיבה עמד לו להפוך מידת הדין למידת הרחמים, ובזכות זה ניצל.

ב. ר' אליהו מזרחי בפירושו שעל התורה: "את האלוקים היתהלך נח" - שהיה נח מתירא מבני דורו שמא ילמד ממעשיהם והיה מתבודד מהם ומחפש סעד בה' במקומות כאילו היה השם עמו, ואילו אברהם שהיה חזק באמונתו לא חשש להתחבר אל אנשי דורו והיה מוכיחן ומכניסן באמונתו.

ג. מדרש תנחומא, פרשת נח, סימן ב: אמרו רבותינו: לא מת נח עד שראה העולם בישובו, ועד שראה ע' אומות יוצאים מחלציו, ומשם לא נזכר אלא צדקו [ולכן נזכרו רק מעשי צדיקותו], [נאמר] - "ולוקח נפשות חכם" זה [נאמר על] נח, שזן ומפרנס את הבהמה ומה היה מאכיל, אמר רבי עקיבא: דבילה היו כולן [כל החיות] אוכלין [...]. ורבותינו אמרו לא, אלא כל אחד ואחד מכל מין ומין האכילם מה שלמד: הגמל תבן, והחמור שעורים, וכן כולם מה שלמד היה אוכל [כל בעל חיים אכל את האוכל שהיה רגיל לאכול] [...]. אמרו רבותינו: "ב' חדש בתיבה לא אה שינה [לא ישן נח] לא ביום ולא בלילה שהיה עוסק וזן הבריות [החיות] שעמו.

שאלות לדין:

- מה הבעייתיות שמוצאים המקורות בהתנהגותו של נח?
- אלו צדדים חיוביים מוצאים המקורות בהתנהגותו של נח?
- האם נח היה צדיק בעיניכם, מדוע?
- האם התנהגותו של נח בעייתית בעיניכם? מדוע?
- אלו מתכונותיו של נח נוכל לאמץ על-מנת להמשיך ולקיים את העולם?

סיכום במליאה

כל קבוצה מתבקשת לתאר את נושא הלימוד שלה:

- מה היה נושא הלימוד שלכם?
- האם תוכלו לשתף את המליאה במקור אחד שנראה לכם חשוב ומעניין במיוחד?
- אלו תובנות עלו בכם בעקבות הלימוד?
- במה מסייעת דמות הצדיק של נח לשמירה על העולם? של אברהם?
- כיצד, אם בכלל, יכולים נח ואברהם לשמש לנו כהשראה בהתמודדות עם המשבר הסביבתי של זמננו?

הערה למנחה – מאחר וכל קבוצה למדה מקורות שונים, כדאי לשים דגש על-כך שניציגי קבוצות הלימוד יתארו באופן ברור את נושא הלימוד, מקור אחד ותובנות רלבנטיות לימינו.

דמויותיהן של נח ושל אברהם יכולות לשמש לנו השראה בדרכנו הארוכה לשינוי אורחות חיינו על מנת לדאוג ולשמור על המשך קיומו של העולם.

מנח נוכל ללמוד התמדה, עמל, מסירות ודאגה לברואים. מאברהם נוכל ללמוד כיצד לפעול למען מטרה צודקת, לא להסס להשמיע את עמדתנו וליזום פעולה – שלא כנח, אברהם בחר לפעול מתוך אמונה בחשיבות הצדק ומתוך דאגה אמיתית לבני האדם באשר הם. היטיב לנסח זאת הרב פרופ' דוד הרטמן:

ההשוואה שערך המדרש בין אברהם לנח, במונחים של ההבדל בין אדם מבוגר ועצמאי לבין הילד הזקוק לתמיכתו להדרכתו של הורה – עשויה להסביר מפני מה נמצא אברהם ראוי להיות שותף בברית [...] שתיקתו המוחלטת של נח והשלמתו עם כוונת האל להכרית כל חי מנוגדת בתכלית לעימותו ההרואי של אברהם עם אלוקים. נח אינו מצטייר כאדם בעל אחריות פעילה לגורל הזולת [...] לעומת זאת, אברהם מתהלך לפני האלוקים – הוא תובע מה' נאמנות לעקרונות מוסר אוניברסאליים. הוא ער למלוא אחריותו לאחרים וניצב נוכח האלוקים למענם [...] בציורם של חז"ל מתבלט אברהם כבעל מצפון חברתי ואהבת הבריות [...] ניכרת בו הזיקה המהותית שבין תודעת הברית ובין מעורבות ואחריות לזולת. הזוכה להתייחד עם אלוקי הברית אינו אלא זה שלבו נענה לצרכיהם של בני אדם בתחומי החברה, הכלכלה והמדינה. (דוד הרטמן, "שותף ראוי לאל ההיסטוריה, עפ"י "מסיני לציון", בתוך "סיפורי ראשית" עורכים – תניא ונעם ציון, ע"מ 226-227)

העולם נמסר לנו כדי שנעבוד ונשמור אותו וכדי לנהוג בו בענווה ובצדק – למען המשך קיומו, למען מגוון החיים בבריאה ולמעננו – בני האדם. כמו נח עלינו לדאוג לקיומם של מגוון המינים במסירות ובהתמדה. כמו אברהם עלינו לעשות זאת באופן אקטיבי, ולא לחכות שמבול יציף את עולמנו

פעילות: יריד נח – מה אפשר לעשות בשבת נח בקהילה?

החל משנת תשס"ט מקדם ארגון טבע עברי את שבוע נח (החל מהשבת בה קוראים בתורה על סיפור המבול והצלת מגוון המינים על ידי נח ועד לפרשת לך לך עם בואו של אברהם אבינו איש הצדק) כשבוע של "קיימות יהודית" בבתי כנסת, מוסדות חינוך, מתנ"סים וקהילות ברחבי הארץ. מתוך הניסיון המצטבר של הקהילות השונות, אספנו למענכם אוסף רעיונות מעשיים ופשוטים לציון שבוע נח בקהילה או במוסד החינוכי שלכם. אנו מזמינים אתכם להתקשר או לכתוב לנו בדבר כל שאלה, או מחשבה בנושא. צוות טבע עברי ישמח לסייע בהתאמת מרצים, בפרסום, בחלוקת חומרים לימודיים וברעיונות לפעילויות ישימות בקהילה.

שיעורים ושיחות על יהדות וסביבה במהלך שבוע נח

- שיעור בפרשת השבוע במהלך או אחרי התפילה בדגש על נושאים סביבתיים
- שיעור לילדים במסגרת תפילת ילדים או במסגרת שיעור פרשת השבוע
- הרצאה למבוגרים / עונג שבת במהלך השבת

חומרים לשיעורים ולשיחות ניתן למצוא בחוברת "ברית עולם" של טבע עברי. קראו עוד כיצד ניתן לארגן מפגשי לימוד בנושא יהדות וסביבה בשער חולין, עמוד 65 בחוברת זו.

סיור סביבתי – חברתי

ניתן לנצל את יום שישי או שבת בבוקר לסיור בסביבה הקרובה, בדגש סביבתי, חברתי, או רוחני.

רעיונות לסיורים אפשריים

- בשמורת טבע / מעיין בקרבת מגורכם.
- בעיר- בעקבות עצים בוגרים ייחודיים.
- בעיר- בין שכונות חדשות ושכונות ישנות- על פערים חברתיים
- בעיר- טבע עירוני - ציפורים, פארקים ועוד...
- ניתן לשלב פיקניק- ללא פסולת - כל אחד מביא כוס וצלחת מהבית! וכמובן- לעצור לאתנחתא ללימוד מקורות על יהדות וסביבה בחיק הטבע.

הצעות נוספות המתאימות כפעילות לקהילה לציון שבוע נח, המופיעות בפירוט בחוברת זו:

- קבלת שבת בטבע - שער שבת עמוד 11
- קידוש ירוק - שער שבת עמוד 13
- יריד החלפות קהילתי- שוק קח-תן עמוד 68

אקולנוע

באחד מהערבים בשבוע נח – מזמינים את חברי הקהילה לסרט סביבתי + דיון. סרטים סביבתיים מובחרים ניתן למצוא באתר של ארגון "אקולנוע" שעושה עבודה מצויינת באיתור ותרגום סרטים בעלי מסר סביבתי.

סרטים למבוגרים

אמת מטרידה / אל גור

אמת מטרידה הוא סרט תיעודי העוסק בשינויי האקלים בכלל ובהתחממות העולמית בפרט. הסרט מבוסס ברובו על מצגת מולטימדיה שאל גור פיתח במשך מספר שנים, כחלק מהקמפיין לעצירת ההתחממות הגלובלית.

כוחה של קהילה

סרט תעודה המביא את סיפור הישרדותם הכלכלית של תושבי קובה, לאחר שמדינתם איבדה יותר ממחצית מקורות הנפט שלה עם נפילת ברית המועצות. מה עושים כשהנפט אוזל? הקובנים עברו בהדרגה מתעסוקה בחוות גדולות ובמפעלים התלויים בנפט, לחוות קטנות ומשפחתיות ולגינון עירוני. בכך הפכה קובה מחברה מתועשת אינטנסיבית לקהילה בת קיימא, ועוררה השראה בלבם של אלו שמעריכים שמשבר אנרגיה דומה יהיה במוקדם או במאוחר נחלתה של האנושות כולה.

שיטת השקשוקה

הבמאי אילן עבדי והעיתונאי מיקי רוזנטל מנסים להבין איך מיליארדי דולרים עושים דרכם כל שנה מהקופה הציבורית לידיהן של 20 המשפחות הדומיננטיות במשק. כדי להבין את השיטה בה מתחברים הון ושלטון, הם מתעדים את עסקיה של משפחת עופר עם המדינה. אלא שאז הם מגלים שיש נושאים שאסור לגעת בהם. (ניתן למצוא את הסרט באורך מלא באתר יו-טוב)

סיפורם של הדברים

סרט תעודה קצר, משנת 2007, המביא את ההשלכות הסביבתיות והחברתיות של ייצור ושל צריכת מוצרים רבים בחברה המערבית. לצפייה ישירה: <http://www.storyofstuff.org>

מכורים לנפט

סרטו של העיתונאי והפובליציסט האמריקאי תומס פרידמן על התלות האמריקאית בנפט. פרידמן מסייר ברחבי ארה"ב ובודק באופן מעמיק, ועם לא מעט חוש הומור, כיצד אמריקה יכולה, אם תבחר בכך, לדעתו, להפסיק תלות זו ולהוציא את עצמה ואת העולם ממשבר התחממות העולמית.

עידן הטפשות

סרט עלילתי שמתאר את הנסיון למנוע שואה שעלולה להגרם על ידי שינויי אקלים כתוצאה מהתחממות עולמית. הסרט מתואר מנקודת מבט דמיונית של ארכיבאי משנת 2055 שמנסה להבין מדוע בני האדם בשנת 2008 לא עצרו את האסון. הבמאית הבריטית פראני ארמסטרונג ביימה את הסרט.

Home

הסרט מדגיש את המאזן שבין הסביבה לצמחייה ולבעלי החיים, ומעביר מסר לפיו קיימים קשר ואיזון עדינים אך חיוניים בין כל צורות החיים על פני הפלנטה, וכי אף לא אחת מהן יכולה להתקיים בגפה. לצפייה ישירה: <http://www.youtube.com/homeproject>

ארץ בראשית

סרט תעודה ישראלי בבימויו של משה אלפרט. הסרט, שיצא לאקרנים בשנת 2010, הוא סרט הטבע הישראלי הראשון באורך מלא. הסרט עוקב אחר מספר בעלי חיים במשך שנה שלמה: זוג חתולי ביצות באזור הכנרת, זוג זאבים ברמת הגולן ועדר יעלים במדבר יהודה.

סרטים לילדים:

משפחת סימפסון

סרט שמבוסס על סדרת הטלוויזיה המצוירת האמריקנית משפחת סימפסון. האגם של ספרינגפילד מזוהם מתמיד וליסה מנסה לגרום לכולם להשקיע בנקיונו של האגם. הומר זורק מכלית ענקית המלאה בצרכיו של החזיר לתוך האגם (בעודו ממהר ליהנות מדונאטס בחינם). וגורם למשבר אקולוגי חמור ביותר, שבעקבותיו מחליט נשיא ארצות הברית ארנולד שוורצנגר - באמצעות ראש הסוכנות להגנת הסביבה - לבודד את ספרינגפילד משאר אמריקה באמצעות כיפה ענקית ושקופה. כל תושבי העיירה מנסים לעשות לינץ' בהומר, אבל הוא ושאר המשפחה מצליחים לברוח אל מחוץ לכיפה, ומחליטים לעבור לאלסקה. שם מתברר להם שהממשלה החליטה פשוט למחוק את ספרינגפילד מהמפה, אז הם חוזרים בניסיון להציל אותה, תוך כדי שהם פותרים את הבעיות המשפחתיות שלהם ומכעיסים מאוד את הממשלה, לשביעות רצון כל הצדדים.

מעבר ליער

חיות היער התמימות מתעוררות לאחר שנת חורף דשנה כדי לגלות שחצי יער נעלם, האוכל נגמר ושכונה חדשה של בני האדם נבנתה מעבר לגדר. כולם בחרדה רבתי עד שדביבון נוכל מגיע לגלות להם כמה סודות מקצועיים ובראשם העובדה שבני האדם משאירים הרבה מאוד מזון בכל מיני חורים, ושלמעשה מדובר במכרה זהב של ממש.

Happy fit

הסרט מספר על פינגווין חריג שלא מצליח לשיר, אבל מצטיין דווקא בריקוד סטפס, ואיך הוא הופך את המגבלה שלו ליתרון. הוא יוצא למסע בו הוא נפגש בבני האדם הצדים דגים, ופוגעים פגיעה אנושה בטבע ובשרשרת המזון.

WALL-E

סיפור האהבה בין הרובוט שנשאר בכדור הארץ לנקות את הלכלוך שהמין האנושי השאיר אחרי שאי אפשר היה לגור כאן יותר עם אווה הרובוטית מהעתידי שהגיעה לבדוק אם נשאר חיים על פני כדור הארץ. מסר עתידי ודי עצוב על החיים של המין האנושי שחלקו כבר מתממש מול העיניים שלנו בימים אלו

טו בשבט

מאמר: טו בשבט חג הגעגועים לארץ ישראל

מיכל ברגמן

אין כמו טו בשבט חג שעבר גלגולים מגלגולים שונים. טו בשבט "נולד" כתאריך לענייני חישוב שנת תרומות ומעשרות מן האילן. עם עזיבת עם ישראל לגלות הפך טו בשבט לחג געגועים לארץ ישראל, בו אוכלים מפירות הארץ (המקור לאכילת פירות מיובשים – פירות טריים לא עמדו במסע הארוך) ומספרים בשבחה. שרה שוב במאמרה 'גלגולו של חג', מתארת כיצד התפתח טו בשבט כחג הכיסופים לארץ ישראל:

איך קרה הדבר שחג שכל כולו חג של ארץ ישראל, עזיה ופירותיה – התפתח באופן פרדוכסלי, דווקא בגולה? לטו בשבט היה משהו מיוחד וחשוב להציע, משהו שמילא צורך פסיכולוגי עמוק של עם נרדף וחסר מולדת: הגעגועים העזים לארץ ישראל, לאדמה, לשורשים, לפוריות – התגלמו בדמות האילן ובמנהג אכילת הפירות. טו בשבט, היה המועמד הטבעי והיחיד למנהג זה. [...] לאכילת הפירות הצטרפה ברכה, שהביעה בצורה ברורה וחד-משמעית את המשאלה ואת הצורך שהביאו להתפתחות המנהג: 'יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שנזכה לעלות בקרוב לארץ ישראל, לאכול מפריה ולשבוע מטובה.

והנה אנחנו כאן, בארץ ישראל. לכאורה געגועי הגלות הם נחלת העבר, שהרי אנו זוכים למה שלא זכו אבותינו: לראות שקדיה בפריחתה על אדמת ארץ ישראל, לאכול יום-יום מפירות הארץ ולחיות כאן, כמעשה שגרה.

אלא שאם נעמיק להביט בתבנית נוף מולדתנו הארץ ישראלית, נראה כי הגעגוע הוא חלק מאתנו. אילון שוורץ, במאמרו 'לחנך את דור המבול' מתאר זאת כך:

בהשתלמויות מורים מזדמנות, אני פותח בבקשה מהנוכחים לספר על מקומות בארץ שהיו מרכזיים בעיצוב זהותם. רוב הנשאלים מציינים נוף ילדות: הנדנדה על העץ בחצר של סבא וסבתא, הוואדי מאחורי הבית, המדורות בלילה ביער או בדיונות, עם החברים. כשהם נשאלים אם ביקרו באותם מקומות במשך השנים, רובם עונים, לפעמים בכי, שהמקומות האלה נעלמו תחת כבישים ושכונות וקניונים. לא רק הנוף נעלם, אלא חלק מהשורשים, והזיכרונות והזהות נמוגו יחד אתם. לפעמים, בתוך המצוקה האישית של מחנך ומחנכת, בין תחושת האובדן לבין הרצון להשפיע על העתיד, נולד החינוך הסיביתי.

הנה כי כן האדם שלנו הופך לתבנית נוף געגועיו. גם בישראל, מסתבר, אנו ממשיכים להתגעגע לארץ ישראל 'שלנו', הפרטית, שהייתה ואיננה עוד. טו בשבט הוא זמן להיזכר ולהתגעגע, והוא גם עת לעשות –

עַת לְבָכוֹת	וְעַת לְשָׁחוֹק
עַת לְבִקֵּשׁ	וְעַת לְאַבֵּד
עַת סְפוֹד	וְעַת רְקוֹד [...]]
עַת לְשִׁמּוֹר	וְעַת לְהַשְׁלִיךְ

(קהלת, פרק ג, פסוקים ד-ו).

טו בשבט הוא זמן להיעזר בגעגועים שלנו כמנוף לעשייה – עת לעשות למען השטחים הפתוחים שעוד נותרו לנו. עת לעשות סביבה כדי שילדינו, שיתגעגעו יום אחד לנוף ילדותם, יוכלו להראות לילדיהם-שלהם את הגינה הקהילתית אותה נטעו עם חבריהם והוריהם, את הבית העתיק שנשתמר ויש לו סיפור לספר, את השדה ההוא, בקצה השכונה, את העץ הצנוע למראה, שעליו טיפסו כשהיו ילדים, את העץ הזקן והמרשים, שעדיין עומד על מכונו.

הוא [רבי טרפון] היה אומר, לא עליך כל המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין ליבטל. אבל אם למדת תורה הרבה, נותנין לך שכר הרבה; ונאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך. (משנה, פרקי אבות, פרק ב, יט)

טו בשבט הוא הזמנות להתחיל במלאכה הסיביתית ולא להיבטל ממנה; הוא זמן טוב ללמוד תורה יהודית-סיביתית; טו בשבט הוא זמן לזכור, כי שמירה על נוף מולדתנו (העירוני, הכפרי, השכונתי – בכל מקום שאנחנו שם), הוא מלאכה שודאי שאנו וצאצאינו נקבל את שכר פעולתה.

דף לימוד: שורשים - דורשים קהילה

אחד ממאפייני התרבות הגלובלית בה אנו חיים היום הינו ה"ניתוק" מן השורשים - הפיסיים והרוחניים כאחד והתרכזות בטוב וביפה ב"הווה". שיעור זה יעסוק בנושא השורשים והשורשיות מבחינות שונות.

פתיחה במליאה

מקריאים את שירה של אגי משעול "עץ הזית 2002".

עץ הזית 2002 / אגי משעול

תקעו אותו בין שלשת עצי קוקוס
על מצע אדמדם של טוף מההום סנטר
באמצע צמת שהפך בין לילה
לככר.

נהגים הממהרים לביתם
יכולים אולי לראות אותו מבעד לשני
כדי חרס
נוטים על צדם
אבל אין להם זמן לספור המפתל
העולה מגזעו
או צמרתו הגזומה בהומור של קבלנים

ואין הם יכולים לנחש את שרשיו
המגששים נבוכים
באדמה הזרה,
לופתים עוד כמו צדה לדרך -
אדמת-אם שדבקה במ.
בהמולת החישוף.
זיתיו המושטים לאין דורש משחירים
את פני
ושום ורדים ננסיים לא יסיחו את לבי
מן הבושה.

מתוך: עץ הזית 2002, קורים דברים, הקיבוץ המאוחד, 2007 עמ' 83

שאלות לדין

- איזה משפט הכי "תפס אתכם"? למה?
- למה לדעתכם שמו את עץ הזית בכיכר?
- איזו תופעה מציג השיר?
- למה אגי משעול מרגישה בושה?

לימוד בחברותא

שורשים

רבי שמשון רפאל הירש, במעגלי שנה:

"תקומתו של העץ איננה מושרשת בענפים ובעלים ובפירות המפוארים, - אלא בשרשיו, שהם מחוזקים במקום אשר הרוחות והסערות לא תגענה שמה. הם מתחזקים על מקור מים חיים של התחדשות. העץ איננו דואג בזמן שהסערות תופסות אותו, מנענעות אותו כופפות אותו, - הוא לא נע ולא זע ממקומו, וכל זמן שהוא לא נעקר ממקומו, היה תהיה לו תקומה! ועל כן נמצא שהאילן לא הפסיד כלום, ואדרבא - החליף כוח במאבק. כן הוא האדם. כל זמן שהוא נצמד לשרשיו הרוחניים - שום רוח לא תעקור אותו ממקומו. ונהפוך הוא, הסערות תעוררנה את כח ההתחדשות"

- איזו השוואה מציג הקטע בין האדם לעץ? מהם השורשים? מהם הענפים והפירות?
- מהם שורשיך הרוחניים הנוטעים אותך ל"קרקע העולם"? ממה הם ניזונים?
- נסו לחפש דוגמה מהחיים בהם הסערות עוררו דווקא "רוח התחדשות". מה היה תפקיד השורשים בדוגמה?

משנה מסכת אבות פרק ג, משנה י"ז (בשם אלעזר בן עזריה)

הוא הִיָּה אֹמֵר, כֹּל שֶׁחֲכַמְתּוּ מִרְבֵּה מִמַּעֲשָׂיו, לְמָה הוּא דוֹמֶה?
 לְאֵילָן שֶׁעֲנָפָיו מִרְבִּין וְשָׂרְשָׁיו מְעֻטִין, וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקְרָתוֹ וְהוֹפְכָתוֹ עַל פָּנָיו.
 אָבֵל כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מִרְבִּין מִחֲכַמְתּוֹ, לְמָה הוּא דוֹמֶה?
 לְאֵילָן שֶׁעֲנָפָיו מְעֻטִין וְשָׂרְשָׁיו מִרְבִּין,
 שֶׁאֶפְלוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבְּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ אֵין מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ,
 שֶׁנֶּאֱמַר (שם), וְהָיָה כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עַל מִים וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שָׂרְשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֵא חֶם,
 וְהָיָה עֲלֵהוּ רַעֲנָן, וּבִשְׁנַת בְּצֻרַת לֹא יִדָּאָג, וְלֹא יִמִּישׁ מַעֲשׂוֹת פְּרִי:

- מהם השורשים המחברים את האדם למקומו על פי הקטע שלפניך.
- במה תפיסה זו שונה מזו של הקטע הקודם.
- מה יוצר כח להאחזות במקום בו יש סערות חזקות במיוחד.

נסו לצייר את ה"עץ שלכם" - במה אתם נטועים? איפה השורשים שלכם? מהו הגזע, הענפים, הפירות? מה תפקיד הקהילה בעץ? העזרו בפירוט הבא:

שורשים - מוסתרים באדמה, משם זורמים מזונות ומים לכל חלקי העץ, אם הם עמוקים ורחבים הם יוצרים יציבות ועוצמת עמידה ברוחות סערה.
גזע - זהו עמוד השדרה של העץ. לעיתים משתרג לרוחב (זית) ולעיתים כמו תורן לגובה (ברוש), מתפצל לענפים (עץ פלורליסטי).
נוף - זוהי חזותו החיצונית של העץ ענפים ועלים. נוף מהמילה יופי. העלים מקבלים את השמש והאוויר ומייצרים מהם מזון נוסף. פוטוסינתזה.
פרי - יתכן והפרי הוא יעוד שבא להזין עוברים ושבים. הוא נושא סגולת המשכיותו של העץ. פרי, הפריה, פריון וכו'.

סיכום במליאה

כל חברותא מציגה את הציור שלה של ה"עץ" ואת השיחה שהתפתחה אצלה לגבי מושג השורשים. המנחה מפתח דיון לגבי חשיבות מושג השורשים בחברה בת קיימא. לסיים מקריא המנחה את שירה של לאה גולדברג.

עצי זית / לאה גולדברג

עמדו בניסיון השרב
ובאו בסוד הסער -
וכנצח ניצבו במורד
הגבעה מול הכפר שחרב
מכסיפים באורו הצונן של הסהר.
עמוד, מה גדושה השלווה.
זו אפוא השיבה הטובה!
הקשב, הקשב למשב
הרוח בנוף הזיתים.
איזו צמיחה ענווה!
התשמע? הם אומרים עכשיו
דברים נבונים ופשוטים

פעילות לקהילה: לאמץ עץ

על פי מאמרה של Barbara Lerman-Golomb
תרגום ועריכה - מיכל ברגמן

למי מתאימה הפעילות

פעילות זו מתאימה ליחידים ולקבוצות בכל גיל:
ניתן לקיים אותה עם ילדי גן ובית ספר, במסגרת תנועות נוער, מרכזים קהילתיים או בתי כנסת ועוד.

רציונאל

בעיקר בטו בשבט, כאשר מקובל לדון ב'שמירת הסביבה', ניתן לבצע פעילות שכזו - הממחישה שהסביבה היא כל מקום בו אנו חיים ופועלים - הסביבה אינה רק 'טיול בטבע' אלא היא כאן ועכשיו, היא חלק ממי שאנחנו גם כשהיא רקע כל כך מוכר לחיינו, עד שאנו כמעט ואיננו שמים לב לקיומה; הסביבה היא העצים 'שלנו', ברחוב 'שלנו' ולכן יש לנו אחריות אליה ואנו קשורים אליה רגשית ותרבותית.

מטרות

- ליצור קשר בלתי אמצעי בין המשתתפים לבין סביבת מגוריהם.
- להמחיש את המושגים 'סביבה' ו'שמירת הסביבה' כחלק מחיי היומיום והמתרבות המקומית שלנו.

לימוד לקראת פעילות

אפשרות א

בסעודת 'פירות ארץ ישראל' בגולה, בחמישה עשר בשבט, ביקש רבי מנחם מנדל מקוצק מתלמידו, רבי יצחק מאיר, לדרוש מענייני דיומא [ללמד על טו בשבט]. פתח רבי יצחק מאיר בפלפול בסוגיית הגמרא על ראש השנה לאילן [לימוד מתוחכם המבוסס על הכתוב בגמרא בעניין טו בשבט] [...] אמר לו רבי מנחם מנדל: לו היינו בארץ ישראל, די היה לנו לצאת לשדות ולהתבונן באילנות כדי להבין מהו ראש השנה לאילן, פשוטו כמשמעו.
(מרטין בובר, אור הגנוז, תל אביב תשל"ז)

שאלות לדין

- מה ההבדל בין דיבור למעשה?
- מה אתם מעדיפים - לדבר על טבע וסביבה או לפגוש אותם? מדוע?
- האם אתם נוהגים להתבונן בעצים שבסביבתכם?
- האם יש עץ שאתם קשורים אליו? שמשמח אתכם?

אפשרות ב

אמר רבי יהודה: היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמלבלבים אומר: ברוך שלא חיסר [החסיר] בעולמו כלום וברא בריות טובות (אנשים טובים) ואילנות טובות להתנאות בהם בני אדם.
(תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף מג עמוד ב)

לדין

- האם אתם מתבוננים לפעמים בעצים שבסביבתכם הקרובה (חצר, רחוב, מגרש משחקים, שדה)?
- האם אנו נהנים מהעצים שבסביבתנו רק כשהם פורחים?
- מה לדעתכם הקשר בין אנשים טובים לעצים טובים?
- האם עלינו להיות 'אנשים טובים' כלפי העצים שבסביבתנו? כיצד?

אז מה עושים?

1. צאו לסיור בסביבה הקרובה ובחרו עץ – זה יכול להיות העץ שגדל בגינה הפרטית שלכם, ברחוב, בשכונה או בגינת המשחקים הקרובה.
 - יתכן ותרצו לאמץ עץ שזקוק לטיפול מיוחד.
 - יתכן ותהיו מעוניינים לאמץ דווקא עץ יפה במיוחד, עתיק באופן יוצא דופן או בעל נוכחות מיוחדת בסביבה (עץ שמצל על גינת המשחקים, למשל).
 2. כעת הגיע הזמן לברר מהו הסוג אליו משתייך העץ – תוכלו להיעזר במגדיר עצים או לשאול מומחה בתחום.
 3. עתה אפשר להתחיל וליצור לעץ תעודת זהות, בצורת אלבום:
 - ציירו את העץ באלבום או הדביקו צילומים שלו.
 - אספו חלקים שנשרו מהעץ לאלבום: עלים, ענפים, פירות, פרחים או מחטים. שימו לב! אל תקטפו מהעץ, אלא אספו את מה שהעץ השיר לקרקע.
 - הכינו תמונה של עלה – הניחו דף נייר מעל לעלה, וצבעו את משטח הנייר שמתחתיו העלה, עד שצורת העלה תופיע על הנייר.
 - בקרו את העץ שלכם לפחות פעם בשבוע ותארו את מצבו בתעודת הזהות שלו: צבע העלים, נשירת העלים, עלים חדשים, ענפים שבורים, ציפורים ו'חברים' נוספים הקשורים לעץ (נמלים חיפושיות וכד').
 - אספו מידע מדיד על העץ שלכם: גובהו, רוחב מוטת הענפים שלו (לשם-כך היעזרו בפעילות 'למדוד עץ')
 4. שתפו במידע שלכם לגבי העץ: הכינו לוחית מידע והניחו אותה בסמוך לעץ. המידע יכול לכלול את שם העץ וכן ידע על הניצנים, העלים, גילו של העץ וכד'.
- ולא פחות חשוב – עודדו את חבריכם לאמץ עץ משלהם!

איך מצילים עץ?

אם נתקלתם במקרה של עבודת פיתוח הגורמת לכריתת עץ, תוכלו לעצור את הפעולה:

- פנו אל הרשות המקומית, ליחידת פקיד היערות במשרד החקלאות או ליחידת הפיקוח בקק"ל בדרישה לוודא האם קיים רישיון לכריתה או להעתקה של העץ.
- אם העץ נראה לכם חשוב ומשמעותי, אתם יכולים גם לערער על ההחלטה לכרתו.
- למידע נוסף, פנו לאתר משרד החקלאות. <http://www.moag.gov.il/agri>

פסח

מאמר: אחריותנו לכדור הארץ הרב יובל שרלו

המודעות ההולכת וגוברת למצבו של כדור הארץ צריכה להשפיע על כל תחומי העיסוק שלנו. אין מדובר בשגעון של כמה אנשים המוטרדים מעניינים שוליים. מדובר בשאלת הקיום העמוקה ביותר העומדת לפתחנו. עד שאנו דנים בנושאים שונים בחיי היום יום שלנו אנו אוטמים את העיניים מלאות את האיום הכולל על עצם קיום המין האנושי. מדובר הן בהפקרות מעשית, אך לא פחות מכך בהפקרות מוסרית ותורנית: אנו יועדנו על ידי ריבוננו של עולם לשמור על עולמו ולקיימו, ואנו ההורסים העיקריים שלו. בכך אנו מועלים בחובה שהטיל עלינו ריבוננו של עולם. לא זו בלבד, אלא שמדובר גם בפיתוח של תכונות הרסניות שבנפש: רדיפה מתמדת על הנאות השעה בלי לחשב את המשמעות העתידית שלהן; הזנחת האחריות כלפי הדורות הבאים; חשיבות האיפוק, ובעיקר – האחריות.

בשבועות האחרונים עומדת לאחד ממבחני ההכרעה השאלה האמנם אנו רציניים בדברינו, והאמנם האחריות לסביבה הופכת להיות אחד מהיסודות ההלכתיים בהם אנו מתחשבים בבואנו לפסוק הלכה ולנהוג בה. שני עניינים הקשורים בסביבה עומדים במרכז ההכנות לפסח. ראשון שבהם הוא הכמות הבלתי נתפסת של חומרי ניקוי שאנו משתמשים בהם. מבחינה אסוציאטיבית, קשה לקשור בין המילה "חומרי ניקוי" ובין "זיהום", אך למעשה השימוש בחומרים אלה הוא אחד המזהמים הגדולים ביותר של מקורות המים. הכרעה אמיתית שיש משקל לאחריותנו לעולם שברא ריבוננו של עולם היא צמצום משמעותי של שימוש בחומרי ניקוי, שכן כידוע אבק אינו חמץ. לא זו בלבד, אלא בשעה שנראה כעבירה חמורה את העמידה עם צינור פתוח ושטיפת משטחים או מכוניות עם צינור, נדע כי אנו מכוונים את מעשינו יותר מול ריבוננו של עולם.

שני שבהם הוא הכמות העצומה של כלים חד פעמיים שאנו משתמשים בהם. חלק גדול מכלי הפלסטיק ומהנילון כלל אינם מתפרקים, ואנו מערימים על העולם כמויות עצומות של זוהמה שאין לה מענה. גם כאן, ההקפדה בשולחן הסדר על עניינים שונים – למן ההרחקה הקפדנית מחמץ ועד קישוט השולחן ב"כל דכפין" ובמי שאין לו היכן לערוך סדר מכל – צריכה לצרף אל עצמה את האחריות הגדולה לקיומו של עולמו של הקב"ה.

השינוי העיקרי שאנו צריכים לעבור הוא שינוי תדמיתי. התדמית שלנו היא שענייני הסביבה אינם שייכים לעולמה של אמונה. הם מזהמים בדרך כלל עם עמדה קוסמופוליטית הרחוקה מהתפיסה העצמית שלנו את עם ישראל; עם תפיסה טבעית הרחוקה מאוד ממושגי הטהרה והקדושה אליהם אנו שואפים; עם עיסוק בחומר בשעה שאנו מבקשים לקשור עצמנו ברוח. ברם, מדובר בתדמית מוטעית. דווקא אנחנו המאמינים בקב"ה כבורא עולם, וכמי שהעמיד אותנו – בעלי צלם אלוקים – כמבטאים את קיומו בעולם, צריכים להיות שותפים בשמירת בריאתו של הקב"ה, מתוך עמדה דתית ומתוך הענקת מעמד הלכתי לשמירה זו.

עיקרון זה גם עובר למערכת אחרת של מחשבה. התורה הפנימית ראתה במאבק בחמץ גם ממד רוחני עמוק – לא רק את החמץ הפיזי אנו מבקשים לבער, כי אם גם את החמץ הרוחני, ואת השאור שבעיסה שבלב. אולי ניתן ללמוד מקו מחשבה זה גם על דרכי המאבק בעולם הפנימי שלנו. אף שאנו חפצים מאוד בביעור אותו יצר רע מציק ומזיק, אנו צריכים להתחשב גם בדרכים בהם אנו משתמשים כדי להגיע להישג זה, ולא לבער אותו מחד גיסא אך לזהם עניינים אחרים מאידך גיסא. תיקון המידות וניפוי הרוע שבלב צריך לקחת בחשבון גם את המחיר העלול להיגרם מהתמודדות בדרכים לא ראויות. בדרך זו אנו מכינים עצמנו לאביב של העולם כולו.

דף לימוד: ימי ניסן – ברכת האילנות

השמש זורחת, השדות פורחים, הציפורים פוצחות בשיר. איזו הרגשה יש בלבכם בעת היציאה החוצה אל הטבע, בעת האביב?
המצווה המבשרת את בא האביב ברכת האילנות. זוהי ברכה ייחודית שניתן לברכה פעם אחת בשנה בעת ראיית עצי פרי מבלבבים בחודש ניסן. מה משמעות ברכה זו? מה היא מעוררת בקרב האדם הרואה את הפריחה?

פתיחה במליאה

אני רוצה תמיד עיניים | נתן זך

אני רוצה תמיד עיניים כדי לראות
את יפי העולם ולהלל את היופי
המופלא הזה שאין בו כל דופי ולהלל
את מי שעשה אותו יפה להלל
ומלא, כל כך מלא, יופי.

ואינני רוצה להיות עיוור ליופי
העולם כל עוד אני חי. אני אוותר
על דברים אחרים אבל לא אומר די
לראות את היופי הזה שבו אני חי
ושבו ידי מהלכות כמו אניות וחושבות
ועושות את יד באומץ ולא פחות
מכך, בסבלנות, סבלנות בלי די.

ולא אחדל מהלל, כן, להלל לא אחדל.
וכשאפול עוד אקום – ולא רק לרגע –
שלא יאמרו
הוא נפל. אלא הוא קם עוד רגע להלל
בעיניים אחרונות
את שלהלל לא יחדל.

מתוך כל החלב והדבש, הוצאת עם עובד, עמוד 20.

שאלות לדין

- מה המשורר רוצה?
- איזו הנאה מתקבלת מראיית יפי העולם?
- למה כל כך חשוב לו להלל? מדוע הוא לא מסתפק בהנאה מהיופי?
- אילו ביטויים מעולם הרוח משמשים את נתן זך? מדוע הוא נזקק להם?

לימוד בחברותא

גמרא ברכות דף מ"ג עמוד ב: אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי דניסן וחזי אילני מלבלבי, (תרגום: היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבלבים) אומר: ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהם בני אדם.

- מהי ברכה? מה הקשר לשיר הפתיחה?
- מה מעורר אצל האדם היוצא אל הטבע את הברכה? האם גם אתם חשים זאת?
- מדוע הפריחה מביאה לברכה על שלא חיסר בעולמו כלום?
- ה "היוצא" – האם לדעתכם יש כאן דרישה לאקטיביות של האדם – לצאת, או שהכוונה היא למי שיוצא ממילא?

פרי או פריחה

מה משמעות הברכה על הפריחה? היה יותר מובן אם היינו מברכים על פרי – על דבר מוגמר. מה עניין ברכה על הראשית, התחלת הצמיחה?

ייתכן שההבחנה בין שתי הברכות מבוססת על טבעו של האדם. כאשר האדם רואה אילן שפירותיו ראויים לאכילה – הרגש הראשון המתעורר בו הוא הרגש התועלתני השימושי, והוא מברך את הקב"ה על כך שזיכהו להגיע שוב לעונתו של פרי טעים זה – "שהחיינו". כאשר הפרי הבשל עומד לנגד עיניו, האדם מרוכז רק בו ובתועלת שעשויה לצמוח לו ממנו, ואינו פנוי לשעות ליופיו של האילן ולפרחיו. אבל כאשר רואה האדם אילן שפירותיו עוד אינם גמורים – הוא פונה לצדו האסתטי, מעריך את יופיו ואת טובו ומברך את הקב"ה על שיצר אילן כה נאה: ברכת האילנות. (הרב יצחק ברט, בית המדרש הווירטואלי).

סיכום במליאה

שתפו את החברים במסקנות שעלו מתוך הלימוד בחברותא.

לסיכום היחידה נקרא את הקטע הבא של הרב עוזי קלכהיים:

לאחר חורף רטוב וסגרירי, אחרי ששבו העבים אחר הגשם, מתייצבת לפנינו חמה של ניסן. בזיו פניה המאירות והמחייכות ובקרניה החמות והמלטפות, מברשת לנו על ימי האביב הקרבים ובאים. ולעומתה נענית האדמה ומתחממת ומוציאה צמחייה, ומתעטפים האילנות בלבושם האביבי הירוק, אחר שהיו מושלכים חשופים כל החורף לקור ולגשמים. ובתרועת אביב עונים האילנות, בפריחותו בריחות הממלאים חללו של עולם. גם אנו כבני אדם, זוכים באותה עת לעדנה מיוחדת, ופינו מתמלאשירה, בברכת האילנות. (הרב עוזי קלכהיים זצ"ל, ברכת האילנות)

- האם באזור מגורכם יש עצי פרי מלבלבים או שמא זה מאמץ למצוא עצים אלו לשם קיום הברכה?
- חישובו מה אתם כקהילה יכולים לעשות על מנת להנגיש את הטבע לקהילה שלכם.

אדם שהיה חי בעת כתיבת הגמרא, ככל הנראה לא היה צריך להתאמץ על מנת למצוא שני אילנות מלבלבים. לעומת זאת בעולם המודרני, רבים מאיתנו עוברים ימים שלמים מבלי "לפגוש" עצי פרי בפריחתם. ברכת האילנות מזמינה אותנו להרים את הראש ממסך המחשב, להניח את הניקיונות לפסח ולצאת מד' אמותינו לעולם הטבע – לראות, לחוש ולהתבונן. אז קדימה, לצאת...

פעילות לקהילה: ביעור חמץ הדס ילינק

אני זוכרת בתור ילדה קטנה, שהייתי יורדת עם אבא שלי בערב החג (בעיקר כדי לא להפריע לאמא בבישולים האחרונים) לשרוף את החמץ. לקחנו את חתיכות החמץ העטופות נייר מבדיקת החמץ, ואת שאריות הפיצה מאתמול. בפינת הרחוב, "המגרש האחורי" של השכונה, אבא אסף כמה ענפים וניירות והדליק את האש, ואני זרקתי פנימה את שקית החמץ. אחר כך אבא אמר את נוסח הביעור: כָּל חֲמִיץ וְחֲמִיעָא דְאִכָּא בְרִשְׁוֵתִי, דְלָא חֲמִיעָא (או: דְלָא חֲזִיעָא) וְדָלָא בִיעֲרִיתִיה, לְבָטִיל וְלֹהֹי [הַפֶּקֶר] כְּעַפְרָא דְאַרְעָא". (בעברית: כל חמץ ושאר שישנו ברשותי, שלא חמיתיה ושלא ביערתיו, ייבטל ויהיה הפקר כעפר הארץ)

הרבה לא השתנה מאז, אבל היום אני יודעת שגם למצוות ביעור חמץ יש השלכות סביבתיות, הן מבחינת זיהום האוויר והן מבחינת הפגיעה במרחב הציבורי.

כיצד ניתן לבער את החמץ בצורה ידידותית לסביבה?

• מה שורפים?

אין צורך להגיע לערב החג עם כל השאריות של החמץ! תכנון נכון של כמויות האוכל וצריכה נבונה יכולות למזער את כמות החמץ ההולך לשריפה. אם נשארו לכם אריזות סגורות של חמץ, ניתן לתרום אותו למגוון עמותות האוספות מזון לנזקקים

• קומפוסטר

עיקר הפסולת שלנו מורכבת מזבל אורגני-מתכלה. את הפסולת האורגנית ניתן להשליך לקומפוסטר- בו נעשה תהליך פירוק של הפסולת והופך אותו לקומפוסט- מטייב קרקע. בתשובה של הרב יובל שרלו בנוגע להנחת החמץ בקומפוסטרים ערב החג נאמר כי: שלושה ימים קודם הפסח- ניתן להטמין את החמץ בתוך הקומפוסטר. (כיום בכמה ערים קיימת הפרדה של פסולת ל'רטוב' ו'יבש' וכן קיים קומפוסטר בגינות קהילתיות השונות) ובו ניתן לשים את הפסולת האורגנית בכלל זאת החמץ בפרט.

• מקום ביעור חמץ

כיום, מציבות הרשויות המקומיות חביות בהן ניתן לשרוף את החמץ מבלי שהחמץ והפחמים יתפזרו ברחוב. דבר זה חיוני וממזער את הפגיעה במרחב הציבורי. ניתן לברר במוקד 106 היכן מוצבות החביות המיועדות לשריפה.

• אופן השריפה

אין צורך לשרוף את השקית עצמה! פלסטיק הוא לא חמץ. הוציאו את החמץ מתוך השקית ושימו באש. את שקית הפלסטיק ניתן לשמור לשימוש נוסף או לשים בפח הקרוב. שריפת פלסטיק משחררת רעלים רבים ומזהמת את הסביבה.

במחשבה היהודית מצוות ביעור חמץ מהווה חלק מההתכוונות הפנימית של האדם לצאת לחירות, לבער מתוכו את החמץ. מה שמבדיל את החמץ מהמצה הוא התפיחה, הרי הלחם והמצה עשויים מאותם רכיבים, אלא שאת המצה מכינים לפני שהבצק הספיק להחמיץ, לתפוח. על כן המצה קרויה 'לחם הענוה' ואילו הלחם מבטא את מידת הגאווה. על מנת שנהיה מסוגלים לצאת לחירות, אנו מבערים מתוכנו את מידת הגאווה, נעשים יותר קשובים לעצמנו, נפתחים כלפי חוץ - לחברה ולסביבה שבה אנו חיים, כלשון ההגדה: "כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח" (כל הרעב יבוא ויאכל, כל הצריך יבוא ויעשה את הפסח).

ספירת העומר ושבועות

מאמר: מגילת רות – מופת לקיימות חברתית

עינט קרמר

בחג השבועות אנו קוראים את מגילת רות. מגילה זו, המתרחשת בעונת הקציר, פותחת לנו פתח לבחון את מצוות "מתנות העניים" שהייתה נהוגה בעבר ולהאיר בעזרתה את נושא העזרה ההדדית הנהוגה כיום במדינת ישראל.

מתנות שאינן מתנות

ותאמר רות המואביה אל־נעמי, אִלְכֶה־נָא הַשָּׂדֶה וְאֶלְקָטָה בַשָּׂבָלִים--אַחַר, אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ... (מגילת רות, פרק ב, פסוק ב)

המגילה פותחת ברות ונעמי, שתי אלמנות עניות היושבות בבית לחם וסובלות מחרפת רעב. רות, אינה יושבת בבית ומחכה שמכרותיה של נעמי מימים עברו יבואו לסעוד אותה (ואגב, זו שאלה טובה למה הן לא באו) ומציעה לחמותה ללכת וללקט שיבולים בשדה של אדם זר, בהתאם לחוקי מתנות העניים – לקט, פאה ושכחה. מתוך מעשייה של רות אנו מתוודעים לפן חשוב בהלכות מתנות העניים הניתנות מן התבואה – הן אינן ממש מתנות. העניים נדרשים לצאת אל השדה ולבלות את היום בעבודת כפיים (אמנם רק בשלב הקציר), כמעט כמו בעלי השדה עצמם. ה"יציאה" לעבודה מאפשרת להם להמשיך להכיר בערך עצמם כאחראים על משפחותיהם ועל מזונן, דבר שיעזור להם "לקחת אחריות" ולהשתקם מתוך ענייתם.

ויאמר בעז לנערו, הנצב על־הקוצרים: למי הנערה הזאת.
ויען הנער הנצב על־הקוצרים--ויאמר: נערה מואביה היא,
השבה עם־נעמי משידי מואב. (מגילת רות, פרק ב, פסוק ה)

התמונה הבאה הנפרשת לעינינו מתרחשת בשדה בועז, אליו נקלעה רות. בועז, הנמצא בשטח עם הפועלים מתעניין בדבר הבחורה החדשה שהופיעה בשדה ומקבל עליה פרטים העוזרים לו להבין במי מדובר. בהמשך יורה בועז לפועלים ל"דאוג" לרות לדי תבואה: "גם בין העמרים תלקט--ולא תכלימוה..." (שם, שם, פסוק טו), וזאת בשל היכרותו עם סיפורה ועם מעשה החסד שעשתה בעצם הגיעה לבית לחם.

תמונה זו מעלה בפנינו את היתרונות הטמונים בעצם המפגש של העניים עם החברה העובדת: השהייה המשותפת בשדות מאפשרת לחברה להעריך את כמות העניים שיש בה, לשמוע את סיפורם ולהבין מה מידת ההזדקקות האמיתית שלהם. דרך זו מאפשרת גם מפגש בלתי אמצעי בין החברה העובדת והענייה (כולם עובדים, אוכלים ונחים ביחד) ומאפשרת לחברה לשמור על שלמותה, כמו גם למצוא דרכים נוספות להוצאת העניים מעניותם (הסכמי עבודה, שידוכים וכו').

מבחינה כלכלית, אגב, מתנות עניים אלו אינן משמעותיות לבעל השדה – הלקט מתייחס לשיבולת או שניים שנפלו בעת הקצירה ולא כדאי לקוצר להתכופף כדי לאוספם. שכחה מתייחסת לשיבולת אחת או שניים שבעל השדה שכח ואין סיכוי שימצא אותם אלא אם יעשה סריקה נוספת בזבזנית מבחינת כח אדם וכו'. לעניים, שאינם מחוייבים ל"הספקים" יש את הזמן להשקיע באיסוף שיבולים אלו. שילוב זה הינו שילוב אידיאלי של "זה נהנה וזה לא חסר".

אז מול היום

מתנות שאין העניים לוקחים אותם, שייכים לבעל השדה. היום לא נהגו לתת מתנות עניים אלה, מפני שאין העניים באים לשדות לאסוף פירות ושבילים, כיון שטורח האסיף עולה על מחיר הפירות (יהודה אייזנברג, מצוות הארץ)

מתנות העניים אליהן נחשפנו בקריאת המגילה היו חלק ממערך החברה לדאוג לענייה ל"רווחה" בימי קדם. בימינו מתנות אלו אינן נהוגות עוד ואת תפקיד הדאגה לחלשי החברה מבצעת המדינה, דרך משרד הרווחה. לעזרה ממוסדת זו יתרונות רבים (שעיקרם דאגה לכל אדם למחיה בסיסית), אך מול השוואתה לסיפור המגילה צצים דווקא חסרונותיה:

החקיקה במדינת ישראל אינה יכולה להפריד בין הסיפורים האישיים של כל אדם ואדם ולפיכך מסתפקת בקביעת קריטריונים כלליים ל"מיהו נזקק". שיטה זו מעודדת "פריזטיות" מחד ואינה מסייעת באמת לעניים לצאת ממעגל העוני מאידך, היות והיא יוצרת תמריץ אצל העניים להיכלל בקריטריונים של הזכאות בבחינת "טוב ציפור אחת ביד". כך יכולים אנו למצוא דורות של נזקקים השוקעים יותר ויותר במנטאליות של עוני ומצוקה. משלמי המיסים במדינה מודעים לכך שהמיסים משמשים בין השאר למטרות סוציאליות אלו. לפיכך נוצר מצב

שאדם עובד כל ימיו לרווחתו הוא תוך תחושה של "אני את חלקי לחברה תרמתי דרך המיסים". כך נמנע מן הנותן לעשות את תיקון המידות שאמורה לעורר הנתנה, והחברה בכללותה נשארת מנוכרת וקרה.

מערך הנתנה המקומי, הקהילתי, כדוגמת זה שהוצג במגילה נותן פתרון לשתי הבעיות שצוינו – מתנות העניים בשדה מעודדות סולידאריות חברתית, עזרה הדדית והוספת טוב בעולם, וזאת מבלי "לשתק" את העניים ולהדיר אותם מן החברה.

שאלת התרגום

לאור "מגילת החסד" אותה אנו קוראים בשבועות עלינו לשאול את עצמנו כיצד, במדינת ישראל של היום, אנו יכולים "לשחזר את ההצלחה" של המודל הקדום. דהיינו, כיצד אנו יוצרים מערך תמיכה הדדית מקומי משמעותי מבלי לקפח את מערך הרווחה הלאומי – המיועד לאלו שאינם מסוגלים לעזור לעצמם.

צעד ראשון יכול להיות פשוט להתחיל לתפקד כקהילה בתוך מערך החיים המודרני – לשבת עם השכן לכוס קפה, לעצור לשוחח בחדר המדרגות, להביא מרק ליולדת וכיבוד לבית האבלים. מכאן, הכל פתוח – החל מהקמת גינה קהילתית שכונתית, שתאפשר בילוי בצוותא וגידול ירקות טריים ונקיים מרעלים ועד לבחירת וועד שכונה למעשי חסד שיאפשר לתמוך בחלשי הקהילה על בסיס קבוע.

מי ייתן ונזכה לאמץ שוב גישה קהילתית- חברתית מקומית של ערבות הדדית ושהייה בצוותא, שתזכה ותוליד את אותם פירות שהולידה גישה זו במגילת רות ותוביל לימות משיח במדינת ישראל.

דף לימוד: שבועות - ביכורי אדמה

חג השבועות, חג מתן תורה הינו אחד משלושת הרגלים בהם נצטוונו לעלות לרגל לבית המקדש. שמו, שבועות, מרמז על שבעת השבועות אותם סופרים מפסח ועד אליו - ספירת העומר. חג השבועות נקרא גם חג הביכורים, משום שהוא פותח את עונת הביכורים. החל מיום זה ועד לתחילת החורף אנו מצווים להעלות מראשית פרי אדמתנו אל המקדש.

בדף זה נעסוק במצוות הביכורים בהיבט האישי, החברתי והסביבתי.

פתיחה במליאה

כל ילד שגדל בישראל זוכר את החגיגות הביכורים בגן. כולם לבושים לבן, זר מעטר את ראשו ובידו הסל, הטנא, מלא בפירות הארץ. חג השבועות מתבטא בראש ובראשונה כחג האדמה. חוגגים את השפע החקלאי, מציגים אותו, עושים תהלוכות ומעלים אותו למקדש בירושלים.

בואו נתבונן בפסוקים בספר דברים שמציגים את מצוות הביכורים:

דברים פרק כו:

א וְהָיָה, כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ, נָתַן לָךְ נַחֲלָה; וִירַשְׁתָּהּ, וַיִּשְׁבַּתָּ בָּהּ. ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיִּשְׁמַתָּ בַטֶּנָּא; וְהִלַּכְתָּ, אֶל־הַמָּקוֹם, אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשָׁפֵן שְׁמוֹ שֵׁם. ג וּבָאתָ, אֶל־הַכֹּהֵן, אֲשֶׁר יִהְיֶה, בַּיָּמִים הָהֵם; וְאָמַרְתָּ אֵלָיו, הַגִּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נָשָׁבַע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר, לָנֹכַח הַכֹּהֵן הַטֶּנָּא, מִיָּדְךָ; וְהִנִּיחוּ־לִפְנֵי מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ. ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: אֲרָמִי אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיִם, וַיִּגְרַשׁ שָׁם בְּמַתֵּי מַעֵט; וַיְהִי־שָׁם, לְגוֹי גָּדוֹל עָצוֹם וָרֹב. ו וַיִּרְעוּ אֶתְנֹו הַמִּצְרַיִם, וַיַּעֲנוּנוּ; וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ, עֲבָדָה קָשָׁה. ז וַנִּצְעַק, אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ; וַיִּשְׁמַע ה' אֶת־קִלְנוּ, וַיִּרָא אֶת־עֲנִינוּ וְאֶת־עַמְלָנוּ וְאֶת־לַחֲצֹנוּ. ח וַיּוֹצֵאֵנוּ ה', מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה, וּבְמַרְא גְדֹל־וּבְאִתוֹת, וּבְמַפְתִּיִם. ט וַיְבִאֵנוּ, אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה; וַיִּתֵּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ. י וְעַתָּה, הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִי, ה'; וְהִנַּחְתָּ, לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ, לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ. יא וְשִׂמַּחְתָּ בְּכָל־הַטּוֹב, אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ: אֵתָהּ, וְהַלְוִי, וְהַגֵּר, אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ.

- מה משמעות הבאת ראשית כל פרי האדמה למקדש? אם אתם הייתם בעלי המטע שפירותיו מבשילים - מה הדבר הראשון שהייתם רוצים לעשות עם הפירות?
- מהם ארבעת החלקים המרכיבים את מצוות הבאת הביכורים?
- מקרא הביכורים מקפל בתוכו את ההיסטוריה של עם ישראל מהירידה של יעקב לחן ("ארמי אובד אבי") דרך שיעבוד מצרים, הגאולה והשיבה לארץ ישראל, השפע החקלאי והבאת הביכורים. מדוע לדעתכם כל ההיסטוריה שלנו מקופלת דווקא במצווה זו?
- על מה האדם מודה בעת הבאת הביכורים?
- עם מי האדם מצווה לשמוח? מה עניין הדאגה לגר אשר בקרבך דווקא כאן? האם השמחה שלי תהיה שלמה ללא הלוי והגר?

לימוד בחברותא אדם-אדמה-חברה:

על פי המשנה, מצוות הביכורים מתחילה זמן רב לפני חג השבועות. עוד בשדה, שבועות ולעיתים חודשים לפני מועד הביכורים.

א. משנה, מסכת ביכורים פרק ג, משנה א: כיצד מפרישין את הביכורים: יורד אדם לתוך שדהו, ורואה תאנה שביכרה, אשכול שביכר, רימון שביכר, וקושרן בגמי ואומר, הרי אלו ביכורים.

- שעו בנפשכם כי הייתם אתם בעלי השדה. כיצד הייתם מרגישים למראה הפירות הראשונים שהבשילו? אם כך – אילו תכונות בנפש מחזקת הבאת הביכורים?
- חפשו דוגמה מתאימה לימינו לתהליך שעובר בעל השדה.

ב. הרב שמשון רפאל הירש, בפירוש לתורה, פרשת קדושים, ויקרא יט:

בשעת קציר ובציר, אדם סוקר את מה שהטבע עשה למענו, ואת מה שיביא לביתו ביגיע כפיו. באותה שעה יבטא בפיו את המילה הגאה והרת התוצאות: 'שלי'.
ועתה, כל אזרח באומה יודע - כל האומר 'שלי', חייב לדאוג גם לאחרים.
במדינת ה' הדאגה לעני ולגר לא נמסרה לרגשות השתתפות בצער.
היא זכות שה' נתן לעניים והיא חובה שה' הטיל על בעלי רכוש.

דברים אלו של הרש"ר הירש נאמרו על מתנות עניים- לקט, פאה ועוללות. כל אלו הם חלקים מתוך השדה שהאדם מצווה להשאיר לעני ולגר. יש דמיון בין מצוות אלו למצוות הביכורים, בכך שהאדם לא נהנה מיגיע כפיו באופן 'בלעדי' וכחלק מציווי אלוקי מתבקש לחלק מן רכושו לאחר.

- מה מוסיף לנו הרב שמשון רפאל הירש להבנת ערכה החינוכי- אנושי של מצוות ביכורים?
- מה עשוי להיות הקשר בין מגילת רות ובין דברי הרש"ר הירש?

הרש"ר הירש מחדד את האחריות הקיימת לכל אדם בעל רכוש. הרכוש המרכזי בזמן התורה הוא האדמה. אדם שיש לו אדמה, מסוגל לגדל לעצמו מזון- יש לו ממה להתקיים. אותו ה'גר' המוזכר כאן- אין לו אדמה. הוא בחר להצטרף לעם ישראל ללא רכוש (ממש כמו רות, שקוראים את מגילתה בחג זה). לאדם המביא את הביכורים, המלא בכל טוב, בכל השפע שצמח מהאדמה, יש אחריות לחברה. דבר זה בא לידי ביטוי במצוות ביכורים וכן ברוב המצוות החקלאיות הדואגות גם לחלשים- תרומות ומעשרות, לקט שכחה ופאה, שמיטה וכו'. התורה יודעת כי מקור הרכוש הוא מקור לגאווה ועל כן באופן עקי יש לבעל האדמה 'תזכורת' שהאדמה שייכת לו רק באופן זמני ועליו לחלוק את השפע גם עם הכהן- נציג האל במקדש וגם עם החלשים בחברה: גר, יתום ואלמנה.

לימוד במליאה שרשרת הדורות

מנחם אוסישקין, בחגיגת הביכורים בחיפה, תרצ"ב, 1932:

אבל אל נא תשכחו דבר אחד עיקרי! והוא: כי השרשרת הלאומית של האומה מתחילה בחג שאנו חוגגים היום: חג השבועות, חג זה לא היה רק חג הטבע, חג הביכורים של פרי האדמה והעבודה: זהו יום "מתן תורה" ובו היינו לעם. ואין להפריד בין שני החגים האלה. ביום אחד נוצרו כאומה ונעשינו עם עובד אדמתו בזעת אפיו. פירוד זה יכול להעמיד אותנו בפני מכשולים, שעמדו בפנינו במשך הדור האחרון, ועלינו להימנע מהם.

• מה מחדש לנו מנחם אוסישקין בדבריו?

מנחם אוסישקין מחבר כאן עבר-הווה-עתיד. דרך חג השבועות (מקרא ביכורים, מתן תורה) אנחנו חיים כחלק משרשרת דורות. דרך מתן תורה- התאחדנו סביב אמת משותפת לעם. דרך מצוות הביכורים, אנו זוכרים את העבר, דואגים לחלשים, קשורים לאדמה ולארץ שלנו.

סיכום במליאה מה עם העתיד?

חלק בלתי נפרד מערך הקיימות הוא הדאגה לדורות הבאים. על המחויבות שלנו להשאיר עולם מלא במשאבים לפחות כפי שאנחנו קיבלנו לדורות הבאים אחרינו.

• האם אתם מזהים מימד זה בחג השבועות ומצוות הביכורים?

אין עתיד ללא עבר.

אדם המביא את ביכוריו למקדש ובו בעת חושב ומדבר על ההיסטוריה שלו ושל עמו ב 2000 שנים האחרונות. בהכרח חושב גם על עתיד ילדיו. אדם החושב על יום מתן תורה, על השתלשלות הבין הדורית (ניתן לראות זאת במסכת אבות פרק א משנה א- משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים והזקנים ל...) דבר שלא הסתיים ועובר גם היום לדור הבא. אדם החושב על האדמה שלו, מקור המחיייה שלו, בוודאי דואג לשמור עליה, לתת לה את מה שהיא צריכה, שומר שמירה - מכבד אותה ולא מנצל אותה

אדם שבעת הבאת הביכורים מסוגל להעניק מפרי אדמתו למקדש ולשתף בשמחתו לא רק את משפחתו אלא גם את הגר והחלש בחברה, הוא אדם.

ספירת עומר חברתית - סביבתית

פעילות אישית / משפחתית / קהילתית המחברת בין ספירת העומר ומחויבות לתיקון עולם.

7	6	5	4	3	2	1	<p>שבוע 1 חסד מידת החסד מבטאת רחמים ואהבה, שפע ללא גבולות. < ספרו מעשים המבטאים את התכונות הטובות בבני המשפחה שלכם (גם אם הם לפעמים מעצבנים אתכם!) ובכם.</p>
14	13	12	11	10	9	8	<p>שבוע 2 גבורה מידת הגבורה מבטאת את הדין והצמצום. דבר שבא לידי ביטוי בגבולות, התאפקות וריסון עצמי. < ספרו מעשים שבהם הצלחתם להתגבר על צריכה לא הכרחית של חפצים מיותרים.</p>
21	20	19	18	17	16	15	<p>שבוע 3 תפארת מידת התפארת מבטאת יופי והרמוניה הבאים לידי ביטוי במנוחה ובהימנעות מעשייה. < ספרו את הרגעים של המנוחה שהצלחתם להכניס לחייכם: בין חוג, משחק כדורגל וביקור אצל חברים, נסו לנוח!</p>
28	27	26	25	24	23	22	<p>שבוע 4 נצח מידת הנצח מבטאת התמדה, חוזק ושאתנות. < ספרו מעשים שעשיתם בהצלחה, למרות הקושי להתמיד. נסו לקשר את המעשים לתחום הסביבתי.</p>
35	34	33	32	31	30	29	<p>שבוע 5 הוד מידת ההוד מבטאת ענווה. < התבוננו בסביבתכם. נסו למצוא בה פריטים חדשים שמעולם לא שמתם לב אליהם, המבטאים את הוד הבריאה והיצירה האנושית. ספרו מה מצאתם.</p>
42	41	40	39	38	37	36	<p>שבוע 6 יסוד מידת היסוד מבטאת את החיבור בקשרים שלנו עם הזולת. < המשיכו להתבונן בסביבתכם. חפשו מקומות המבטאים אחריות חברתית. ספרו בכל יום על מעשה אחד של תמיכה בהם. למשל: פעלו להנגשת מוסדות לנכים, אכלו רק במקום עם תו חברתי שלא מנצל עובדים ודואג לנגישות המקום או קנו מוצרים של סחר הוגן.</p>
49	48	47	46	45	44	43	<p>שבוע 7 מלכות מידת המלכות מבטאת אצילות, שליטה ומנהיגות. בסיפור הבריאה האדם אחראי על העולם כולו. גם לנו יש אחריות על הסביבה והחברה שבה אנו חיים! < בשבוע זה אנחנו לוקחים אחריות על סביבתנו הטבעית והאנושית. שתפו מדי יום לפחות אדם אחד בספירת העומר שלכם ובמה שלמדתם ממנה. בחרו תחום אחד הקרוב ללבכם וקבלו על עצמכם להתמיד בו.</p>
<p>שבועות חזק מתן תורה</p>							

שער חולין

בית הכנסת הינו מרכז רוחני וקהילתי, אשר להתנהלותו השוטפת השפעה רבה על הסביבה. הדרך בה מגיעים המתפללים לבית הכנסת, היחס לבזבז אנרגיה בהפעלתו השוטפת, המשכורת המשולמת לעובדי הניקיון של בית הכנסת – כל אלו מרכיבים את תפיסת בית הכנסת בדבר מקומו של מוסד זה בעולמו של הקב"ה. תפקיד נוסף של בית הכנסת בקהילה, הינו להיות מקום התכנסות ומפגש, ללימוד ופעילות קהילתית, בין השאר בנושאים של חברה וסביבה.

בשער זה ניתן כלים להפיכת בית הכנסת למקיים יותר, לצד רעיונות מעשיים לפעילות קהילתית בנושאים סביבתיים.

בשער זה

- 65.....מפגשי לימוד בנושא יהדות וסביבה
- 66.....קיימות מקומית - מתפרנסים זה מזה
- 67.....הפיכת בית הכנסת למרכז קיימות
- 68.....יריד החלפות קהילתי: שוק קח - תן
- 69.....מפגשים לקהילה הרחבה
- 70.....נספח 1 - קריטריונים לבית כנסת ירוק

"על יהודים מאמינים מוטלת אחריות ייחודית באשר לנושא השמירה על איכות הסביבה. יהודים שומרי מצוות צריכים להיות ערים יותר לכל הנוגע לשמירת הבריאה שברא ה', למנוע את השחתתה ולהתחשב יותר בזולת ובדורות הבאים.

בפרט אמורים הדברים בנוגע לשמירת הסביבה בארץ ישראל. אדמתה של הארץ תובעת רמה גבוהה יותר של ערכים ומוסר, ואלה תורמים ממילא גם לשמירת הסביבה".

(הרב יעקב אריאל, בעלון 'אוצר השבת' שיצא בשיתוף טבע עברי ומכון התורה והארץ, שבת נח תשע"ב)

מפגשי לימוד בנושא יהדות וסביבה

מפגשים בנושא יהדות וסביבה, הינם הזדמנות לשלב את הקהילה בלימוד מעמיק וקבוע בתחום אותו אנו מעוניינים לקדם. לימוד בחבורה מקרב בין האנשים, יוצר עניין מוגבר בנושא ומעלה את המוטיבציה לפעול בתחום היהודי סביבתי.

ישנם כמה מסגרות בהם יכול להתקיים סוג כזה של מפגש:

• בית מדרש שבועי

מפגש מסוג זה נותן במה קבועה ורציפה ללימוד עמוק של החיבור בין יהדות וסביבה. ללימוד מסוג זה דרושה מחויבות והתמדה של הלומדים.

• מפגשי ראש חודש

מפגש מסוג זה פתוח יותר ומאפשר פנייה לקהלים מגוונים. הנושאים הנלמדים יכולים להיגזר מהנושאים שמעלה החודש העברי, או לא להיות קשורים אליו ישירות. הלימוד הוא יותר כללי וניתן לשלב מרצים חיצוניים, ערבי שירה, התנדבות סביבתית ועוד.

• שיעור בשבת

איך עושים את זה? מפורט בשער שבת בדרשות סביבתיות עמוד 12

• לימוד לנוער / הורים וילדים

מפגש מסוג זה נועד לחבר את השכבה הצעירה בקהילה לנושא הקיימות ולקשר שלו לזהות היהודית. ניתן לקיים מפגשים אלו באופן קבוע או בזמנים מיוחדים (טו בשבט, שבת נח, חגים ועוד). כדאי ורצוי לשלב במפגשים פרק של לימוד לצד עשייה סביבתית מקומית.

• מפגש לימוד ומעשה

מפגש מסוג זה מחבר בין הלימוד והשטח. המפגש מורכב משני חלקים – לימוד ועשייה הקשורה בנושא – כגון:
– מחזוריות בטבע וביהדות – איך עושים קומפוסט?
– בל תשחית – פסולת ומיחזור.
– לא תחמוד – תרבות הצריכה.
– גשם ומים – ניתוב מי מרזבים לגינת בית

איך עושים את זה?

- בוחרים את קהל היעד של המפגש.
 - בוחרים תאריך מתאים להתחלה (למשל פרשת נח / טו בשבט).
 - נעזרים במאגר המידע המקוון של "טבע עברי" למציאת התכנים המתאימים ביותר למפגש ראשון www.tevaivri.org.il.
 - מפרסמים את המפגש בבית הכנסת וברשימות תפוצה.
 - לומדים בצוותא.
 - בסוף הלימוד שואלים מי מעוניין לקיים מפגש / בית מדרש קבוע בן X מפגשים בנושא זה, ולפי זה מחליטים על המשך הדרך.
- טבע עברי ישמחו לעזור במציאת רעיונות ותכנים למפגשים/ מרצים ועוד. מוזמנים לפנות ל info@tevaivri.org.il

קיימות מקומית - מתפרנסים זה מזה

קהילת בית הכנסת משמשת כקהילה תומכת מבחינה רוחנית, חברתית ומשפחתית. ניתן וכדאי להיעזר בקהילה גם לצורכי פרנסה. כשחברי הקהילה מתפרנסים זה מזה - הדבר מחזק את הקשרים המקומיים, משמר את הכסף בקהילה, חוסך נסיעות של סחורה ומאפשר סחר חליפין בשירותים ובטובין.

איך עושים את זה?

דף בעלי עסקים ושירותים בקהילה:

1. **בודקים אם יש לבית הכנסת רשימת תפוצה.** אם אין – תולים במקום נגיש טבלה בה מציעים למתפללים להירשם למטרת שליחת הודעות קולקטיביות בנושאי קהילה.
2. **שולחים לרשימת התפוצה מייל** בו מסבירים בקצרה את הרעיון של כלכלה מקומית ואת היתרונות בכך שנדע איש את עיסוקיו של רעהו (וגם את התחביבים שיכולים הפוך לעיסוק לעת מצוא). מבקשים לשלוח לנו מייל חוזר עם שם, פרטי התקשרות, תחום עיסוק, ומה כל אחד יכול לתרום לקהילה בתשלום/בהתנדבות.
3. **עורכים את המיילים החוזרים בטבלה ושולחים לכלל הקהילה.**

דף טרמפים:

כמו בדף בעלי העסקים שולחים הודעה ברשימת התפוצה של הקהילה בדוא"ל, בו מבקשים מכל אלו שנוסעים באופן קבוע לעבודתם בשעות קבועות לשלוח את הפרטים. עורכים את הכל בטבלה ושולחים לכלל הציבור, לרווחת הקהילה (בתוספת שעות אוטובוסים ורכבות למקומות מרכזיים).
להרחבה: קראו על 'בנק הזמן' באתר: [/http://www.bankhazman.org.il](http://www.bankhazman.org.il)

הפיכת בית הכנסת למרכז קיימות

בית הכנסת הינו מרכז קהילתי אליו מגיע ציבור המתפללים שלוש פעמים ביום. לפיכך, ראוי ורצוי להקים מתקנים המאפשרים למחזור בקבוקים, נייר, בגדים ועוד

איך עושים את זה?

הקמת מרכז מיחזור בבית הכנסת:

- משיגים ארבעה פחים גדולים (ממחלקת תברואה של המועצה או מהבית) וכותבים עליהם: פלסטיק, קרטון, בדים ובקבוקים לפיקדון (את הכסף ניתן להעביר לגמ"ח בית הכנסת או לאירוע סביבתי של הקהילה) ומעמידים אותם במקום נגיש לשימוש.
- מפרסמים שלט בכניסה לבית הכנסת וברשימת התפוצה, על פתיחת מרכז המיחזור בבית הכנסת.
- מחפשים מתנדבים שיעבירו את הפח המלא, אל מרכז המיחזור העירוני.

מיחזור נייר בבית הכנסת

- פונים לאמנר ומבקשים להצטרף לקו הנסיעות של איסוף הנייר.
- מבררים מי המפיצים של עלוני השבת בבית הכנסת ומבקשים מהם להכניס רק עלונים הניתנים למיחזור בעלי תו ירוק (עיין בשער שבת- מיחזור עלוני שבת עמוד 15).
- מקפידים לשים בפח המיחזור את עלוני השבת בעלי תו ירוק וכן דפי לימוד ודפים נוספים שלא צריכים גניזה.

יריד החלפות קהילתי: שוק קח - תן

שוק קח-תן (יד שניה) מהווה פתרון נח, זול, זמין ומהווה תשובה סביבתית לתרבות הצריכה. בשוק מסוג זה, כל אחד מביא מה שאינו צריך ולוקח מה שהוא צריך. ברמה האישית - שוק קח-תן מלמד את האדם להכיר בצרכים שלו, על מה הוא יכול לוותר ולתת לאחר ומה הוא צריך על מנת להשלים את החסר לו. ברמה המקומית - השוק מחזק את הקשרים הקהילתיים, יוצר איזון חברתי ומסייע לנזקקים בקהילה ובקרבתה. ברמה הסביבתית - השוק ממזער את כמות הפסולת - מוצרים עוברים מיד ליד במקום להגיע לפח ומונע צריכת יתר של מוצרים שתהליך הייצור והשינוע שלהם פוגעים בסביבה.

איך עושים את זה?

הובלת "שוק קח-תן" קהילתי הינו דבר קל מאין כמוהו - כל מה שצריך הינו מקום ורשימת תפוצה במייל. באם הנכם חפצים בשוק החלפות קבוע, לפניכם כמה עצות טובות.

מתנדבים!

לשם קיום שוק קח-תן יש צורך במתנדבים מהקהילה לצורך פרסום, איסוף הציוד, מיון וסידור הדברים ביום בו השוק מתקיים.

מתי?

קובעים תאריך שנוח לכולם ומבקשים מהציבור להביא את הציוד שבוע מראש על מנת שאפשר יהיה למיין את הדברים בנחת. יש למצוא מראש מקום לאיחסון- אם זה חדר צדדי בבית הכנסת או מחסן של אחד מחברי הקהילה.

פרסום

אם השוק מיועד לתושבי הקהילה בלבד- הפיצו את השוק ברשימות התפוצה, במודעות בבית הכנסת ובשבטות הסמוכות. אם אתם מעוניינים לפתוח את השוק לקהילה הרחבה- יש לפרסם באופן רחב יותר, בבתי הספר, לוחות מודעות, ואיזכורים בתקשורת המקומית.

ציוד לשוק

1. שולחנות / מחצלות- שבהם ניתן לפרוס את ציוד שנאסף.
2. חבל עם קולבים- לביגוד שרצוי לתלות...
3. יש לבקש מהציבור להביא מהבית שקיות / תיקים
4. פינת קפה למעוניינים - ספלים, כפיות, מייחם/ קומקום חשמלי, פיילות לשטיפת כלים, סבון כלים, מגבות, סקוצ', קפה, תה, סוכר, צמחים לתה ופינוקים שמגיעים עם באי השוק...
5. שילוט לפי קטגוריות (בגדים/צעצועים/ספרים/כלי בית ועוד...)

תרומה לקהילה

ברוב המקרים, חלק מן הפריטים שהגיעו לא ימצאו בית חדש... במקרה הזה יש לתאם מראש עם עמותות חסד להעביר אליהם ציוד לנזקקים. בנוסף מקובל לדרוש תשלום סמלי בכניסה לשוק או תשלום סמלי עבור פריט (שוק בשקל...) ואת הכסף שנאסף לתרום לקופת הקהילה/ארגון חסד וכדומה.

מפגשים לקהילה הרחבה

איכות הסביבה הינו תחום המסוגל לחבר בין מגזרים שונים. ניתן לקיים מפגשים הפתוחים לקהילה הרחבה של בית הכנסת ובתוכם גם הציבור שאינו שומר מצוות. כך הרווח הוא כפול- חיבור קהילת בית הכנסת לנושא הסביבתי והפיכת בית הכנסת למקום משמעותי לקהילה המקומית. כדאי להשקיע מחשבה ולהתייעץ לגבי נושאי המפגשים, על מנת לוודא שהם רלוונטיים לכלל הציבור

נושאים לדוגמא

• **סדר טו בשבט קהילתי ונטיעת עצים במרחב הציבורי של בית הכנסת**
ניתן להחליט כי מספר אירועים בשנה פתוחים לציבור הרחב. טו בשבט היא הזדמנות מעולה לשם כך משום שיום זה מחובר מאוד למסורת היהודית אך אינו בעל סממנים הלכתיים מחייבים. בחוברת 'חגים וזמנים לסביבה' יש הצעה לסדר טו בשבט קהילתי. אתם מוזמנים להוריד את החוברת מאתר טבע עברי www.tevavri.org.il

• אקולנוע

הקרנת סרט סביבתי המשלב דיון פתוח ושיחה תורנית לעיון ברשימת סרטים - שער מועדים עמוד 46

• עבודה בגינה הקהילתית

אם החלטתם להקים גינה קהילתית בסמיכות לבית הכנסת, הגינה יכולה לשמש מקום מפגש מרתק. אפשר לקיים ימים מרוכזים של עבודה בגינה, מפגשים קהילתיים סביב ראש חודש או ערבי לימוד בחיק הטבע.

איך עושים את זה?

- מחליטים על סוג המפגש אותו רוצים לקיים.
- קובעים תאריך ומקום.
- מתאמים את האירוע מול חברי הקהילה.
- מפרסמים את האירוע במודעות רחוב, מפה לאוזן, דרך המתנ"ס והתקשורת המקומית.
- ביום האירוע אוספים כתובת מייל לפרסום האירועים הבאים.
- טיפ: מומלץ לאמץ שותפים מהתחום הסביבתי לטובת תמיכה וארגון האירועים. למשל: איגוד ערים לאיכות סביבה או המחלקה לחינוך סביבתי באזור בו אתם גרים. קהילה מקומית של החברה להגנת הטבע או ארגון סביבתי מקומי. שיתופי פעולה מהסוג הזה יכולים להיות מקור לידע, כסף וחיבור קהילת בית הכנסת לקהילה הרחבה.

נספח 1: קריטריונים לבית כנסת ירוק

”אֲשֶׁר הִכִּינְנוּ, לְבָנוֹתֶיךָ בֵּית לְשֵׁם קְדֹשְׁךָ: מִיָּדְךָ הוּא, וְלֶךָ הַכֹּל”
(דברי הימים א' כט טז)

מאז ומעולם מבנה בתי התפילה העביר מסר לגבי תפיסת המתפללים את עצמם ואת מקומם בעולמו של הקב"ה. בשנים האחרונות, המודעות להשפעות השונות של בית הכנסת על הסביבה הולך וגובר. במסמך זה אספנו עבורכם מגוון דרכים ללקיחת אחריות יהודית סביבתית באמצעות מבנה בית הכנסת והתנהלותו השוטפת. "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה" (מסכת אבות, פרק ב' משנה טז).

מבנה בית הכנסת

- במבנה חדש - האם בבניית המבנה השתמשו בכללי בנייה ירוקה - לחסכון במים, בחשמל ולשמירה על בידוד מקסימלי? האם בית הכנסת משתלב בשכונה ובסביבה הטבעית שבה הוא בנוי?
- במבנה קיים - האם המבנה שלכם מתוחזק היטב? האם סדקים או חלונות שבורים מתוקנים?
- האם בית הכנסת על אגפיו השונים (עזרת נשים, שרותים) נגיש לנכים ועגלות ילדים?

חצר בית הכנסת

- חצר בית הכנסת הינו מרכז קהילתי בפני עצמו, המשמש חלקים גדולים מן הציבור לאורך השבוע כולו. חצר בית כנסת מטופח, המותאם לאקלים ולצרכי הקהל, מעביר מסר של קיימות מקומית ופתיחות אל העולם, להבדיל מהסתגרות בד' אמות של תפילה והלכה:
- האם בחצר בית כנסת ישנם שבילים יפים ומטופחים, הנגישים לנכים ולעגלות ילדים?
 - האם ישנן פינות מוצלות, המאפשרות ישיבה נינוחה ללימוד ולשיחה?
 - האם ישנה צמחייה בחצר בית הכנסת המשרתת את הציבור? (צמחי תבלין וריח להבדלה, עצי פרי - המאפשרים קיום ברכת האילנות וכן הלאה)?
 - האם הצמחייה בחצר בית הכנסת מותאמת לאקלים הארץ ישראלי? האם היא חסכונית במים?
 - האם מערכת ההשקיה תקינה, ללא דליפות ונזילות?
 - האם מערכת ההשקיה פועלת בשעות הבוקר או בלילה?

חסכון באנרגיה ובמשאבים

- חסכון במשאבים הינו דוגמה מובהקת בה הסביבה מתחברת אל הכיס:
- האם הנורות והמכשירים החשמליים (מחשבים, מכונת צילום, מיחם, פלטה) חסכוניים באנרגיה?
 - האם מנורות ומכשירים חשמליים כבויים כשהם לא בשימוש?
 - האם שעון השבת המפעיל את המזגנים והאורות מעודכן על פי שעות התפילה ומזג האוויר?
 - האם התרמוסטט במזגן מכוון לטמפרטורה חסכונית מבחינת אנרגיה?
 - האם לאחרונה בדקתם/ניקיתם את המזגן?
 - למצטיינים - האם יש פאנל סולארי על גג בית הכנסת, לפחות לצורך הדלקת נר התמיד?

חסכון במים

- האם מותקנים חסכמים בברזים?
- האם מתוקנת באסלות אפשרות הדחה דו כמותית?
- האם מי המזגנים מנותבים אל גינת בית הכנסת?
- האם נזילות מתוקנות במהירות וביעילות?
- האם יש בבית הכנסת מערכת מים אפורים או אגירת/הפנית מי הגשם להשקיה?

פסולת ומיחזור

- בית הכנסת כמרכז קהילתי "מייצר" פסולת רבה, עם העלונים, קידושים, שיעורים ועוד. באמצעים פשוטים ניתן למזער את כמות הפסולת.
- האם הגבאים מביאים לבית הכנסת דפי פרשת שבוע בעלי התו הירוק בלבד?
 - האם ישנה אפשרות מיחזור לדפי פרשת השבוע בעלי התו הירוק, לצד אפשרות הגניזה הרגילה?
 - האם הציבור מודע לאפשרות הפרדה בין דפים הניתנים למיחזור לאלו שאינם כך?
 - האם ישנו "כלוב לבקבוקים" ואפשרויות מיחזור נוספות (זכוכית, פלסטיק, בגדים משומשים, בטריות) בקרבת בית הכנסת?
 - האם יש לבית הכנסת קומפוסטר למיחזור חומר אורגני?

רכש

“צדק צדק תרדוף”: בית כנסת צריך לעמוד איתן בערכים שהוא מייצג, גם אם הדבר מורכב למימוש.

- האם אתם משתמשים בחומרי ניקוי ידידותיים לסביבה?
- האם אתם תומכים בעסקים מקומיים בקניית ציוד ומזון לבית הכנסת?
- האם הכיבוד (בקידושים, ערבי עיון, וכד') אורגני? יבול מקומי ועונתי?
- האם הרכש לקידושים נעשה באריזות גדולות, המבזבזות פחות חומר גלם?
- האם קיים גמ"ח בבית הכנסת של כלים רב פעמיים לארועים או קידושים?

אחריות חברתית – “בתוך עמי אני יושבת”

- האם בית הכנסת עוסק במפעלי חסד למען חלשי החברה, כגון קמחא דפסחא, גמ"ח בגדים וספרים יד שנייה?
- האם עובדי בית הכנסת מועסקים בשכר הוגן? בעלי תנאים סוציאליים המחויבים על פי חוק?
- האם ישנה השתדלות, באירועי בית הכנסת, לרכוש מזון ושירותים מבעלי עסקים קטנים ומקומיים ולא מהרשתות הגדולות?
- האם בית הכנסת נגיש לבעלי מוגבלויות? לקשישים? ולמשפחות עם עגלות?
- האם בית הכנסת משרת גם את הקהילה שאינה דתית המתגוררת בשכונת לו?
- האם בית הכנסת שותף במאבקים חברתיים או סביבתיים, או בעשייה חברתית-סביבתית הנעשית בשכונה/יישוב?
- האם יש לבית הכנסת “דף טרמפים” לשיתוף בנסיעות במהלך ימי השבוע? דף “במה אנו עובדים” – על מנת שמתפללי בית הכנסת יוכלו להתפרנס זה מזה?

